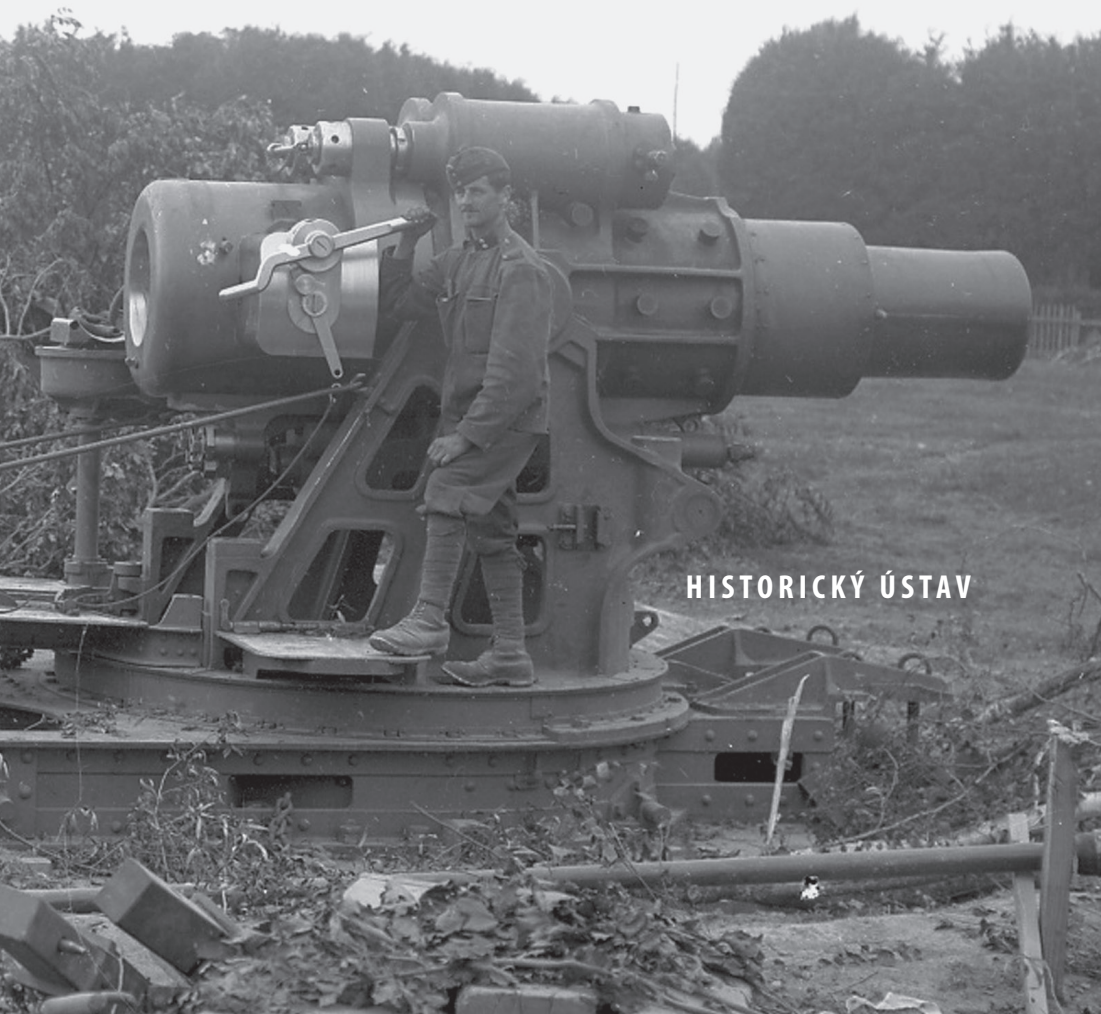

JOSEF NOVOTNÝ

Zápisky z první světové války

Editor: Petr Prokš

Paměti českého vojáka
z války a zajetí 1914–1918

HISTORICKÝ ÚSTAV

**Zápisky
z první
světové války**

JOSEF NOVOTNÝ

Zápisky z první světové války

Paměti českého vojáka
z války a zajetí 1914–1918

Editor: Petr Prokš

HISTORICKÝ ÚSTAV
Praha 2016

Historický ústav AV ČR
Opera Instituti historici Pragae
Řada / Series B Editiones
Svazek / Volumen 13

Vědecký redaktor:
Doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

Recenzenti:
PhDr. Jiří Křesťan, CSc.
PhD. Josef Tomeš, Ph.D.

Publikace byla zpracována s institucionální podporou
na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace
RVO: 67985963 při plnění výzkumného programu
v Historickém ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i.

With institutional support RVO: 67985963

© Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2016

ISBN 978-80-7286-294-8

Obsah

Úvod	7
Ediční poznámka	9
Zápisky z první světové války	11
Hlava 1. Rok 1914	13
Hlava 2. Rok 1915	13
Hlava 3. Rok 1916	60
Hlava 4. Rok 1917	86
Hlava 5. Rok 1918	90
Zachované dopisy	105
Summary	111
Bibliografická příloha	113
Základní literatura o dějinách první světové války	113
Základní literatura o rozpadu Rakousko-Uherska	114
Základní literatura o vzniku Československa	115
Základní literatura o účasti českých vojáků v první světové válce	116
Výběr pamětí o účasti českých vojáků v první světové válce	120
Jmenný rejstřík	125
Zeměpisný rejstřík	127

Úvod

Edice zpřístupňuje velice zajímavý text. Paměti – zápisky – jednoho z českých vojáků armády bývalého Rakousko-Uherska za první světové války, který nejprve bojoval na východní frontě. Potom prožil zajetí a revoluci v Rusku i návrat zpátky domů do právě vzniklého Československa.

Souvislými zápisy popisuje vlastní osudy od vypuknutí války, mobilizaci, povolání do armády, vojenský výcvik, odchod na frontu, zážitky z bojů na východním válčišti, zranění a zajetí. Velice zajímavá je zvláště část zápisků, která je věnována jeho pobytu v zajetí a přibližuje každodenní život zajatců i poměry v předrevolučním a revolučním Rusku. Rovněž také osvětluje okolnosti, za jakých se „navrátilci“, původní zajatci – čeští vojáci rakousko-uherské armády, na konci války vraceli domů.

Zápisky jsou zajímavé také z toho hlediska, že zatím převažují paměti ruských legionářů, českých vojáků, zajatců nebo přeběhlíků, kteří později vstoupili do československých legií a prožili proslulou „anabází“ na sibiřské magistrále. Předkládané paměti však hovoří o osobním příběhu „klasického“ vojáka a zajatce, člověka, který se příliš nezajímal o politické dění, kterého válka zásadním způsobem vytrhla z běžného života „vesnického kluka“ a navždy ovlivnila jeho další osud. Přínos uvedených pamětí spočívá právě v tom, že přibližuje konkrétní životní příběh prostého českého vojáka z první světové války z jiného úhlu pohledu a tím obohacuje naše historické poznání.

Zmíněné druhy pramenů umožňují zachovat „zapomenutou historii“, která není zachycena v „úředních“ nebo dalších druzích „oficiálních“ pramenů v nejrůznějších archivech. Ani paměti „velkých“ osobností (státníků, politiků, vojevůdců), mnohdy ovlivněných jejich působením v historických událostech, společenským postavením, etnickým původem, národní příslušností, náboženským vyznáním nebo politickým pře-

svědčením, nemohou nahradit vzpomínky „řadových“ účastníků převratných historických událostí, jakou nepochybně byla první světová válka. A právě v tom spočívá nezastupitelné poslání paměti a vzpomínek „normálních“ lidí pro poznání dějin „každodennosti“, které v konečném důsledku jako nespočetné drobné přítoky nakonec spoluvytvářely hlavní proud „velkých“ dějin.

Ediční poznámka

Paměti se nacházejí v pozůstalosti rodiny autora, která poskytla Historickému ústavu naskenovaný původní text a také jeho přepis. Editor snažil zachovat co největší „autentičnost“ zápisků, proto co nejméně zasahoval do původního textu. Pouze upravil psaní velkých písmen, psaní s/z, i/y, interpunkci a také některých slov podle stávajících pravidel a doplnil chybějící tečky za čísly v dataci a ve zkratkách. Pro přehlednou orientaci v originálním textu jsou v hranatých závorkách uvedeny původní stránky, ovšem takovým způsobem, aby každá věta rozdělená na dvě různé stránky, začínala a končila na jedné stránce podle logiky výkladu. Editor tím chtěl co nejvíce zachovat plynulost textu pro čtenáře a respektovat původní přepis zápisků. Současně také nerozlišuje ediční, textové a věcné poznámky, které mají význam především pro edice samostatných dokumentů, a zvolil klasické číslované poznámky, aby co nejvíce zachoval vypovídající hodnotu textu. Editor však nezasahoval do přiložené korespondence, která je uváděna ve zcela původní podobě, aby byla zachována její osobní a dobová autentičnost. V textu byly zachovány také původní kresby o popisovaných událostech. Paměti jsou doplněny jmenným i zeměpisným rejstříkem a bibliografickou přílohou, která má čtenářům zpřístupnit základní literaturu o dějinách první světové války, o rozpadu Rakousko-Uherska, o vzniku Československa, o účasti českých vojáků a legionářů v první světové válce a přináší také výběr pamětí o jejich působení v první světové válce. Editor při přípravě této publikace vycházel ze zavedených edičních pravidel:

Ivan ŠŤOVÍČEK a kolektiv, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

Zápisky z první světové války

Sepsal můj dědeček Josef Novotný, * 10. 11. 1896 v Jiřicích,
+ 23. 5. 1969 v Chlumu, okr. Česká Lípa. O válce nikdy nemluvil.
Dobový sloh, pravopis i případné chyby v pravopise jsou zachovány.
Zápisky jsou doplňovány kreslenými obrázky. Jejich popis a vztah
k jednotlivým stránkám je v přepise uveden kurzívou.
Dědou psaný zápis končí stránkou 178.

Irena Dopitová

DOBA VÁLKY

z roku

1914 – 1915 – 1916 – 1917 – 1918

Přepsáno

13. února r. 1919

Sepsal Novotný

Milý čtenáři!

Zde budu vyprávět příběhy z doby války. Nebudeš-li tomu věřit, nevěř, ale
to co já Ti zde budu vyprávět, jest faktum pravda.

U Chorochoďyna

pušku držel proti Rusovi a (ku straně 51)

Hlava 1. Rok 1914

[3] Bylo krásné, teplé červencové ráno, 26. července roku 1914, když jsem si vyšel do lesa. Byla neděle. Vraceje se domů, už od lesa jsem viděl přes ulici pobíhat lidi, tak jakoby hořelo, a přece po ohni ani památky. Nevěda, co se děje, zrychlil jsem krok a pospíchal k domovu.

Jakmile jsem domu přišel, ihned jsem zvěděl, co nového, jen co jsem vešel do sednice, uslyšel jsem: „*Mobilisace je tu.*“ Na více nečekaje, vyšel jsem na ulici a tam jsem se všechno jak se patří dověděl. Hned druhý den na to, loučil se hezký počet mužstva se svými rodnými.

Ten čas jsem pracoval v Nových Benátkách při stavbě knihtiskárny. Dlouho však jsme nedělali, od vypuknutí války, jen do druhé soboty¹, neboť se stavba musela zarazit skrze to, že nebylo k dostání peněz na výplatu dělníků.

[4] Dlouho jsem však bez práce nebyl, neboť u Milovic² právě začal se stavět velký lágr pro ruské zajatce, takže jsem tam práci také dostal. Práce bylo dosti, neboť každým týdnem přišlo na pět tisíc nových zajatců.

Dny utíkaly jako voda, přišla zima, přišly i Vánoce, ale vojna v největším proudu byla, na konec ani pomyšlení. Mužstvo stále a stále odcházelo, ba někteří už také odpočívali na dálném východě, anebo na jihu, nevěda, že kol nich ještě boj stále zuří.

Hlava 2. Rok 1915

Bylo po Novém roce a já stále chodil k Milovicům. Jednoho dne po sv. Třech králů³ přijdu ráno do práce a tu přijde kamarád a pravi: „*Tak, kolik je ti roků?*“

1 Sobota 8. srpna 1914.

2 Milovice: město v okrese Nymburk ve Středočeském kraji. Již v roce 1904 zde byl zřízen vojenský prostor a cvičiště pro armádu Rakousko-Uherska. Za první světové války byl v Milovicích zajatecký tábor. Po sovětské okupaci Československa v srpnu 1968 zde byl uzavřený vojenský prostor pro více než 100 000 vojáků okupační sovětské armády a jejich rodinné příslušníky. Poslední vojáci bývalé sovětské armády celý prostor opustili v roce 1991.

3 Svátek Tří králů připadá na 6. ledna.

„Proč se ptáš?“ odpověděl jsem jemu.

„Půjdeš k odvodu, už je to v novinách.“

[5] Netrvalo to dlouho a byly vyvěšeny vyhlášky, aby ročníky 1895 a 1896 se přihlásily na obecním úřadě. 28. ledna jsme si byli u p. starosty pro listy k odvodu, na kterém bylo už vypsáno, že 27. března se půjde do Mladé Boleslavi k odvodu.

I ten den se také brzo přiblížil a my časně ráno jsme šli na Vlkavu ku vlaku. Šlo nás sedm z naší obce a pan starosta šel s námi. Po cestě jsme žádný neměl moc do řeči, neboť jsme nevěděli, jak to s námi dopadne. Konečně jsme na Vlkavu došli, vsedli do vlaku a už s námi vlak ujížděl k Boleslavi.

V 7 hod. jsme byli v Boleslavi. Poněvadž bylo ještě brzo, zašli jsme do hostince na polévku, abychom se trochu zahřáli. V 8 hod. jsme šli do budovy okresní záložny, neb tam se odvádělo. V 10 hod. byla vyvolána naše obec Jiřice.

[6] Tu pan starosta nás zavolal, abychom šli za ním. Přišel jsem před komis. Tam sedělo několik těch bagánů, kteří připravovali mladé lidi ze světa. Nejprve mě dali pod míru a pak mě prohlíželi, div, že na každým oči nenechali. Jak jsem uslyšel slovo „*taublich*“⁴, hrklo to se mnou. Vtom přiskočil četník, chytl mě za ruku a řekl: „*Tak na co čekáte, můžete už jít a v poledne přijďte k přísaze.*“ Když jsem vyšel ven, našel tam kamarády a šel jsem s nimi do města do hostince a pili jsme, abychom se trochu obveselili. V poledne jsme byli u přísahy a museli jsme přísahat starému Rakousku.

Po přísaze jsme chodili po městě. Tu jsme potkali starou babku. Zastavila se a povídá: „*Můj Bože, děti, snad půjdete už taky na vojnu.*“ Ve 3 hod. jsme šli na dráhu a jeli jsme k Chotětovu k domovu. Cestou jsme byli veselí, neboť jsme si vojnu neuměli ještě představit.

[7] Dojeli jsme na Chrást, tam jsme vysedli a po trati jsme šli k Benátkám. V Benátkách jsme se u Sajdlů⁵ stavěli ještě na jedny, aby se nám lépe šlo k domovu. Pak jsme se ubírali trochu při kuráži zase dále. Jak jsme přišli do Jiřic, tak jsme vrazili ještě k Bláhovům⁶.

4 Správně *tauglich* – schopen vojenské služby.

5 Místní restaurace.

6 Místní restaurace.

Už se bylo dávno šěřilo, když jsem se konečně bral k domovu. Doma už také věděli, že jsem odveden, tak mě přivítali se smutnou, ale co jsem měl už dělat, když to bylo černé na bílém a 15. dubna rukovat do Ml. Boleslavi k 10ýmu zeměbr. pluku⁷. Proto jsem vzal zase klobouk a bez večere jsem odešel zase k Bláhovům mezi kamarády a pili jsme pospolu.

Po odvodu jsem už do práce nešel, byl jsem už doma do narukování. Však i ten den se také brzo přiblížil. Den před tím jsme se ještě, jak se patří, na rozloučenou napili.

[8] Druhý den nato 15. dubna jsem se s domovem rozloučil. Pak jsem si vzal kufr, který mi sestra koupila a v kterém byly všechny potřeby na vojnu, hlavně od jídla, co tehdy bylo nejvzácnější, neboť na vojně nepřekrmili, a šli jsme do Lysé⁸ na dráhu. Z Vrutice jsme se do Lysé svezli v kočáře. Jakmile jsme přišli na nádraží, už nás nikam nepustili a v 10 hod. přijel vlak, nasedli jsme a přes Nymburk jsme jeli k Boleslavi.

Narukování.

Když jsme přijeli do Ml. Boleslavi, už jsme byli v drápech rakouských. Tam na nás už čekali vojáci s nasazenými bodáky na puškách. Ty co jsme rukovali do Boleslavi, tak nás sebrali a vedli nás do kasáren jako arestanty.⁹ Kamarádi, poněvadž rukovali do Liberce, jeli ještě dále, tak jsem jich musel opustit.

[9] V kasárnách nám listy odebrali a odvedli nás do Kosmonos. Tam nás ubytovali do hostince „Na rychtě“.

První noc jsem spal na tvrdém lůžku, neboť slamnky nebyly připraveny. Vzal jsem si dvě sesle a tak jsem na nich přenocoval. To si každý může pomyslit, jaký to byl první nocleh na vojně. Ráno v pět hodin nás vzbudili a šli jsme prvně okusit vojenskou kávu. Hned po kávě nás ustrojili do té rakouské uniformy. To byla podívaná na holobrádky, takřka na děti. Ten měl černou čepici, ten modrou, ten zase kalhoty, že by se do nich vešli čtyři, takoví jako byl sám.

7 Zeměbranceký pěší pluk Mladá Boleslav č. 10, který byl součástí 52. zeměbranceké pěší brigády v Litoměřicích. Byla součástí 26. zeměbranceké pěší divize v Litoměřicích. Patřila do IX. armádního sboru s velitelstvím v Litoměřicích.

8 Lysá na Labem.

9 Vězně (také viz dále).

Pak nás seřadili před hostincem a vysvětlovali nám, co znamená: *hach*, *links*, *rechts*¹⁰ atd. To jsem byl u páté setniny u sedmé čety.

Druhý den jsme šli na cvičiště a tam jsme poznávali, co jest vojna.

[10] Zprvu začali s námi pozvolna, ale pak nás začali honit jako psy od rána do večera, tak, že jsem nemohl na vojně nikterak přivyknout.

Ale i na vojně dny utíkaly. 19. dubna jsme šli všichni ještě jednou do Boleslavi k prohlídce. Tam nás dělili ke kavalerii¹¹ a k artilerii¹². Já byl určen do Vysokého Mýta k 2. land. hulánům¹³.

Do Vysokého Mýta.

Po prohlídce za dva dni jsme jeli do V. Mýta. Večer v 7 hod. jsme byli na místě. Dali nás do cimer. Ráno po kávě nás zavedli do magazínu¹⁴ a tam nás přestrojili do hulánského mundúru. To se neptejte, jaká byla na nás podívána, obzvláště na ty boty, ty měly každá dvacet děr a fleků a těžký jako hrom.

Z magazínu nás zavedli před maštale a tam nás rozdělili po četách. Já jsem přišel k třetí četě.

[11] Hned nás zavedl šikovatel¹⁵ do maštale ke koním a řekl: „*Tak si, hoši, každý jednoho vyberte a bude váš.*“ Toť se ví, že to řekl po německy, neboť česky neuměl a za jedno byli u třetí čety skoro sami Němci. Chtěj, nechťěj, jsem musel se také k jednomu koni postavit. Pak nám šikovatel nakazoval, jak máme s koněm zacházet. Ze začátku se mi to moc nelíbilo, neboť bylo při tom dosti práce, ale i na to se muselo přivyknout.

Zpátky do Kosmonos.

30. dubna přišel telegram, že všichni rekruti mají jít zase zpátky ke svému pluku. Tak jsem tam dlouho nebyl, všeho všudy 10 dní. Hned nás zase odstrojili a jeli jsme zpátky do Kosmonos. Ubytováním jsem přišel do

10 Německé povely: *habt acht* – pozor; *links um* – vlevo v bok; *rechts um* – vpravo bok.

11 Jezdectvu.

12 Dělostřelectvu.

13 Zeměbranecký hulánský pluk č. 2 ve Vysokém Mýtě, který byl součástí 2. zeměbranecké jezdecké brigády v Olomouci. Byla součástí I. armádního sboru s velitelstvím v Krakově.

14 Magacín – skladiště.

15 Šikovatel – Feldwebel, nejvyšší poddůstojnická hodnost nad četařem v rakousko-uherské armádě (také viz dále).

sokolovny k 5. setnině k 6. četě. Tam jsem se setkal s V. Těšinským a J. Vomáčkou z Lysé, tak jsme drželi trojspolek.

[12] Tak jsem zase navštěvoval landtverácké¹⁶ cvičiště. Velitelem naší čety byl poručík Karásek, Čech, s tím byla vojna veselá, jenže nás brzo opustil.

Uplynul měsíc květen. Každou neděli za mnou z domova někdo přijel a vždy něco dobrého přivezl, takže jsem komisní chlebiček ještě nekoštoval. Tak vojna nebyla zlá, když byl kufr stále plný. Však všemu konec. Přišlo 7. června a přidělili nás k maršbatalionu. Byl jsem přidělen k 11. maršbatalionu k 3. marškompanii¹⁷ k 2. cuku¹⁸.

Z Kosmonos nás přestěhovali do Boleslavi, do zámeckých kasáren. Tam jsme spali na slámě, která tam byla od začátku války, takže z ní byla už jen řezanka. To bylo spaní, ráno když se vstávalo, bylo toho plno v očích a všude.

Už po delší čas nám říkali, že se bude náš pluk stěhovat do Tyrol, ale kdy, to ještě nebylo známo.

[13] Do Tyrol.

17. července nám řekli, abychom si nakoupili potřebných věcí na cestu, že ráno pojedeme do Tyrol. Koupilo se mnoho praporů, věci jsme si spakovali a čekali na druhý den.

Ráno jsme nesměli už s kasáren ven. V 8 hod. nás celý batalion na dvoře seřadili a nakazovali nám, abychom se přes město a po cestě slušně chovali a také jsme měli zakázáno zpívat.

V 9 hod. jsme s kasáren vymaširovali. Všude bylo zástup lidu a mávající šátky dávali nám s Bohem. Jak jsme měli zakázáno zpívat, tak se zpívalo, že nám zakázat nemohli, neboť zpíval celý batalion.

Když jsme přišli na nádraží, tak jsme na rozloučenou zazpívali: „*Jaký to dnes všední hluk a ryk.*“ Na nádraží byly už vagóny a byly okrášleny. Přivázali jsme tam ještě prapory, takže bylo radost se na to podívat.

[14] V 10 hod. jsme nasedli a vlak s námi ujížděl k jihu.

16 Cvičiště jednotek zeměbrany – Landwehru.

17 Doslova *pochodový prapor* a *pochodová rota* – v přeneseném slova smyslu slangový německý výraz, většinou označující jednotky určené k „pochodu“ do boje na frontu (také viz dále).

18 Z německého *der Zug* – v armádě označoval tento pojem vojenskou četou.

Tu jsem se zadíval na Boleslav a v duchu jsem si myslel, nevím, Boleslav, jestli tě někdy ještě budu vidět. Co se tak dívám do dále, vlak mě odnášel dál a dále od mé rodné domoviny. K večeru jsme opustili české hranice. Na rozloučenou jsme zapěli naši píseň „*Kde domov můj*“.

Tak jsme opustili svoji rodnou zem a jeli jsme bratrskou Moravěnkou.

V 10 hod. jsme opustili moravské hranice a jeli jsme Dolními Rakousy. V poledne jsme přijeli do Vídně, kde byl oběd.

Přejeli jsme dolnorakouské hranice a jeli jsme s hornorakouskou rovínou. V noci jsme přijeli na solnohradskou půdu.

Ráno 20. června jsme přijeli do Salcburku, tam jsme měli kafe.

[15] Tam jsem se sešel s kamarádem L. Štěpánkem, s kterým jsem ručoval. Na město je velice krásný pohled, obzvláště na zámek pnoucí se na kopci nad městem. V dále za městem nebetyčné hory, jejichž vrcholy po celý rok jsou zasněženy.

Vlak nás unášel stále dál a dále ke svému cíli. Jeli jsme hornatou krajinou. Už nebylo jiného nic vidět, než-li nebe, hory a skály a na stráních stáda skotu.

Jeli jsme skrz několik tunelů a k večeru jsme přijeli na tyrolskou půdu. Druhý den 21. června ve 3 hod. ráno jsme dojeli na místo do města Wattensee¹⁹ na 3 hod. vzdálené od města Innsbrucku.

V Tyrolích.

Odvedli nás na druhý konec města do továrny. Tam jsme spali pouze jen na holé podlaze. Ráno, když se rozednilo, tak jsme teprve viděli na všech stranách samé hory.

[16] Hned po kávě, místo odpočinku, nás vedli na cvičiště, na které bylo přes hodinu cesty.

23. června nás ustrojili do válečného oděvu a každý dostal sto dvacet ostrých patron a všechny potřeby do pole. Od té doby již jsme chodili s tíží na zádech.

Přišel den 29. června sv. Petra a Pavla. Ten den se slaví u nás pouť a já ji slavil v Tyrolích. Odpoledne jsem vyšel na kopec do lesa a usedl jsem nad jeskyní k vysokému smrku. Chvilí jsem se díval na vodopád, jenž blíž-

19 Tyrolské město Wattens u Innsbrucku, které bylo v době první světové války dočasně posádkovým městem pro jednotky Zeměbranceckého pěšího pluku Mladá Boleslav č. 10 před odchodem na frontu.

ko padal z vysoké skály. Pak jsem se zamyslel na domov, na rodiče, na bratři, sestry a přátele, kterak jsem před rokem ještě pouť s nimi slavil a letos jsem v cizině. Takto sedím zamyšleně, až na mě přišlo spaní a usnul jsem. Nespal jsem však dlouho.

[17] Za chvíli se přihnul mrak a začalo pršet, takže mě to probudilo. Slezl jsem se stráně dolů a šel jsem do továrny ke kamarádům, abych se trochu obveselil a zahnal myšlenky z hlavy.

Do pole čili na porážku.

30. června ráno, když jsme vstávali, řekli nám, že dnes jedeme do pole. Hned od rána stála stráž u vrat a nikdo nesměl už ven.

Po obědě jsme vyšli celý batalion na dvůr a musili jsme přísahat, že budeme rádi vykonávat službu vojenskou, ale v duchu si každý myslel opačně. Děvčata, Tyrolky, nám každému daly za čepici a do pušky kytici.

Za zpěvu a vojenské hudby jsme šli na dráhu. Přišli jsme na nádraží, tam stály vozy už připraveny a okrášleny. Nasedli jsme a vlak s námi ujížděl zase zpátečním směrem.

[18] Jeli jsme tou samou tratí, co jsme přijeli. 1. července v noci jsme přijeli do Vídně, tam jsme dostali od Červeného kříže cigarety a čokoládu.

Přejeli jsme Moravu a 2. července v poledne jsme přijeli do Krakova, tam jsme obědvali. Po obědě jsme jeli zase dále. Od samého již Krakova spatřovali jsme hroby padlých vojáků. Už jsme jeli zpustošenou krajinou, vesnice byly vypáleny a vše zničeno, což způsobila „svatá válka“ jak se u nás tehdy psalo.

Takto jsme jeli celý den a noc a stále jsme potkávali mnoho zajatých a raněných z bojiště.

Ráno jsme přijeli do města Řešova, které se na město nepodobalo, ale na zříceniny. Vše vypáleno a pobořeno od granátů, takže pněly k nebi toliko zdi a komíny. Tam jsme vysedli a posnídali a hned jsme maširovali nevědouce kam. V 11 hod. jsme přišli do Bratkovice, která nebyla zničena, ale bez obyvatel.

[19] Ves byla 9 km dlouhá, táhla se podél cesty. Tam nás ubytovali ve stodolách a chodili jsme na cvičiště.

Ráno 6. července jsme v 1 hod vstávali a za hodinu jsme odcestovali střítel feldmesik²⁰. Šli jsme skrze město Glogov. V 9 hod. jsme přišli do

20 Ostré střelby na polní střelnici.

jedné vsi, rovněž bez obyvatel. Tam nám dali odpočinek. Cesta byla daleká a písčitá, tak bylo nám vzácné oddychnutí.

V 11 hod. jsme šli střílet. Den byl jasný a slunce jen pražilo, takže jsme byli každý zpocený, že nebyla na nás ani nitka suchá. Když jsme odstříleli, šli jsme zpátky do té vsi k mináži.²¹

Přišli jsme do vsi, pušky jsme odložili a též ze zad jsme dali dolů a čekali jsme na povel „*abtreten*“²². Vtom ale se mně udělalo špatně. Ještě jsem řekl, přineste mně vodu, a už jsem se potácel. Kamarádi stojící vedle mě V. Těšínský a J. Vomáčka mě chytli a zanesli do chládku.

[20] Chytli mě křeče a já ležel bez sebe, nevědouce o ničem. Za tři čtvrti hodiny jsem přišel zase k sobě. Tu jsem teprve cítil bolest a slabost, takže jsem zpátky nemohl jít. Pan nadporučík dal sehnat povoz, aby mě zpátky odvezli. Za chvíli přijel dědek s dvěma hubenými koňmi. Vysedl jsem si na vůz a hoši mně věci naložili. Děda pohnal koně se slovem „hyštá“ a už se jelo. Cestou si přisedlo ještě několik hochů, kteří nemohli už dojít.

Večer v půl 11 hod. jsme přijeli do Bratkovic. Druhý den nám dali odpočinek, neb toho bylo zapotřebí, jak pro nás, tak i pro oficíry, neboť byl každý utmácený, že se nemohl ani na nohy postavit. Pak jsme zase chodili na cvičiště. Však ne ale dlouho. 9. července jsme z Bratkovic vymaširovali a šli jsme směrem k frontě.

[21] Cesta na frontu.

Nastalo putování. Ráno 9. července jsme vyšli z Bratkovic. Z rána se to ještě dost dobře šlo, poněvadž slunce ještě tak nehřálo, ale k polednímu, když začalo pražit, byli jsme každý zpocený jak myš, a k tomu ještě trápila žízeň a vody nebylo. Do poledne jsme dorazili na louku, tam byl hodinu odpočinek a zároveň i oběd.

Po obědě jsme cestovali zase dále se svým majetkem na zádech, tak jako židé z trestu po Egyptě. Večer jsme přišli do jedné vsi, kde jsme zůstali do rána. Postavili jsme plachty (svoje příbytky) a za chvíli jsme každý spal jak zabitý. Ráno nás časně vzbudili a šli jsme zase dále. 11. července byla neděle, ale šlapat jsme museli, neboť tam na neděli nezáleželo. Spatřovali jsme mnoho hrobů, ba i celé hřbitovy, poblíže měst a vesnic. V poledne jsme přišli do města Ložajska.

21 Menáž – společná strava pro vojáky (také viz dále).

22 *abtreten* – odchod.

[22] Před městem byl velký hřbitov obehnan s dřevěným plotem. Město bylo skoro celé vypálené a od granátů rozbořené, ale židů v něm bylo až běda. Stále křičeli „*khupí čokoláde*“²³. Co pak, ale když jsme již začali krámky rozhazovat, to teprve bylo křiku „*aj vaj*“.

Druhý den jsme město opustili a šli jsme zase dále.

Ráno 15. července jsme přešli řeku Sán a k polednímu hranice. Večer jsme přišli za město Janov, kdež jsme na louce přenocovali.

Druhý den na to jen tak jsme vstávali, už bylo slyšet dunění kanónů. Po kafi jsme šli hned zase dále, takže čím déle jsme šli, tím bylo lépe slyšet výstřely z děl. Šli jsme po silnici ke Krásniku. Po obou stranách silnice bylo vidět čerstvé hroby, které byly označeny křížky.

V 8 hod. večer jsme přišli ke svému pluku, který byl na odpočinku v jedné vsi na hodinu před městem Zákřuvkem a vpravo od Krásniku.

[23] Tam nás rozdělili po celém pluku.

Já byl přidělen ke třetímu praporu (batalionu) k deváté setnině a k první četě. Vyšli jsme za vesnici a chystali jsme se ke spánku. Vtom ale začaly létat ruské granáty nedaleko nás, takže jsme se odebrali na druhý konec vsi a tam jsme přespali.

Na frontě.

18. července byla neděle, obloha byla zamračená, takže bylo k očekávání deště. Na večer jsme ze vsi odešli a šli jsme na frontu vyměnit jiný pluk. Hned z večera začalo pršet a později jen se cedilo, jak pršelo. V půlnoci jsme přišli do jedné vsi, kde jsme čekali na další rozkaz.

Byli jsme tak čtvrt hodiny za frontou, takže bylo vše vidět. To byla moje první chvíle na frontě.

[24] Třásl jsem se na celém těle, když nedaleko nás padnul granát a pět neb šest hned za ním. Nejvíce taky strašilo to osvětlování fronty.

Přišel rozkaz, že máme zůstat v té vsi do rána. Nastěhovali jsme se ihned do baráků a v sedě, celí zamazaní a promoklí, jsme tak do rána přespali. Do rána Rusové utekli, tak jsme tomu byli velice rádi, neboť by nás ve dne nenechali na pokoji, tak blízko za frontou.

Po kafi jsme šli dále za Rusem přes město Záhrůvek.

Druhý den 20. července jsme zase od rána putovali a cestou jsme přicházeli na ruské mrtvolky. Každá mrtvola byla černá a nafouklá jak

23 „*Kupte si čokoládu.*“

buben a na padesát kroků z ní šel ukrutný zápach, neboť tam ležely čtvrtý den.

Do večera jsme došli zase k samé frontě do jedné vsi. Tam jsme spali na svahu kopce ve stromoví.

[25] Ale nemohli jsme spát, neboť se celou noc střílelo a potom vrány silně krákaly, jež nedaleko trhaly padlý koně.

Ráno jsme šli zase dále. Odpoledne jsme přišli do údolí a tam jsme leželi v bramborách jako rezervo²⁴. Celý den přšelo, takže jsme byli celí zamazaní. Večer jsme šli ještě blíže k frontě, tam jsme se zakopali, neb tam už granáty dopadaly.

Velká srážka.

Druhý den 22. července od 4 hod. ráno už kanóny hřměly a kule nad hlavami svištěly a uši od třeskotu zaléhaly.

Po poledni jsme šli doleva fronty, neboť to tam jaksi praskalo a kde to praskalo, tam obyčejně strčili nás. Cestou jsme potkávali mnoho ruských zajatců a vozy s raněnými. Přišli jsme na samou frontu a tam jsme se zakopali nedaleko obvaziště.

[26] Tam leželo mnoho raněných a ze všech stran stále ještě nosili, takže ani nepostačili odvážet. Nářek a sténání rozléhalo se lesem, takže si můžete pomyslet, jak nám každému bylo, když jsme vše tak viděli a za chvíli jsme museli do toho. Takto jsme leželi až do večera, kdežto před námi se šlo na bodáky.

Večer jsme se potichu blížili na frontu. Zakopali jsme se v dubovém lese. Od večera se dělal útok na bodáky a tak silná střelba, že to už dál nešlo. Kulky nad hlavami svištěly jak déšť a do dubu narážely. Tak to trvalo až do 2 hod. do rána. Po každém útoku nebylo jiného slyšet, než volání raněných o pomoc. K ránu to utichlo, neb Rusové utekli.

Když se rozednívalo, tak teprve bylo vidět, kolik lidských životů to přes noc zaplatilo. Vše vřkolem utichlo, jen chvilkami bylo slyšet zasténání raněného, který zápolil se smrtí.

Slunce již začalo osvětlovat svými ranními paprsky bojiště, přijížděli s kuchyní, aby nás po tak trapné noci oblažili s kávou.

24 Rezerva – vojenské záložní jednotky.

[27] Však nemohli se k nám skrze spousty mrtvol dostat, takže museli si dříve udělat cestu. Mrtvol leželo jak dříví v lese i na drátech jich několik viselo, kteří už nemohli přelézt, jelikož byli zasaženi kulí.

Po kávě jsme šli kousek dopředu a tam jsme zůstali u třech opuštěných obydlí. Přišel rozkaz, že máme mrtvoly snést a pohřbít a ostatní věci snést na hromady. Hned nám pijoněři²⁵ zbili nosítka a sami začali házet šachty pro nebožtíky.

Snášeli jsme je na hromady k šachtám. Některý byl tak rozbitý, že jsme jej nemohli ani na nosítka sebrat. Které bylo daleko nosit, tak se zakopali hned na místě.

Když byly šachty hotové, začalo pohřbívání. Dva házeli mrtvoly do jámy a jeden počítal. Když jich bylo v jedné jámě osmdesát, šli házet do druhé.

[28] Naposled každý hrob označili s velkým křížem, aby zůstala aspoň nějaká památka po nebožtících.

Když bylo vše hotovo, ubírali jsme se zase dále, abychom dohnali nepřítel.

Přišli jsme ku třem osamělým chatám. Před chatou stála už starší žena, sklánějíc se k zemi k mrtvole svého muže, který ležel v kaluži krve zasažen kulí do prsou. Lomíce rukama hořce bědovala nad ztrátou svého muže. Uviděl to náš velitel, dal rozkaz mrtvolu zakopat. Což se také ihned stalo a my šli svou cestou, kam nás vedli. Slunce se již dávno schylovalo za hory a my pořád ještě šli, bez večere k tomu.

Setmělo se vůkol a noční klid rozložil se po bojišti, jen my stále cestovali jak bludné duše, nemohouce se dočkat konce. Když bylo už 11 hod. před půlnocí a nohy mě již jak se patří bolely, vyšel jsem z řady, abych si trochu odpočinul.

[29] Za chvíli jsem se zvednul a pospíchal, bych dohnal zase svoji čet. Jak jsem utíkal podle řady, klopýtl jsem přes mrtvolu, která ve tmě nebyla vidět. Vyskočil jsem a utíkal zase dále, takže co mně bylo platné oddychnutí, když jsem potom zase musel natahovat, abych to dohnal.

Teprve v 1 hod. po půlnoci jsme přišli do jedné vsi, která byla vypálena a bez obyvatel. Tam jsme zůstali do rána. Pod starou jabloní jsme postavi-

25 Vojenští ženisté.

li plachty a za chvíli jsme každý spal, lepší snad než v peřinách, a s hladovými žaludky k tomu.

Před Lublinem.

Ráno, když jsme vstávali, první naše bylo se podívat po bramborách. V malé chvíli bylo vidět mnoho ohniček a u každého klečeli dva nebo tři hladoví vojíni s lžící v ruce.

[30] Když jsme svoje žaludky trochu nasýtli, nastala jiná práce. Opustili jsme ohničky a nastal hon na vši. Každý košili dolů a tloukli jsme tu proklatou zvěř, až byli palce červený od krve.

Když jsem byl s prohlídkou hotov, dal jsem se do praní prádla, jelikož slunce hezky hrálo. Vyndal jsem z rance špinavé prádlo a pospíchal k potůčku, který nedaleko tekl. Když jsem vypral, dal jsem se do psaní lístku, abych je doma aspoň pár řádky potěšil.

Druhý den 25. července byla mše svatá na oslavu výročí války. Po poledni se spustil prudký déšť, který trval až po celou noc. Tomu jsme byli velice neradi, neboť voda nám promáčela střechy a tekla do příbytku. Do rána se čas změnil. Obloha se začala jasnit, jen tu a tam mraky ještě pobíhaly. Šli jsme ze vsi pryč. V 10 hod. dopoledne jsme přišli do vsi Virčický.

[31] Tam nás umístili na zahrady pod stromy, abychom nebyli zpozorováni od ruských aeroplánů²⁶. Byli jsme tam jen do rána. Ráno v 1 hod. jsme šli zase do jiné vsi a tam byl delší odpočinek.

28. července jsme v noci házeli zákopy a k tomu ještě přšelo. Ráno od 4 hod. už bylo slyšet silnou střelbu a hřmění děl.

Večer jsem musel stát polní stráž, neboť se to na frontě jaksi začalo bouřit. Zvečera hned naši začali útočit proti Rusům a střílelo se v největším proudu. Jedna raketa za druhou stále osvětlovaly frontu, takže to byla jedna zář, jako by celá fronta byla v ohni.

K ránu 30. července to utichlo. Rusové se dali na ústup a pálili vesnice, takže bylo vidět v stranu Lublina samý oheň a kouř.

Když se rozednívalo, šli jsme zpátky do vesnice a tam jsme čekali na další rozkaz.

[32] Do Lublina.

Dopoledne přišel rozkaz, že máme ze vsi odejít. Po obědě hned jsme šli směrem k Lublinu. V tu stranu bylo vidět velký oheň, sloup dýmu se

26 Letadel (také viz dále).

zvedal k nebesům. Cestou jsme potkávali lidi, kteří utíkali se svým majetkem, obávající se, aby nezůstali v bitevní linii. Přišli jsme do lesa. Tam rovněž bylo mnoho lidí, kteří ze strachu opustili vesnice a schovávali se po lesích. Dobytek poplašeně běhal sem a tam. Všude křiku a volání rozléhalo se po lesích, jako by se blížil už poslední den. Vše v divém zmatku prchalo.

Přišli jsme na kopec, z kterého již bylo město vidět. Tam nám byl dán odpočinek, ale jen deset minut a hned jsme šli zase dál.

V 6 hod. navečer jsme přišli na kraj města. Blízko nádraží hořel ještě lihovar a na nádraží se ještě kouřilo z několika stohů sena, které Rusové před námi zapálili. V městě však se neměli kdy dlouho zdržet, neboť jsme jim byli stále v patách, takže město zůstalo nepoškozeno.

[33] Šli jsme dále přes město. Zprvu se nás lidé báli, neb mysleli, že jim snad budeme něco dělat, ale my byli rádi, že jsme šli. Pak ale nám už dále nosili vodu, chleba a bílé pečivo. Město je dosti krásné, ale povíce je v něm židů.

V 9 hod. večer jsme došli na konec města a tam jsme v jedné zahradě přenocovali.

Ráno 31. července pak jsme vstali, hned se šlo do města na koupi, neboť tam bylo vše k dostání: špek, salám, bílý chléb, housky a jiné druhy. Nakoupili jsme si toho každý tolik, co jsme každý mohl s sebou pobrat. Pak jsme si sedli do zahrady, pod jabloně a jedli tak dlouho, pokud žaludek přijímal, takže jsme se měli jak o posvícení, i piva bylo dostatek. Když volali k mináži, tak málo který si pro mináž šel.

[34] Pozdrav od Rusů.

Po mináži jsme z města vymaširovali. Šli jsme podle hřbitova hlubokou cestou, abychom nebyli zpozorováni od Rusů. Umístili nás do údolí mezi cihelnou a hřbitovem.

Den byl jasný a slunce jen pražilo. Ulehli jsme do řádků bramborů a očekávali večera.

Když bylo k večeru, tak přijížděly kuchyně s kávou a namířily si to přes kopec rovně k nám, takže byly zpozorovány od ruské artillerie. Četař Kapr, jak uviděl naši kuchyň, křikl: „*Erste zuk esšále forbareiten nach kafe.*“²⁷ Hned jsme každý vyskočil, tak jak by do nás střelil, neb takového něco

27 „První četa, připravit šálky na kávu.“

jsme rádi slyšeli. Odvazoval jsem si šálek. V tom přiletěl ruský šrapnel a na třicet kroků před námi praskl. Střepiny vlítly mezi nás. Mně kolem samé hlavy zabučela střepina a za mnou dva zranila.

[35] Vpravo ode mě to jednoho usmrtilo a jednoho těžce zranilo. Kuchyně se hned otočily a ujížděly zpátky. Takový bylo naše kafe.

Kule začaly lítat jedna za druhou. Rozběhli jsme se do bramborů a krčili v řádkách jak koroptve. V duchu jsem se loučil se světem, neboť minutu to nebylo jisté s životem.

Za chvíli začaly kule létat přes nás, tak se nám trochu ulehčilo. Pak nás přestěhovali za hřbitov do hluboké cesty, kde jsme byli trochu chráněni. Pak se tomu někteří ještě smáli, že nám Rus osladil kafe.

Pozdě večer jsme přece kafe dostali a šli jsme blíže k frontě. Přišli jsme do údolí a tam v ovse jsme zůstali a házeli zákopy.

Ráno, když se rozednívalo, už zase kule svištěly nad hlavami a po snídani nebylo ani památky. Den byl jasný bez mráčku a slunce nesnesitelně hřálo

[36] Aeroplány hrčely v povětří od bílého rána až do tmavé noci. Přišlo poledne a o obědě ani zmínka. Když jsme se včera měli jak na posvícení, za to dnes byl přísný půst. Večer jsme šli ještě blíže k frontě do jedné vsi, kde jsme rozebírali dřevěné baráky a trámy nosili na zákopy. Nosili jsme celou noc, takže už druhou noc jsme nespali.

Ráno 3. srpna střílení utichlo, neboť Rusové ustoupili. Šli jsme zase dále za nimi.

Přišli jsme do vsi Tíž, tam nás umístili po zahradách. Rusové nebyli daleko, neboť bylo slyšet střílet. K večeru nás vyvedli za ves a postupovali jsme proti nepříteli. Jak nás Rusové spatřili, ihned začali střílet proti nám. Hned první šrapnel²⁸ našel svůj cíl, kterým bylo zraněno pět našich vojáků. V malé chvíli se vůkol rozléhalo sténání a volání o pomoc. My se hnali stále kupředu v dešti olova.

[37] Když bylo slyšet hukot dopadající kule, padli jsme k zemi a po výbuchu zase vyskočili a běželi stále kupředu, jen ti, kteří byli zasaženi od šrapnelu, zůstali na místě ležet, takže čím dále, tak nás bylo stále méně a méně.

28 Dělostřelecký náboj naplněný kovovými kuličkami nebo střepinami, které se po dopadu a výbuchu rozlétnou do okolí.

Když už se slunce sklánělo za hory a se svými ozařujícími paprsky naráželo na bodáky na puškách nasazený, tu konečně jsme se přiblížili na vzdálenost tak osmi set kroků k nepříteli. Tu začali do nás střílet z pušek a ze strojních pušek²⁹.

V 10 hod. večer jsme dostali trochu studené mináže. Pak jsme házeli zákopy a spát se nesmělo. To chodil šikovatel John od jednoho k druhého a na kterého přišel, že spal, toho jak se patří rýpl pažbou pod žebra, takže ho spaní hned přešlo. Celou noc se střílelo, až k ránu to utichlo.

Ráno nebylo po nepříteli ani památky, byl ten tam, takže jsme museli zase za ním. Šli jsme od rána až do samého večera o hladu a žízni.

[38] Večer jsme přišli do lesa nedaleko města Lubartova. Tam nás nechali spát, ovšem, že s prázdnými žaludky, ale proto jsme každý spal, jak zabítý, neboť jsme už po několik dní nespali.

Ráno ve 3 hod. nám přivezli mináž, takže jsme si aspoň trochu utišili svoje žaludky. Po celý den nás drželi v lese, abychom nebyli zpozorováni od ruských aeroplánů. Večer u rozkazu nám řekli, že dnes v 11 hod. dopoledne vzali Němci Varšavu. To bylo ihned všude slávy, zpěvu a stříleli jsme salvy. Po celé frontě bylo slyšet zpěv i z děl pouštěli rakety nad ruské zákopy. Domnívali jsme se, že bude brzo mír, jak říkal náš pan setník³⁰ Maglen, že až Němci vezmou Varšavu, takže rozhodně bude mír. Večer když se setmělo, tak jsme šli doleva fronty ke svému pluku. Tam jsme zůstali v lese. V 11 hod. večer nám přivezli kafe. Pak jsme se uložili do mechu, přikryli plachtou a spali.

[39] V boji u Lubartova

Ráno 6. srpna, jakmile se začalo rozednívat, tu naše artilerie začala tak silně střílet na ruské zákopy, že se až zem trásla a jiného nebylo slyšet, jen svištění a třeskot kulí. To byl ten včerejší mír. V 6 hod. jsme vyšli z lesa a táhli proti nepříteli. Pokaždě nás Rusové nespatriili, tak to bylo ještě dobře, ale jak jsme se ukázali na kopci, hned jsme mu byli na mušce. Jedna kule za druhou dopadaly do našich řad a razily sobě cestu. V minutě jsme

29 Kulometů.

30 Setník – Hauptmann (v češtině hejtman). V rakousko-uherské armádě důstojnická hodnost mezi nadporučíkem a majorem. Odpovídala tedy dnešní hodnosti kapitána.

byli obklíčeni kouřem, takže nic nebylo vidět, jen bylo slyšet hukot a třeskot kulí a bzučení střepin v povětří.

Hnali jsme se stále dopředu, abychom vyběhli z ohně a za námi bylo slyšet plno nářku těch, kteří byli raněni a nemohli se spasit útekem. Přiběhli jsme do vypálené vsi a tam jsme se chvíli zdrželi. Za chvíli jsme museli zase kupředu.

[40] Přešli jsme přes potok a pomalu jeden za druhým jsme se blížili k Rusům. Teď jsme jim byli dobře na ráně, neboť oni byli na kopci a my museli do kopce, takže nás pěkně brali z ručních i strojních pušek. Potom jsme se plížili po kolenou.

Přiblížili jsme se na pět set kroků k nepříteli a začali jsme se zakopávat. Vtom se ale spustil prudký déšť. Ležel jsem v řádku mezi ovsem a bramborami. Voda, jak se hnala řádkem s kopce dolů, skoro mě nadnášela a z brázdy jsem se nemohl hnout, neboť jak některý jen hlavu vystrčil, už ji dostal, tak jsem raději ležel ve vodě a hlavu jsem přitisknul co možná k zemi.

Za chvíli déšť přestal, ale olovo pršelo čím dále tím hustěji. Každou chvíli bylo slyšet volání o pomoc, ale pomoc žádná nepřicházela, takže který byl těžce raněn, ležel tak dlouho, až vykřvácel. V malé chvíli bylo tolik mrtvých a raněných, že přes jednoho ležel buď mrtvý nebo raněný.

[41] Přišlo poledne, ale po obědě ani stopy a za jedno nepřišlo nám ani pomyšlení na jídlo, když každou minutou šlo o život. Naše artilerie od bílého rána tak silně střílela, že nebylo jiného slyšet jen hukot a třeskot kulí, až se země otřásala. Ruské zákopy byly v ohni a v kouři od výbuchu kulí. Granáty rvaly do povětří hlínu a dříví ze zákopů.

Ten hrozný den je k nevypsání, neboť od bílého rána nebylo jiného vidět, než samé blýskání a chumáče šedého kouře, který zároveň s výbuchem a zablesknutím hromadil se nad ruskými zákopy. Nepřítel střílel proti nám ponejvíce střelami „dum-dum“³¹, takže byla většina mrtvých, než raněných. I můj kamarád Josef Vomáčka z Lysé n. L., s kterým jsem vše od narukování prodělával, byl v poledne zasažen střelou „dum-dum“

31 Tříštvrtá střela z ručních palných zbraní. Měla způsobit co největší devastaci, která se dosahuje různým způsobem, např. plochou špičkou nebo špičkou s dutinou (také viz dále).

do levé ruky a do prsou. Odtrhlo mu to sval na levé ruce a střeptiny jej poranily na prsou.

[42] Obvázali jsme jej a on ve velkých bolestech, vzpomínaje na domov, až teprve v noci zemřel.

V noci kanonáda trochu utichla, ale z pušek se stále střílelo. Chvilkami i to utichlo, takže bylo pouze slyšet nářek a volání o pomoc raněných. Ani v noci nám nedali nic k jídlu, tak jsme musel každý sedět ve svém zákopu s prázdným žaludkem, a spát jsme nesměli. Seděl jsem ve svém zákopu a myšlenky moje zalétly k domovu, kterak by bylo doma dobře se vyspat pod střechou a beze strachu, a tu jsem musel noc trávit mezi mrtvými a raněnými a smrt stále na jazyku.

Časně ráno namísto jídla zahoukly první výstřely a za nimi už se to zase sypalo bez přestání. Boj byl zase v plném proudu.

Před poledním začali Rusové vystrkovat bílé šátky na znamení, že se vzdávají.

[43] Ihned přestala naše artilerie střílet. Náš pan nadporučík Klíma dal ihned komando: „*Ales heraus, forvorc, sturm!*“³² Hned bylo slyšet „hurá“ a hnali jsme se k ruským zákopům. Rusové však už nestříleli, vylezli ze zákopů a vzdali se nám. Tím se boj ukončil.

Odebrali jsme jim zbraně a někteří je vedli do Lublina. Bylo zabráno několik tisíc Rusů.

Zůstali jsme u ruských zákopů a za nás dopředu šly maďarské pluky. Tam nám dovolili každému sníst po jedné konzervě, když jsme dva dny ničeho nejedli.

Z jednoho do druhého.

Dali nám jednu hodinu odpočinek. Tu jsme se jeden po druhém ptali, jestli je živ. Náš pluk za tu chvíli utrpěl na tisíc mužů ztráty, raněných a mrtvých.³³ U naší čtyry nás ostalo ze 79 mužů jen 24, u jiných ještě méně.

Po odpočinku jsme šli dále za Rusem.

[44] V noci jsme přišli do vesnice Střediska, kde jsme zůstali do rána. Druhý den jsme dostali zase jednou teplý oběd. Den byl jasný, rozložili

32 „*Všichni vztyk, kupředu, do útoku!*“

33 Tabulkové počty pěšího pluku rakousko-uherské armády po mobilizaci činily v srpnu 1914 celkem 4600 vojáků všech hodností. To znamená, že při tomto střetnutí zmíněný pluk utrpěl ztráty asi jedné čtvrtiny svého stavu.

jsme se na trávník a z dlouhé chvíle jsme chytali vši. Tak jsme odpočívali až do večera.

Večer v 8 hod. jsme šli doprava k Lubartovu a půl hod. od něho ve vesnici Lisově jsme zůstali do rána.

Časně ráno 9. srpna jsme ze vsi odešli. Šli jsme 4 hod. cesty přes řeku Buk. Přišli jsme do močálu za jednu vypálenou ves. Tam jsme se zakopali a už jsme byli zase v tom. Po poledni začala naše artilerie tak silně odstřelovat ruské zákopy, že se až močály trásly. Za chvíli začali Rusové střílet do nás.

Před námi bylo asi osm domků, který nebyly zničeny. První ruský granát dopadnul do jednoho z těch domků a zapálil jej. Ženy a děti vyběhly ze všech těch domků a schovávaly se do jam před řáděním ruských granátů.

[45] V malé chvíli všechny domky se obrátily v popel, neboť byly ze dříví a slámy, jak všechny jiné.

K večeru jsme museli ze zákopů a táhli proti Rusům. Toť se ví, že do nás zase začali bít jak do žita, jako vždy jindy. V noci jsme se přiblížili na sto kroků k ruským zákopům. Celou noc se střílelo, až teprve k ránu to utichlo. Když se rozednilo, teprve jsme spatřili, že Rusové byli ti tam. Šli jsme zase za nimi.

Přišli jsme do vesnice Niedvjady, odkud už nebylo daleko do Brestu Litevského. Tam jsme postavili stany a s klidem odpočívali tři dny. Tam jsem dostal první dva lístky z domova. To byla moje i každého největší potěcha v poli.

Třetí den 12. srpna ve 3 hod. odpoledne jsme ze vsi odešli a šli jsme zpátky od fronty. Šli jsme do půlnoci.

[46] Přišli jsme za jednu vypálenou ves a tam jsme v poli chvílku spali. Ráno v 5 hod. už jsme zase putovali zpátky okolo města Lubartova po silnici k Lublinu.

Šli jsme stále bez odpočinku o žízni a vody nebylo. Slunce nemilosrdně hrálo. Každý jsme byl zpocený na kůži a chtěj nechtěj museli jsme šlapat. Mnoho ostalo již ležet podél cesty, kteří už nemohli dále.

Ve 2 hod. odp. jsme měli oběd. Po obědě jsme šli hned zase dále. V 7 hod. večer jsme dorazili do Lublina a spali jsme v té samé zahradě, co před 14 dny. Už jsme se nemohli žádný ani hýbat, neboť jsme byli strašně utmáceni od tíže na zádech i od dlouhé chůze 50 km.

Ráno 14. srpna v 10 hod. jsme šli přes Lublin. Ve 2 hod. odpoledne jsme přišli do vsi Viršovický. Tam k nám přibyl 12. maršbatalion.

[47] Zůstali jsme tam do rána. Časně ráno jsme ze vsi odešli a šli jsme přes město Pojasny, které bylo celé rozbité. Ve 2 hod. odpoledne jsme měli oběd za vypálenou vsí. Po obědě jsme ještě 2 hod. putovali a v jedné vsi jsme zůstali do rána.

Ráno jsme šli hned po kafi zase dále přes město Krásnoslav. Okolo Krásnoslavu bylo viděti mnoho hrobů z roku 1914. 17. srpna jsme celý den šli. 18. srpna jsme od bílého rána cestovali a promokli jsme do kůže. Za městem Kuchenykem jsme měli odpočinek a oslavu narozenin císaře Františka Josefa. Na večer jsme přišli do lesa za vesnicí Jaroslavec a tam jsme zůstali do rána. Postavili jsme stany, jak cikáni v lese, a šli jsme do vsi neb tam byly pěkné hrušky, jablka a švestky a to bylo něco pro nás.

Ráno jsme stany rozebrali a šli jsme zase dále k východu.

[48] Navečer jsme přišli do malé vsíky a tam jsme ještě druhý den 20. srpna s klidem odpočívali a vařili brambory.

Do rána se spustil déšť. Ze vsi jsme odešli a šli jsme v dešti a blátě přes městečko Lutylov. V 9 hod. večer jsme přišli do jedné vsi, kde jsme zůstali do rána.

22. srpna zase od rána jsme cestovali. Šli jsme, až do půlnoci, a do rána jsme se v močálech zakopávali. Už jsme byli zase v tom. Večer jsme šli zpátky z fronty do jedné vesnice a druhý den odpoledne jsme z ní odešli do druhé vsi a tam jsme byli do rána.

Ráno 25. srpna jsme šli zase dále k východu přes městečko Turys.

26. srpna jsme šli přes českou vesnici Kubačov. Šli jsme až do půlnoci. Zbytek noci jsme přespali na strništi pod širým nebem, nedaleko vesnice Chorochoďna.

[49] V boji u Chorochoďna.

Časně ráno 27. srpna jakmile se začalo rozednívat, už jsme zase bez snídáně cestovali dál.

Blížili jsme se k vesnici a tu najednou začali do nás z domu a ze střech střílet. Byli tam ruští kozáci. Hned jsme se rozestavili a táhli jsme proti vsi. Nežli jsme přišli ku vsi, kozáci ves zapálili a ujeli. Hned bylo vše v plamelech, takže jsme nemohli ani skrze ves projít. Za vsi jsme narazili na kozáky, kteří udržovali ústup Rusů.

Přišli jsme do hustého lesa, kde jsme se neočekávaně srazili s ruskou pěchotou. Vyšli jsme z lesa a byli jsme na 50 kroků od Rusů. Ti už byli připraveni, seděli v zákopech, pušky namířeny proti nám. Jak jsme se jim ukázali, pustili do nás salvu. Několik z našich ostalo ležet na místě a ostatní jsme utekli zpátky do lesa.

[50] Lehl jsem si za pařez, abych byl chráněn od svištících kulek. Když to trochu utichlo, tu jsem zpozoroval jakýsi šramot a ruský hovor. Vstal jsem a teprve jsem zpozoroval, že po našich ani památky. Byli ti tam a já byl sám v blízkosti Rusů. Po tichu jsem se bral zpáteční cestou, odkud jsme přišli. Přišel jsem na malou cestičku, která se pletla hustým lesem, a šel jsem po ní. Tu najednou jsem zaslechl nářek nedaleko sebe. Skočil jsem za vysoký strom, který se zřídka vypínal nad houštím, a pozoroval, co se bude dít. Za chvíli vyběhl z houští jeden náš voják beze zbraně a Rus v patách za ním. Náš voják měl celý kabát zakrvácený a nařikal až běda. V tom Rus jej dohonil a dvakrát jej ještě bodl do zad a ostal státi na pěšině, ale ubožák stále utíkal a křičel. Rus stál na pěšině na 15 kroků ode mě, ale nezpozoroval mě.

[51] V tom vyšel jeden kamarád, s kterým jsem byl u jedné čety, pušku držel proti Rusovi a křičl „halt!“³⁴ Rus však šel stále proti němu, držíc pušku v ruce. Tu kamarád přitiskl k líci pušku. Třeskla rána a Rus s výkřikem se kácel k zemi. Na to jsem teprve vyšel opět na pěšinu a šel ke kamarádovi a ptal jsem se jen na ostatní, ale i on nevěděl. Tak jsme chvíli bloudili už dva. Najednou jsme zaslechli, kterak se kdosi k nám blíží. Rozběhli jsme se každý za silný kmen stromu a pozorujeme, co se bude dít. Ve chvíli se objevili čtyři ruské postavy. Vypálili jsme každý jednu ránu a oni na to hned zmizeli v houští. Přišli k nám ještě dva naši vojáci, kteří bloudili zrovna jako my. Rozestavili jsme se a začali jsme střílet v tu stranu houští, co nám zmizeli Rusové.

[52] Střelbu uslyšel náš pan nadporučík Klíma a vyslal čtyři muže, aby se šli podívat, co se to děje. Když k nám přišli, pravili, že máme ihned jít zpátky, že naše setnina se v zadu zakopává. Tu jsme se teprve dozvěděli, kde jsou naši a v jakém nebezpečí jsme se nacházeli. Přišli jsme ke svojí setnině. Ty byli už všichni zakopaný, tak jsme se taky začali zakopávat. Očekávalo se, že Rusové půjdou dopředu, jelikož my museli zpátky. Hned

34 „Stůj!“

z večera se nosily zásoby patron. Teprve, když byly patrony nanesený, tak nám přinesli mináž, neboť s jídlem to bylo vždy až naposled nebo žádné.

V 10 hod. jsem šel ještě s jedním vyměnit přední stráž, kterou jsme stáli po jedné hodině před zákopy.

[53] Když jsme k nim došli, řekli nám ti, co tam stáli, vracejce se do zákopů: „*Dejte si tu pozor, v tuto stranu se pořád něco hýbe.*“ Jen to dořekli a už vyšly čtyři rány z toho místa, na které nás upozorňovali. Výstřely zasvištěly nám nad hlavami. Padli jsme ihned na kolena a lezli jsme po kolehou do našich zákopů. Jen jsme skočili do zákopů a už bylo slyšet praskot větví a křik „hurá“. Rusové šli na bodáky. Začali jsme do nich co nejrychleji střílet, takže málo který se k nám přiblížil a ten ještě byl před samými zákopy zastřelen. Ostatní se dali na útěk a bylo hned zase ticho, kromě nářku raněných, kteří leželi před námi v houští. Dlouho to však netrvalo a šli podruhé Rusové na bodáky, ale i podruhé to tak s nimi dopadlo, jako prvně. Ve 2 hod. po půlnoci šli na nás potřetí i tehdy ale špatně pochodili. Potom už to utichlo, více si na nás netroufali.

[54] Pak to teprve utichlo, Ráno, když se rozednívalo, tu teprve bylo viděti, kolik mrtvol leželo před našimi zákopy.

Po kávě jsme táhli skrze houští, jestli tam ještě nějaký Rus neostal. Ale ani památky po Rusech, kromě mrtvých. Rus byl ten tam a v dále bylo vidět ohně, kterak na ústupu pálili vesnice a co se dalo zničit. Šli jsme dále za nimi. K polednímu jsme přišli do hustého lískového lesa. Tam jsme s klidem odpočívali tři dny. Chodili jsme tam do jedné vsi na jablka, hrušky, švestky a okurky, neboť tam bylo ovoce dosti a bez lidí.

Do Luchu.

31. srpna po obědě jsme z lesa odešli. Rusové ustoupili přes 40 km, tak jsme zase museli za nimi

[55] V půlnoci jsme přišli na kraj Luchu, neboť jsme dále nemohli, poněvadž nám Rusové zapálili dřevěný most přes řeku Stýr, která protéká Luchem. Zůstali jsme v kozáckých kasárnách v zahradě do rána, ale nespali jsme. Rozběhli jsme se po domech a sháněli kde co k jídlu. Lidé tam všecko nechali, jak bylo, a utekli na druhou stranu za vodu. V domech zůstaly všechny zásoby, takže nám to nedalo mnoho shánění a měli jsme všeho. Chytili jsme několik slepic a v domě jsme vařili, neboť tam bylo všechno nádobí k vaření, i dříví a uhlí měli lidé nanesený, a pak místo spánku museli vše nechat a utéci. Tak jsme vařili do rána. Ráno jak se za-

čalo rozednívat, hned jsme se rozeběhli po obchodech. Přišli jsme do řeznického obchodu, tam bylo plno salámů a špeku a nikoho v krámě. Než by si kdo pomyslel, bylo všechno rozebráno.

[56] Pak jsme v jednom obchodě našli dvě stě padesát bochníků chleba, tak bylo hned dělení. Když už jsme jídla dosti sehnali, tak jsme si vzpomněli ještě na tabák. Dlouho jsme hledali, až konečně jsme ho také našli. Přišli jsme do jednoho krámku, tam za pultem stál židáček, který byl jediný, co v té čtvrti zůstal. Ptali jsme se ho, jestli nemá tabák. On pravil: „*Němá ničeho pane.*“ My mu ale nechtěli věřit, neboť jsme židy už dobře znali. Pravili jsme mu, aby nám otevřel dvěře, které vedly z krámu a byly zamčený. On však řekl, že neotevře. Tu jeden kamarád odepjal od boku sekerku a začal štípat dvěře. Žid přiskočil a začal jej odstrkovat. Dva chytili žida, několik mu vyměřili a mrštili s ním do kouta. Žid začal křičet „*aj vaj*“.

[57] Mezitím už byly dvěře otevřeny a jedna bedna s tabákem za druhou se rozebíraly. Jakmile se druzí dověděli o tabáku, hned byl nával, a v malé chvíli byl všechn rozebrán. Žid s židovkou běhali sem tam po krámě a naříkali a my se ubírali zase dále. Pak jsme vyrabovali magazin³⁵ s prádlem, takže jsme už měli hnedle všeho.

V 1 hod. po obědě byl most přes Stýr zase postaven, tak jsme šli přes město dále za nepřitelem. Šli jsme až do půl noci. Přišli jsme do vsi Vostroříze a tam jsme zůstali do rána. Ráno 2. září jsme v 6 hod. už cestovali zase dále. Šli jsme skrze českou vesnici Lucín a v Malíně, který je taky obydlen českými lidmi, jsme měli oběd.

Za Malínem.

Byly dvě hod odpoledne, když jsme přišli do Malína. Tam jsme měli oběd.

[58] Malín je česká větší vesnice na Volyňsku, kdež je povíce českých vsí. Malín je pěkně uspořádaný. Domky jsou rovněž ze dřeva a slámou kryty, jak v polských vesnicích, ale pěkně obíleny a ve vsi je vidět jiný pořádek. Takže jsme se obdivovali, když jsme přicházeli do vsi. Jak nám bylo milé, když jsme uslyšeli hovořit českým jazykem. Po obědě jsme šli za ves. Po obloze se koulely hustá mračna, takže bylo očekávat déšť. Za vsí jsme se zakopali a ve 4 hod. jsme táhli dopředu hledat Rusy. Přešli

35 Magacín – v tomto případě prodejna (obchod).

jsme hustý les a vycházeli jsme zase do polí na rovinu. Asi čtyři sta kroků před námi bylo vidět dvě obydlí a za nimi za údolím vesnici. Táhli jsme přes pole a přes pěkný kousek máku k těm dvěma obydlím. Najednou, kde se vzali tu se vzali, Rusové a začali do nás střílet zrovna z těch dvou domků.

[59] Ihned jsme se zakopávali. Rusové utekli do vesnice a odtamtud do nás stříleli jak do figur, nebo jsme byli dobře na ráně, takže v malé chvíli leželo několik mrtvých a raněných. My leželi v oraném poli. Najednou začal kamarád, co mi byl po pravé ruce, křičet a válet se po zemi. Kulka mu projela krkem.

Večer jsme postoupili až k samým domkům. Byli jsme osm set kroků od Rusů. Celou noc jsme házeli zákopy. Ráno se spustil déšť. Voda nám natekla do zákopů, tak jsme museli šálkama vylívat. Tak už bylo počasí stále deštivé. Celý týden jsme byli na jednom místě. Na Rusy jsme moc nestříleli, tak i oni nás nechali na pokoji. Ono toho bylo dost, když jsme museli po tolik dní ležet v blátě, a pak už bylo hezky zima začátkem září.

[60] Celé dny přšelo a foukal silný studený vítr. Zákopy jsme si kryli s konopím proti dešti. Po celý ten čas nám málokdy přinesli mináž, tak jsme měli dost hladu. Z hladu jsme snědli konzervy, což bylo pod trestem.

8. září večer seděl jsem ve svém studeném zákopu a vzpomínal jsem, kde by se tak dalo sehnat něco k jídlu. V tom jsem si vzpomněl na mák a na brambory, přes které jsme před několika dny šli. Vzal jsem s sebou sáček na chleba a ubíral se tmavou nocí směrem k máku. Našel jsem jej i po tmě a hned jsem plnil svůj sáček a těšil jsem se jak, až přijdu zpátky do zákopů, budu péci brambory a vyklepávat makovice. Vtom ale jakýsi šramot. Přestal jsem trhat a poslouchal. Za chvíli zaznělo nedaleko mě: „Halt, wer da?“³⁶ Já odpověděl po česky: „Já“.

[61] „A kdo je to ten já?“ ptal se po česky.

„Novotný“ odpověděl jsem jemu.

„A odkud?“ zněla další otázka.

„Z Jiřic“ já na to odpověděl.

36 „Stůj, kdo je tam?“

On na více se neptaje přiblížil se ke mně a podával mi ruku. Tu jsem teprve poznal, že to Antonín Borovička z Jiřic, slouživší jako poručík u 12ého zeměbr. pluku³⁷.

S takovou náhodou při trhání makovic jsem se sešel s osobou mně známou. Zavedl mě do svého zákopu a tam mě uctil s teplým čajem a cigaretami, což mně bylo velice vhod. Pak jsem se ubíral do svého zákopu a vylupoval makovice.

Dále k Rovnu.

9. září vše utichlo. Nebylo slyšet ani jediné rány v okolí. Rusové opustili zákopy a dali se na ústup k Rovnu.

[62] Opustili jsme i my naše proklaté zákopy a šli jsme celí zmazaní dále za Rusem. Šli jsme celý den. V noci jsme přišli za jednu ves nedaleko Rovna a tam na strništi jsme s hladovými žaludky byli do rána. Spát jsme nemohli, neboť celou noc pršelo a foukal ledový vítr, takže jsme se trásli zimou, jak osika, vždyť jsme byli promoklí do kůže. Ráno v 9 hod. nám přivezli oběd, který byl hned minulý den vařený, takže byl již zkyslý, ale přesto nám chutnal, jak nevím co.

Pak jsme šli do vsi a tam nás umístili do stodol. To bylo naše první ubytování pod střechou. Tam jsme byli dva dny, tak jsme se zase trochu očistili. Tam také přišlo na prohlídku konserv. Bylo nás mnoho takových, kteří jsme z hladu snědli všechny čtyři. Prvně bylo, že nám šikovatel John vynadal psů a všelijakých, a potom nás dal uvázat dvě hodiny³⁸.

[63] Bylo nás okolo dvou stodol jeden vedle druhého. Každý jsme si musel přinést dvě šňůry a ten tyran šikovatel nás vázal jak psy. Dal postavit k nám sanytější³⁹. Který omdlíval, tak jej odvážali, polili s vodou a znovu jej museli přivázati. Šikovatel na nás dohlížel s tím svým ostřížím zrakem, který dovedl týrat lidi na odpočinku, kde se nebál o kejhák, ale jak začaly kulky svištět, byl ten tam, už jej žádný nespatriil, jak se bál o tu svoji skopčáckou palici.

37 Zeměbranecký pěší pluk Čáslav č. 12, který byl součástí 51. zeměbranecké pěší brigády ve Vysokém Mýtě. Byla součástí 26. zeměbranecké pěší divize v Litoměřicích. Patřila do IX. armádního sboru s velitelstvím v Litoměřicích.

38 Uvázání – trest používaný v armádě Rakousko-Uherska, většinou ke kůlu nebo ke stromu v nepohodlné pozici.

39 Saniťáci – vojenští zdravotníci (také viz dále).

Plničné dvě hodiny jsme museli stát na špičkách a ruce vytažené dozadu, tak si můžeš milý čtenáři už sám pomyslet, jak mně při tom bylo. Už byla hodně tma, když nás odvažovali. Žádný jsme se nemohl udržet na nohách, neb byly jak dřevěné. Pak jsme spali jak zabítí.

[64] Dále k Haliči.

12. září jsme ze vsi odešli a šli jsme zpátky od fronty směrem k východu. Šli jsme od rána až do večera. Druhý den jsme šli skrze městečko Mlynov. 14. září jsme šli skrze město Kozín a za městem ve dvoře jsme zůstali do rána. 16. září jsme měli ve Starém Počajově oběd. Ves je asi pět km dlouhá. Tam jsme zase jednou přišli na ovoce. Veliké zahrady se rozkládaly kolem dřevěných chaloupek a byly obsypány švestkami, hruškami, jablky a ořechy. Rozběhli jsme se po zahradách a každý, co jen mohl unést, jsme si natrhali ovoce. Po obědě jsme šli dále přes město Nový Počajov. Nový Počajov se nachází na kopci, takže jest z daleka viděti, obzvláště zámek, který s několika věžemi se hrdě pne nad městem k nebesům. Okolo zámku jest veliká zahrada a v ní byly takový krásný jablka, ale na ty jsme nesměli.

[65] Šli jsme dále přes město a šli jsme až do půlnoci. Přišli jsme do jedné vesnice a tam jsme uprostřed návsi spali do rána. Ráno ve 4 hod. jsme vstávali a chystali k odchodu. Snídani nám nedali a hnali nás dopředu. Zima s námi třásla a hlad byl, tak jsme se dali do švestek na lačný žaludek. V poledne jsme byli už zase v ohni, ve kterém jsme byli tři dni. Po celý ten čas foukal silný ledový vítr.

19. září v 11 hod. večer jsme šli zpátky z fronty. Šli jsme do 3 hod. do rána. Přišli jsme do jedné vsi a tam jsme spali celá setnina v jedné chatě, neboť nebylo více místa. Spali jsme na hromadě jablek, na stole, pod stolem, na peci a zkrátka, kde se dalo. Dědek, co jemu patřily jablka, dal se do křiku, že mu je rozšlapeme, a že mu shnijí, ale musel být pěkně zticha. Ráno v 10 hod. jsme šli zpátky přes Nový Počajov.

[66] Na marši.

Přišlo na nás zase cestování. Od Počajova jsme šli už nám známou cestou. Večer jsme přišli do vsi Bokovno a tam k nám přibyl 13tý maršbatalion. Přespali jsme tam ve stodolách a ráno jsme šli zase dále. Večer jsme přišli do Kozína a tam jsme byli dva dni. 23. září ve 2 hod. odpoledne jsme z Kozína odešli. Večer jsme přišli do jedné vsi a tam jsme byli tři dny. Dny byly velice krásné, jen nás netěšilo to, že v této vsi jsme měli zakázáno vařit brambory.

26. září jsme šli do lesa na mši svatou.

27. září jsme ze vsi odešli a šli zase dále. Ve 2 hod. jsme přišli do St. Počajova a tam byl oběd. Po obědě jsme šli dále okolo Nového Počajova a v 7 hod. večer jsme přišli do jedné vsi, v níž jsme zůstali do rána. Druhý den ve 2 hod. odpoledne jsme šli zase dále.

[67] Večer v 7 hod. jsme přešli hranice a přišli jsme do Haliče. Vodili nás dlouho do noci, sami nevěděli kam. Až blízko vesnice Zagorče nás umístili v bramborách. To byla zase jednou pěkná noc. S rancem na zádech jsme ulehli do řádků bramborů. Tak jak koroptve jsme se každý krčil do řádku, neboť koncem září jsou už hezky chladný noci a obzvláště tam v Polsku. Po půl noci se ještě spustil déšť, to bylo ještě k lepšímu. Tak jsme strávili svato-václavskou noc. Ráno, když se rozednívalo, už jsme vyhlíželi ze řádků, jestli jede kuchyň s kávou, abychom se trochu zahřáli. Brzo však každý hlavu zase schoval, neboť foukal studený vítr a v řádku bylo přece tepleji, neboť vysoká nať kryla řádky. Konečně v 8 hod. jsme se kuchyně dočkali a hned se to sypalo z bramborů ven. Ale to nepřivezli jen kafe. Ten den jsme dostali každý láhev rumu, kousek salámu, másla, cukroví a vína, kdo kolik vypil.

[68] Odpoledne jsme šli do vsi Zágorce a tam nás umístili okolo kostela. Tam jsme setrvali několik dní. 1. října byl velice krásný den. Leželi jsme okolo kostela a schovávali se do stínu pod stromy. Byly tak dvě hodiny odpoledne, když se objevil nad námi ruský aeroplán. Ve chvíli bylo vidět, kterak něco pouští dolů. Třpytilo se to od slunce a blížilo se k zemi. Tak hned na to pan nadporučík vzal dalekohled. Za chvíli křikl: „*Rozběhněte se, hází na nás bomby!*“ Rozběhli jsme se po zahradě a v malé chvíli vyšly nedaleko nás dvě rány. Bomby dopadly nedaleko kostela mezi koně a několik jich to usmrtilo. Za chvíli pustil ještě tři bomby a potom už musel pryč, neboť ho začala artilerie ostřelovat. Když už ho nebylo vidět, tu teprve artilerie utichla. Pak jsme se šli dívat na ta místa, kde bomby praskly.

[69] Pak jsme až do 7. října házeli zákopy. V noci ze 7. na 8. října se spustil déšť. Jak jsme leželi okolo kostela pod okapem střechy, voda nás vyplavila. To byla zase jedna pěkná noc. Jak to začalo máčet, tak mě to probudilo. Hned jsem vyskočil. Lopatku, šálek, pušku a patrony jsem naházal pod sebe, abych nebyl ve vodě a tak vsedě jsem trávil noc. Ráno v 6 hod. jsme z této vsi odešli. Pršelo, jen se cedilo a toho bláta, co bylo. To bylo cestování.

V půl 9 hod. ranní jsme přišli na kraj města Zalozie a tam jsme byli až do poledne. Po poledni jsme šli přes město na druhý konec města. Tam jsme spali na půdě. Po žebříku jsme lezli jak slepice. Byli jsme tam několik dní. Počasí bylo už dost studené. Častěji pršelo a ráno byly už pěkný mrazíky. Po ty dny jsme jiného nedělali, než vařili brambory, a když pršelo, seděli jsme na půdě, schoulený pod doškama a hned se našla nějaká zába-va. 12. října od rána jsme se musel každý čistit. Po obědě jsme šli za město.

[70] Přijel si nás prohlédnout následník trůnu Karel⁴⁰. To jsme zase jednou viděli těch pánů oficírů s těmi červenými pruhy na kalhotách. Nikdy je nebylo ke spatření a najednou se jich tolika sjelo. A jak jim ta vojna svědčila, každý byl vyžraný jako krmník. Pak jsme tři dny chodili házet zákopy a z drátu pletli překážky.

19. října v 6 hod. ráno jsme ze Zálózie odešli. O poledni jsme přišli do města Podkamien a tam jsme měli oběd. Po obědě jsme šli zase dále po silnici. Po obou stranách silnice bylo vidět mnoho křížků, nových i starých, které označovaly hroby tam pochovaných vojáků. Vpravo v dáli byl vidět zámek Počajov, který se vypínal nad městem, a sluneční paprsky se odrážely o jeho pozlacené věže.

[71] V 5 hod. večer jsme přišli do vsi Černica a tam jsme byli do rána. Tam také přišlo mnoho balíků a bedniček. Běžel jsem také, jestli tam není něco pro mě, ale marně. Lístek z domova jsem obdržel, v kterým mně psali, že mi posílají balík, ale balíku ne a ne se dočkat. Ráno jsme z Černice odešli. Šli jsme skrze ves Suchovoli a v půl 10tý hod. do poledne jsme přišli na louku před město Brody. Tam k nám přibyl 14. maršbatalion. Tam jsem byl přeložen ke 12. setnině. Odpoledne jsme šli do Brodu na nádraží. Po nádraží ale nebylo ani památky, jen hromady popele a zdi ještě stály a vypínaly se nad zříceninami. Město bylo celé zničené. V 7 hod. večer jsme nasedli na vlak, ale nevěděli jsme, kam vlastně jedem. Důstojníci nám říkali, že jedem na Itálii.

Jízda vlakem.

21. října ráno jsme přijeli do Lvova, kde jsme měli snídani a hned se jelo dále. V poledne jsme přijeli do Přemyšlu. Pořád jsme ještě nevěděli, kam jedeme.

40 Arcivévoda Karel Habsbursko-Lotrinský (1887–1922), v letech 1916–1918 poslední rakouský císař Karel I. a poslední uherský král Karel IV.

[72] Večer jsme přijeli do Jaroslavi. Ráno vlak zastavil v lese. Vyběhli jsme z vagónů a ptáme se, co jest to za štaci. Byla to štace Krásnik. Teď jsme už věděli, že nejedem na Itálii. Dali nám tam snídaní a pak jeli jsme zase dál. V poledne jsme přijeli do Lublina. Tam jsme se déle zdrželi. Po obědě jsme se vzdálili od vlaku, ačkoliv jsme měli zakázáno. Lákali nás v městě housky, koláče a jiné druhy pečiva a pamlsků. Chodili jsme od krámku ke krámku a na vlak jsme vůbec zapomněli. Tu najednou zazněl signál nasedat. Běželi jsme, seč jsme mohli, ale co již bylo vše platné, když už bylo slyšet lokomotivu dýchat a vlak se hýbal. Hnal jsem se za vlakem, sotva dechu popadaje. Zachytil jsem ještě poslední vůz. Rychle jsem vyskočil naň a tu jsem si teprve oddychl. Přijeli jsme na konec nádraží a vlak zastavil. Slezl jsem dolů a šel jsem podle vlaku do svého vozu.

[73] Ale co čert nechtěl. Uviděl mě náš nadporučík Fetr. Zastavil si mě a optal se: „*Od který jste kompanie?*“ „*Od dvanáctý*“ řekl jsem mu. On se na více neptaje a s holí přímo po mně. Já se sehnul. Konec holi mě však přece zasáhl do ramene, ale hůl praskla ve dvě. I to jej ještě více rozzlobilo. Začal křičet a hnal se znovu po mně. Já ale podlezl vagón a druhou stranou šup do vozu. Nevím, jak dlouho by byl ještě křičel, ale puštění lokomotivy a hnutí vlaku vše utišilo. Jeli jsme dále. Večeřeli jsme na štaci Hanie. Ráno 23. října jsme měli snídaní na štaci Závadovek. V 10 hod. jsme přijeli do města Cholmu. Tam jsme stáli až do večera. 24. října ve 2 hod. ráno jsme přijeli do města Govelu a jeli zase dále. Snídaně byla na štaci Stekli a oběd na štaci Poversk. Pak jsme jeli jako pouští.

[74] Jiného nebylo vidět, nežli močály, lesy a vátý písek, a vesnice žádné. Ve 4 hod. odp. jsme vysedli v lese, kde se nalézalo několik roztroušených po lese domků. Už bylo zase slyšet střilet. Postavili jsme si v lese stany a chystali k odpočinku. Spát jsme však nemohli, neboť byla zima a foukal ledový vítr. Rozdělalí jsme ohně a tak jsme trávili noc. V půlnoci to začalo na frontě pojednou bouřit. Hned na to byl vytrouben poplach. Narychlo jsme museli odejít. Rozestavili nás po lese na strážě.

V pustině.

25. října jsme z lesa odešli. Šli jsme stále pískem a přes močály, až do sedmi hodin večer. Přišli jsme do jedné vsi. Už zdáli, jak jsme ves viděli, jsme se těšili, že v ní budem asi do rána, ale teď, když jsme do ní přišli, bylo jinak. Museli jsme ještě dále, neboť v této vsi nebylo už pro nás místa.

[75] Pozdě v noci jsme přišli do druhé vsi. Tam jsme jen přespali a ráno jsme šli zpátky do té vsi, skrze kterou jsme šli. Tam jsme byli dva dny. 28. října ve 2 hod. ráno jsme ze vsi odešli a šli jsme na frontu. Cesta byla velice neschůdná, písku pod kotníky. Večer jsme přišli za frontu do lesa. Pozdě večer nám přivezli oběd. Pak jsme se uložili jeden podle druhého do mechu a spali.

Studený lázně.

29. října ve 4 hod. ráno nás vzbudili a připravovali k útoku na ruské zákopy. Varovali nás, že půjdeme přes močály, abychom dali pozor a neutopili se. Byla ještě tma, když jsme z lesa vyšli a zima s námi lomcovala. Pojednou se začala nám půda pod nohama houpat. Šli jsme dále a tu se nám nohy začali bořit do bahna. Čím dále jsme šli, tím to bylo horší.

[76] Začali jsme se bořit pod kolena do bažin, ale muselo se stále kupředu. Když už jsme byli po pás ve vodě, tak už to nešlo dopředu ani zpátky, neboť nohy vázly v bahně. Některým bylo vidět už jen hlava a za mnoha a mnoha se zavřela voda nad hlavou, pohltivší živou oběť. Strhl se velký křik a volání o pomoc. Ti co šli za námi, přispěli nám na pomoc. Podávali nám tyče a tak nás vytahali z bahna. To si může každý pomyslet, jak jsme byli zmazaný a tráslí se zimou. To byly opravdu ale studené lázně koncem října, když už hezky mrzlo.

Přes močály vedla cesta zhotovená ze dřeva, takže jsme mohli po ní přejít a nemuselo se tak zbytečně tolik lidí utopit a vykoupat. Ale to páni oficíři nás hnali přes močály, a když jsme se vykoupali, tak teprve nás převedli přes močály po cestě. Když jsme přešli na druhou stranu přes močály, začalo se rozednívat a hezky při tom mrzlo.

[77] Hned na to nás zpozorovali Rusové, jelikož nebyli příliš vzdáleni od nás, a pustili do nás oheň. V našich řadách hnedky nastal křik a nářek.

Na rozkaz jsme běželi ještě kousek kupředu, takže jsme se octli na pět set kroků vzdáleni od Rusů. Tam jsme se začali zakopávat. Od našich k ruským zákopům byla rovina, jak na stole, a na pozadí ruských zákopů se rozprostíral hustý les.

[78] Než-li jsem si vyházel úkryt, bych byl chráněn od olova, plášť i vše bylo na mně zmrzlé jako kost. Bylo k polednímu, když přiběhl ještě jeden z kamarádů, který pocházel od Kolína a hledal místo, kde by se umístil. Zavolal jsem jej, aby skočil ke mně, což on ihned splnil. Hned jsme se dali do práce, do házení širšího úkrytu. Když jsme byli s prací hotovi, usedli

Některým bylo viděti už jen hlavu..... (ku str. 76)

jsme proti sobě a vyprávěli svoje příběhy z mládí. Pojednou sehnul hlavu k rameni a neodpovídal. Já jsem si myslel, že snad usnul, vzal jsem jej za ruku a trhnul jím. Tu jsem teprve zpozoroval, co s ním jest. Jak jsem s ním pohnul, tak jsem zvěděl, že jest nebožtíkem, krev řinula se po obličejí a pláští k zemi a barvila jí. Chuďas ni jediného slova už neproněs i byl mrtev. Více nespátril svých rodných, jak si ještě před chvílí přál.

[79] Zase jedna střela našla svůj cíl, zase jedna matka ztratila syna, kterého vychovala, aby pro cizího obětoval svůj život. Tak jsem zůstal zase sám ve svém zákopu, kromě těla, které záhy zestydlo.

Blížilo se k poledni, ale po obědě se žádný nesměl ani ohlédnout a musil každý sedět v úkrytu s hladovým žaludkem. Ve 2 hod. odpoledne přišel rozkaz, abychom se připravili, že budem dělat útok na bodáky. Tu teprve nás každého pojala úzkost a netrpělivě jsme očekávali povelu. Pojednou bylo slyšeti: „*Alles heraus, vorwärtz, sturm*“.⁴¹ Žádnému se nechtělo ven z úkrytu, ale musel. Těžko jsem opouštěl svoje místo, v kterém jsem byl

41 „*Všichni sem, kupředu, do útoku.*“

chráněn od olova. Ale konečně jsem se rozhodl, buďto a nebo, a hnal jsem se za ostatními kupředu. Nastal děsný křik, „hurá“ znělo ze všech stran.

[80] Každý se hnal kupředu, jak pomatený, nedbaje svištících kulek, které stokrát hustěji prorážely vzduch, než-li prve, pokud jsme byli v úkrytech. Vše se hnalo kupředu, jen ti, kterým se střela nevyhnula, ostávali zpátky, buď mrtvý nebo raněný, svíjejíce se bolestí a volali o pomoc. Když jsme přiběhli na padesát kroků k Rusům, tu oni opustivše svých zákopů, dali se na útěk do lesů. Tu se nám trochu ulehčilo, neboť by to bylo dopadlo mnohem hůře, kdyby se byli vrhli proti nám. Teď se to už lépe za nimi běželo a ve stoje za nimi střílelo, když už nešlo tak o život. Přiběhli jsme do lesa, kde jsme se zastavili a dále za nimi nešli. Usedl jsem si na pařez a hleděl využít každou chvíli odpočinku. Však co se nestalo. Rusové zpozorovali, že dále za nimi nejdem, obrátili se a z houští vyrazili proti nám.

[81] Na naší straně, hned na to nastal velký zmatek. Jen co každému nohy stačily, jsme utíkali zpátečním směrem, nehledíce na nic ani na vodu, kterou jsme prve opatrně obešli a teď rovnou přes ni, takže jsme se zase, jak se patří, vykoupali. Rusové za námi stříleli, jak střelci při honu za prchající zvěří.

Za chvíli se rozlehlo lesem: „*Halt, nýdr und šísen!*“⁴² Otočili jsme se, padli k zemi a pustili oheň proti Rusům. Tím jsme jim postup zadrželi. V malé chvíli k nám na pomoc přikvapily dva bataliony, které byly v pozadí nás v záloze, a daly se na postup proti Rusům. My zůstali zpátky. Chýlílo se k večeru. Rusové byli zahrnání daleko do lesů a střelba poněmhu utichla. Obloha byla potažena šedými mraky, což ukazovalo, že co nevidět se spustí sníh a přitom foukal silný, ledový vítr.

[82] Noc se kvapem blížila a my byli v lese, kde nám přišlo i přenocovat pod širým nebem, tak jako vždy jindy.

Vyházeli jsme si jámy a po čtyřech neb po pěti jsme se umístili v jedné, abychom tak jeden druhého hráli. Pod sebe jsme nahrabali listí a namísto peřiny musela stačiti pouze příkrývka. Když bylo vše k noclehu připraveno, rozdělali jsme si ohníčky a sušili svůj rozmáčený oděv a nahřívali přemrzlé nohy a ruce.

42 „*Stát, zalehnout a střílet!*“

Od večera bylo slyšet velký nářek a volání o pomoc, raněného ruského vojína, který při ústupu byl raněn a zapadnul do bažin. Nikdo si netroufal nešťastníka vysvobodit, neboť šlo o život, v noční dobu se pustit do bažin, z kterých za dne nebylo lze se dostat, natož v noci, tak musel bídě zahynout. Však nebyl toho dne první ani poslední.

[83] V 11 hod. v noci nám přivezli oběd, který za mnoho nestál, když byl už Bůh ví jak dlouho uvařený, ale přece nám byl velice vítán a již dlouho očekáván. Všichni do jednoho jsme se vyhrnuli a než by napočítal pět, byla kuchyň obklopena. Každý s nedočkavostí jsme čekal na to odměřené sousto, jak hladový vlk. Potom, když jsme každý svoji porci snědl, konečně jsme se ubírali na studené lůžko. V malé chvíli vše spalo. Po půlnoci se spustil sníh a silný, ledový vítr hvízdal v haluzích stromů a přikrýval usínající bílou přikrývkou.

Druhý den, když noc ochabovala a když první svit nastávajícího se dne se ukázal, bylo vše vůkol bílé, vše bylo pokryto bílou rouchou. Vítr se utišil i sníh přestal padat, zato ale mrzlo, jen praštilo. Probudil jsem se ze spánku a pociťoval jsem, že mě cosi tíží, ale teplo při tom bylo, jen to jsem pozoroval, že se těžko dýše.

[84] Nadzvedl jsem přikrývku a tu jsem teprve spatřil, co se za noc změnilo, kterak nás noc zaživa pohřbila. Rozhlížel jsem se kolem a po našich ani stopy, jen tu a tam některý setřásal ze sebe sníh. Ostatní ještě spali, jsouce zavátí sněhem. Jámy byly úplně zaváty, jen pouze bylo viděti, dírky do sněhu, rozehrátý to sníh, který se rozmáčel od tepla a dýchání těch, kteří ještě pod ním spali.

[85] Když se slunce ukázalo na obzoru, přišli naši důstojníci, kteří se vyspali pěkně v teple a o mužstvo se nestarajíce, jen pouze sami o sebe, přišli nás budit. Chtěj nechtěj jsme museli bez snídaně dále. Sníh pod nohama vrzal, my hladoví a zmrzlí, každý šel jen co noha nohu minula. Zavedli nás dále do lesa, kde na nás čekala práce. Káceli jsme stromy a z nich stavěli pevné zimní okopy. Takto jsme pracovali přes poledne, až do samého večera, až jsme s prací byli hotovi. Potom jsme zalezli dovnitř okopů a očekávali toho jednodenního jídla. Když jsme se konečně dočkali té trochu polévky a čtvrtky chleba, která měla stačit na dva dny, s chutí jsem se do toho pustil, neboť tam chutnalo vše, když žaludek byl ponejvíce prázdný, než-li plný. Jak se říká: „*Hlad jest nejlepšší kuchař.*“

....přerazil dvě sosny nade mnou....

(ku str.87)

[86] Potom jsem se odebral ke spánku a v malé chvíli jsem spal, jak zabítý. Ráno nás nikdo nepřišel budít, tak jsme spali, pokud nás zima neprobudila. Tento celý den jsme odpočívali. Po celý den se sypal sníh. Na tomto místě jsme zůstali do druhého dne. Ten den se zima umírnila a sníh počal tátí, tak to byla zase zkouška pro nás, když ne zima, zase jsme se brodili ve vodě. Večer, když se setmělo, tak namísto noclehu, nás vedli zase na frontu. Hrůzou každému vlasy vstávaly na hlavě, když jsme se blížili do první linie. Střely svištěly okolo uší a narážely do stromů. Mnohem horší byly střely „dum-dum“, které praskaly brzo před námi, brzo za námi, vpravo i vlevo, takže to připadalo, jako bychom byli ze všech stran obklíčeni od Rusů a oni, že ze všech stran do nás střílí.

[87] Když jsme dorazili do první linie, naskákali jsme do zákopů, které již tam byly vyházeny, a čekali, co se bude dále dít. Po celou noc jsme oka nezahmouřili, neboť celou noc se střílelo.

Památka dušiček.

Ráno 2. listopadu, svátek to všech dušiček, zůstane pro mne do smrti nezapomenutelným, zůstane pro mne opravdovou památkou dušiček. Na

ten den vždy sobě připomenu onen hrozný den dušiček z roku 1915, onu hrůzu i bolest, co v ten den jsem zažil.

Jakmile se rozednilo, strhla se tak silná střelba, že to není vůbec ani k vypsání. První ruský granát zahučel nad mojí hlavou a přerazil dvě sosny nade mnou a s hrozným třeskotem dopadl k zemi. V malé chvíli jsme se octli v hustém kouři. Praskot granátů a šrapnelů otrásal zemi a písek od otřesů nám se sypal do zákopů. Kmen za kmenem se kácel k zemi, jsouce přeražen od granátu.

[88] Stále a stále se objevovaly nové chumáče dýmu a granáty rvaly spoustu hlíny do povětří. Každý jsme se krčil na dno zákopů a sotva jsme dýchali.

Pojednou vyšla hrozná rána zrovna u mého zákopu a hned jsem byl zasypán zemí. Při tom jsem pocítil, kterak mně to trhlo nohou. Chvíli jsem ležel jak omráčený, nevědouce co se se mnou děje. Za chvíli jsem se vzpamatoval a počal jsem se odhrabávat. Když jsem se z toho vyhrabal, prvně jsem prohlížel nohu, leč noha nebyla zraněna, pouze podrážku mně střešina z granátu odtrhla. Zase jsem měl co dělat, vyhazovat hlínu ze zákopu. Když jsem byl s prací hotov, přikrčil jsem se na dno zákopu a myšlenky moje ubíhaly k domovu. Vzpomínal jsem na drahý domov, na drahou vísku, v které jsem se zrodil, v které jsem prožil svoje mládí, až do těch dob, kdy mě ta rakouská krvelačná vláda z ní násilím odvedla.

[89] Několikrát jsem zrak svůj obracel na daleký západ a v mysli prosil Boha, aby mně dopřál někdy zase šťastného návratu v tuto stranu, do draheho to domova.

Takto v myšlenkách zabraný, málem bych byl zapomněl na tu vřavu válečnou, kdybych nebyl býval náhle z toho vyrušen. Silným otřesen země a děsnou ranou v blízkosti mě, byl jsem zase upamatován na ruské granáty. Za chvíli vpravo ode mě bylo slyšet nárek raněného, kterému se střešina zaryla do břicha. Ve velkých bolestech volal ženu a děti. Několikrát se žalostným výkřikem zvolal: „*sanytér*“, leč však pomoc žádná nepřicházela a za jedno by už nebyla nic platná, neboť v malé chvíli se duše jeho odloučila od těla.

Jak mi mohlo při tom být, když každou chvíli některý z kamarádů opouštěl tento svět, jak těžko mi bylo u srdce, když ani minutu jsem nebyl jist si svým životem, když stále a stále ruské jícny děl chrlily oheň do našich řad a působily velké ztráty.

[90] Ten den se mi zdála každá minuta hodinou, když na jiného jsem nemohl myslet, než na smrt. Na jídlo nepřišlo ani pomyšlení, na to jsme každý vůbec zapomněl, neboť jsme byli nasyceni strachem a hrůzou, že už nás i hlava z toho bolela, od toho nepřestávajícího třeskotu, hřmění, smrtelných výkřiků raněných a praskotu dříví. Zajisté, i kdyby bývali oběd přivezli, žádný by si pro něj nešel, neboť život jest snad každému milejší, nežli vylézt ze zákopu a jíti pro oběd a více se nevrátit.

....se smrtelným výkřikem se kácel k zemi (ku str.95)

[91] Jak jsem si ráno v duchu myslel, když tato silná střelba počala, že to není ani možné, bych se dožil poledne, přece ale v poledne jsem byl mezi živými, ale ten kritický symbol válečný se nezměnil.

Útok na bodáky.

Byly dvě hodiny odpoledne, když konečně hřmění děl počalo ochabovat. Už nešla jedna rána nepřetržitě za druhou, jen zřídka tu a tam ještě některá dopadnuvše do lesa s dvojitou ozvěnou se ponenáhlu ztrácela našemu sluchu. Za chvíli i to utichlo, jsouce ukončeno jedním a to již posledním ruským granátem, který třesoucím se hukotem zahučel nám nad hlavami a v pozadí nás dopadnuvše k zemi, s třeskotem zanikl navždy. Střelba utichla docela, jen nárek raněných se rozléhal lesem, kteří s prosícím výkřikem se dovolávali pomoci.

[92] Spadl mi kámen od srdce, když hukot a hřmění utichlo. Nadzvedl jsem hlasu ze zákopu a rozhlížel jsem se kolem. Velmi mnoho se toho za tak krátký čas změnilo. Kde prve se vypínaly mohutné stromy, nyní strměly k nebi zpřerážené kmeny a jejich koruny, které prve se pohybovaly v povětří, nyní ležely sem a tam rozházeny po zemi. Zem od granátů byla rozházena a rozryta, vše bylo jak po zemětřesení.

Co tak prohlížím krajinu, zpozoroval jsem, že Rusové ve svých zákopech počali přebíhat z místa na místo. Netrvalo to dlouho a ve velkém počtu se vyhrnuli ze zákopů a s křikem „hurá“ se hnali na nás. Lesem se rozlehlo komando „šísen“⁴³ a hned na to jsme počali střílet proti útočícím. Tím jsme je však nezadrželi, stále se hnali proti nám, jen bylo vidět, která každou chvíli se některý skácel k zemi. S třesoucíma rukama jsem držel pušku v ruce a co nejrychleji jsem mohl střílet, jsem střílel.

[93] Proud Rusů, který se hnál přímo proti nám, počal ochabovat ve svém postupu, ale na dvě stě kroků ode mě do lesa se hnali plnou silou. Když dorazili do našich zákopů, došlo ke krvavému boji. Strašný řev a řinkot zbraní se smísilo v jeden hluk a rozléhalo lesem. Byl jsem tomu rád, že to nedošlo také na nás. Netrvalo to však dlouho, neboť naši, ze druhé linie přikvapili na pomoc, a Rusové, vidouce to, dali se na útěk do svých zákopů.

Vtom přiběhl k nám nadporučík Liška, který zastupoval našeho nadporučíka Fitra, který byl roztrhán od granátu na kousky a dvě čety nás vyhnal ze zákopů a hnál na bodákový útok proti Rusům. Počínal si při tom velice směle i také velice přísně. V jedné ruce držel revolver, v druhé šavli, s kterou stále točil nad hlavou, hnál se vpřed a řval, co mu hrdlo stačilo „hurá!“ Chvillemi se ohlídl zpátky a běda tomu, který zůstával pozadu.

[94] Rozběhl se na něho a ztloukl jej šavlí a vyhrožoval mu smrtí. Rusové začali do nás střílet a my v dešti olova, chtěj nechtěj, jsme museli dopředu. Každé chvíle některý opustil náš řad a svalil se k zemi, buďto raněný nebo mrtvý. Čím blíže jsme byli k Rusům, tím řidší byla naše řada. Padali jsme k zemi a krčili do jam vyrytých od granátů, však dopředu jsme museli. Odhodlán už na vše i na smrt, jak pomatený jsem se hnál ku předu.

43 Rozkaz „střílet“

Přiběhli jsme na padesát kroků k ruským zákopům. Tu se Rusové vyhrnuli ze zákopů a vrhli se proti nám. Malou duši jsem měl v těle, když jsme se tak octli bodák proti bodáku, mráz mně projel tělem a v myslí jsem se loučil se životem.

Za strašného rvaní a v třikrát větším počtu, nežli bylo nás, vtrhli mezi nás. Ostal jsem stát jak zkamenělý na jednom místě, když jsem viděl bodáky se křížovat před očima a dva již leželi na zemi v kaluži krve.

[95] Viděl jsem, kterak náš desátník zasadil bodák do prsou Rusa. Než ale se nadál, tři Rusové přiskočili a probodli jeho prsa. On před mýma očima se smrtelným výkřikem se kácel k zemi. V tom jeden z nich se hnal po mně, a kdybych jemu býval bodák neodrazil, zajisté bych se nacházel mezi mrtvými.

Zatím se přiblížili až ke mně....

(ku str. 99)

Otočil jsem se, a tu jsem spatřil našeho nadporučíka, kterak bez šavle a s rukou zakrvácenou utíká nazpět. Na nic jsem nečekal a pustil jsem se za ním, což i ten nepatrný zbytek z našich také učinil.

[96] Rusové se pustili za námi. Ten, kterému jsem bodák odrazil, se pustil za mnou a stále křičel „*stoj, stoj*“⁴⁴, ale já běžel, co mi nohy stačily. Přitom jsem ani necítil tíž na zádech, která se mi jindy zdála být těžkou,

44 „*stůj, stůj*“

kdežto nyní jsem utíkal, jako bych ničeho nenesl, jen abych unikl před Rusy.

Už jsem byl dosti daleko uběhl, když pojednou jsem se skácel k zemi, tak jak by mně nohy podrazil, a zůstal ležet. Rus co běžel za mnou, vidouce, že mě nedoběhne, střelil po mně.

Chtěl jsem vstát, ale nešlo to, neboť teprve jsem pocítil bolest ruky a svalil jsem se opět k zemi. Rána po mně byla dobře mířena. Kdyby to bývala byla obyčejná střela, nebylo by to tak zlé, ale já byl zasažen střelou dum-dum do levé ruky. Ostat jsem ležet na místě. Rusové zatím doběhli ke mně, tu ke vši bolesti na mě ještě přišla hrůza a strach o život, neboť jsem se domníval, když se nemohu bránit, že mě některý jistě usmrtí, ale oni mě minuli a běželi dále za našimi.

[97] Přišla na mě mdloba a slabost. Ve chvíli se ještě dostavila horečka a velká žízeň mě počala trápit. Vstát jsem nemohl, abych sobě hledal nějaké pomoci, tak jsem musel ostat ležet na místě napospas smrti. S velkou námahou jsem přeřezal na sobě řemení od torny a vtáhl ji pod hlavu, zůstal jsem ležet. Krev mi řinula z rány, promáčela plášť až na tělo a barvila zem. Bolestí jsem skřípal zubama, na čele mi vyvstával pot, leč pomoc žádná nepřicházela. Několikrát, co síly jsem měl, zavolal jsem „sanytér“, však i to bylo marné, nikde nebylo vůkol živé duše, kromě raněných, kteří také sami se dovolávali pomoci. Přál jsem si, kdyby aspoň býval byl některý z raněných poblíže mě, aby mně ránu byl obvázal, ale ani toho nebylo, tak jsem se obával, nepřijde-li v čas pomoc, že vykrvácím.

[98] Rána byla veliká, celý sval mně to odtrhlo odkosti i kost byla porouchána. Vzpomínal jsem na domov, kdyby mě tak viděli, jak zde ležím ve své krvi zcela opuštěný a bez pomoci, jak by jim asi bylo.

Ještě čeho jsem se obával, bylo to, že už den dlouho nepotrvá a přijde noc a co potom si počnu v noční době na bojišti samojediný, bez lidské pomoci.

Několikrát s bolestí jsem nadzvedl hlavu, jsa podepřen pravou rukou o zem a rozhlížel jsem se po bojišti, zda-li nepřichází nějaká pomoc.

Konečně jsem spatřil v dáli pohybovat se dva černé body. S nedočkavostí jsem stále hleděl v tuto stranu a zdálo s mi, že tyto dva černé body se dělají větší a viděl jsem, kterak se blíží ke mně. Ihned mě napadlo, že by to mohli být sanýtéři, a že pátrají po raněných. Vzal jsem tedy čepici a mával jsem s ní nad hlavou, bych je na sebe upozornil.

[99] A skutečně se začali blížit ke mně, takže jsem v nich poznal, že to sanytéri, neboť už jsem viděl, že jsou označeni na levé ruce červeným křížem. Ale naši to nebyli, poznal jsem v nich, že to ruští sanytéri. Opět jsem se zachvěl na celém těle, když jsem si pomyslel, že se ještě dostanu do zajetí, kterého jsem se velice bál. Zatím se přiblížili až ke mně, nesli nosítka a jeden měl na zádech tornu s obvazy.

Položili nosítka na zem, sehnuli se ke mně a něco mně pravili, čemuž já neporozuměl, jen jsem jim ukázal na ruku. Když jsem viděl, že se mnou zacházejí jako s přítelem a ne jak s nepřítelem, počal jsem jich prosit o vodu. Oni mně hned porozuměli a podali mně k ústům láhev s vodou. S chutí jsem popadl hrdlo láhve a pil plným hrdlem.

Potom sundal tornu ze zad a počali mě obvazovat. Jeden vzal nůž a rukáv mně rozřízl až po samé rameno. Jakmile se mi dotkl rány, pocítil jsem strašnou bolest.

[100] Potom vzali obvaz a začali mně ruku obvazovat. Bolestí jsem počal skřípat zubama, když mně počali obvaz utahovat. Když mě obvázáli, chtěli abych vstal. Namáhal jsem se, ale nešlo to, neboť jsem byl už strašně vysílen, když mně tolika krve ušlo z těla. Pomohli mně vstát a jeden z nich mě vzal okolo pasu, ukázal mně bych i já jeho se tak držel a vedl mě za ruské zákopy. Šlo to velice pomalu, neboť při každém kroku, kterak se tělo zatřásl, jsem pocítil velkou bolest. Chůze byla dosti daleká a pro mne velmi obtížná.

Do zajetí.

Konečně jsme dorazili za ruské zákopy, kdež v roklině se nacházelo ruské obvaziště. Umístili mě vedle ostatních. Leželo tam velké množství raněných. Nářek a sténání nepřestávalo.

[101] Tam mi ještě ránu lépe zavázali, neboť krev stále promáčela obvaz.

Ještě před chvílí jsme byli štváni proti Rusům a oni zase proti nám, a teď jsme leželi jedni podle druhých jak bratři, snášejíce bolesti a nevědouce, zač a pro koho.

Chýlilo se k večeru. V dáli bylo stále slyšet střelbu a hřmění děl, kdež smrt nepřestávala ve svém zlořádu a neustále brala za oběť lidské životy. Pojednou bylo slyšet dusot a frkání koní a v malé chvíli stanuly nedaleko nás ruské dvojkolové vozy od Červeného kříže, ve kterých bylo zapřaženo po jednom koni. Hned se rozléhaly hrozné výkřiky těch, kteří byli těžce

ranění, neboť prve leželi bez vědomí, a když je počali nosit do vozů, otřásáním přišli k sobě a při každém kroku se z úst jejich dral bolestný výkřik. Nás, co jsme mohli sedět, přišlo do vozu šest.

[102] Kdežto v druhých vozech kde byli samí těžce ranění, bylo pouze po dvou.

Když byly všechny vozy plny, odváželi nás dále od fronty. Vpředu této výpravy jel kozák, který řídil směr naší cesty. Cesta šla lesem a byla velice daleká, obzvláště pro nás, když kola stále najížděly na kořeny od stromů a působily tím otřes, při kterémž my vždy pocítili velkou bolest.

V předu této výpravy jel kozák.....

(ku str. 102)

[103] Ve 2 hod. po půl noci jsme přijeli do jedné vsi a tam nás z vozů převedli a přenesli do velké stodoly a uložili na slámu. Tam nastala nová prohlídka a převazování našich ran.

Do rána nikdo jsme oka nezamhouřil, neboť bolest nám nedala usnout, i kdyby dala, zase by nemohl spát skrze nářek a volání těžce raněných.

Ráno, když se počalo rozednívat, tak nás připravovali zase na další cestu. Přinesli nám jáhlovou polévku, do které jsem se s chutí pustil, neboť už druhý den jsem neměl ani v ústech, takže mně ta první ruská snídaně dosti dobře chutnala. Když jsme posnídali, přijely zase vozy, do kterých nás umístili a putovali s námi dále. Jeli jsme dvě hodiny a to zase stále le-

sem, až jsme přijeli na malou štaci Polica, z které není již daleko do Rovna. Tam se ukončilo to naše cikánské putování.

[104] Před nádražím se s námi vozy zastavily. Mašiny syčice přejížděly sem i tam a vyrážely ze sebe mračna dýmu a páry, které zaplavovaly to malé nádražičko a posléze se ztrácely v korunách stromů blízkého lesa.

Vyhlížel jsem oknem na tuto krajinu, která mi byla docela cizí, takže jsem stále viděl něco nového, a to pískání mašin znělo zcela jiným tónem, nežli u nás, znělo mnohem silněji, že se spíše podobalo řvaní.

Zatím mašina přitáhla k nám do blízka vozy Červeného kříže. V každém voze byla jedna sestra. Když vlak zastavil, sestry slezly s vozů a pomáhaly nás dopravovat do vlaku. Bylo nás 16 osob ve vagóně, ruští i my zajatci, pohromadě a sestra zůstala také s námi, která nás všechny opatrovala. Ještě než-li jsme z nádraží vyjeli, jsme okusili první ruský čaj.

[105] Do Kyjeva.

Lesem se rozlehlo silné zapísknutí lokomotivy a za chvíli nás vlak unášel ke Kyjevu. Díval jsem se oknem, kterak telegrafní tyče a stromy se jen míhaly kolem okna, jak rychle s námi mašina uháněla a unášela dál a dále od domova. Zastesklo se mi po rodném domově a v očích se objevily slzy, neboť stále jsem se těšil nadějí, že snad brzo se navrátím tam, odkud jsem nerad odcházel, a teď mě vlak stále odnášel dále v neznámý kraj.

Jeli jsme tři dni vlakem a po ten čas za stravu nám sloužil pouze čaj.

Dne 5. listopadu v 7 hodin ráno jsme přijeli do Kyjeva, kde nás celý den nechali stát na nádraží. Ten čas u nás už bylo dosti bídy, kdežto tam stály krámy plny housek, bílého chleba a salámů, takže nám to dodávalo velké chuti k jídlu.

[106] K večeru nás mašina zatahla na konec Kyjeva, kde se nacházel zajatecký tábor Dárnica a podle něho dřevěné špitály, ve kterých nás umístili. Tam nám vykázali postele, které byly jen tak ledabyle zbity z prken, takže raněný na nich velkého pohodlí neměl. Skrze stěny se svítilo a profukoval vítr, takže třebaže v několika kamnech topili, nebylo tam velkého tepla. I na jídlo tam nebylo dobře, ráno trochu hořkého čaje a kousek černého chleba, v poledne kyselá polévka a pohanková kaše a večer pouze trochu jáhlové polévky. Ráno vždy v 8 hodin přišel doktor a převazoval nám rány, ale také jen tak, žádnou velkou práci si s tím nedával.

Noc tam byla pro mě zlá, neboť zimou a od velké bolesti ruky jsem nemohl spát. Tu mně bylo vždy teskno a trápila mě touha po domově.

[107] Den ještě mně tak uběhl, poněvadž každou chvíli šel někdo kolem mě a vytrhl mě z myšlenek, které tížily moji duši, nebo jsem se díval oknem, kterak se venku sype sních.

V tomto špitále nás trápili pět dní. Ráno 10. listopadu nás počali strojit a řekli nám, že pojedem dále do Ruska, do města Poltavý. Byli jsme tomu velice rádi, že z toho bídneho špitálu odjedeme a těšili se nadějí, že jinde snad bude lépe.

V Poltavě.

Ještě nebylo poledne, když jsme byli zase ve vlaku, který záhy s námi ujížděl k jihovýchodu. Míjeli jsme zasněžené vesnice, které se skrývaly v údolí a roztroušeně se táhly podél potůčků. Nad každou vesnicí stálo na čtyřicet až padesát větrných mlýnů, které jak o závod se svými křídly se rozháněly v povětří. V dáli ani vesnice nebylo vidět, jen na všech stranách bylo vidět křídla od větráků, kterak bez přestání kroužily nad zasněženou krajinou.

[108] Zase dvě noci jsme přenocovali ve vlaku. Ráno 12. listopadu vlak s námi zastavil ve velkém nádraží v Poltavě. Byli jsme tedy na místě. Tam již stály povozy, do kterých jsme přesedli, a ty nás skrze město uvážely do nemocnice.

Město to jest dosti veliké a vzhledné, jenže já jej mnoho neprohlížel, neboť bych jej byl raději neviděl, zvláště ty jeho dlážděné ulice, které při drncání vozů mně působily velkou bolest.

V devět hodin jsme zastavili před třípatrovým a velice dlouhým domem. V čase míru to byla vojenská kasárna, ze kterých se za války stal špitál. Ve chvíli se zevnitř vyhrnuli sanytější s nosítky a asi patnáct ses-
ter.

Jedna sestra přiběhla ke mně a pomohla mi z vozu dolů, pak mě vzala pod paží a vedla po schodech nahoru.

[109] Několikrát jsem musel odpočívat, neboť jsem nemohl odolat tolika schodům až do druhého patra. Tu mi zavedla do koupelny, obvaz mně odvázala, vykoupala a převlékla do čistého prádla. Pak mě vedla skrze několik místností, které byly naplněny ruskými raněnými, až mě přivedla do místnosti, která byla pro raněné zajatce. Tam mně vykážala lůžko a odeběhla pro další raněné.

Tam bylo vše mnohem lépe zařízeno jak v Kyjevě. Za chvíli přinesli oběd, který byl také mnohem lepší a chutnal lépe nežli v Kyjevě.

Postele byly pěkně upravené a drženy ve velké čistotě. Tak i při tom neštěstí jsem byl tomu rád, že jsem se dostal do pořádné nemocnice, kde se brzo vyhojím.

Před večerem přišel zástupce doktora a vyzval nás, co jsme toho dne přišli, k sobě ke stolku, že nás zapíše.

[110] Když byli všichni zapsáni, vstal jsem ze sesle a šel ke stolku, u kterého seděl zástupce doktorů (budu jej nazývat feldšerem⁴⁵, tak jak jej tam nazývají) dvě sestry a dva sanýtéři.

Feldšer se na mě podíval a začal se mě po rusky ptát: „*Kak vaše imja?*“⁴⁶ „*Josef*“ pravil jsem jemu, neboť jsem už těmto slovům trochu rozuměl. „*Otčestvo kak?*“⁴⁷ „*Tože Josef*“. „*A kak vaše familija?*“⁴⁸ Leč na tuto otázku jsem už neodpověděl. Na ráz jsem neviděl, neslyšel, nohy se mně počaly třást a já se poroučel k zemi. Sestry přiskočily, chytly mě a zanesly na moji postel. Feldšer hned nechal psaní a počal mě křísit. Když jsem přišel zase k sobě, tu právě roznášeli úžinu (večeři).

[111] Sestra přišla ke mně a pravila: „*Vstavajte užinat*“.⁴⁹ „*Nechóču*.“⁵⁰ pravil jsem, neboť jsem cítil velkou bolest nejen ruky, ale celého těla, takže chuť k jídlu mě docela odpadla. Počalo mě trápit velké píchání v nohách a v pravé ruce. Svíjel jsem se v bolestech a na čele mně vystával pot. Sestra přišla a zjistila, že mám 39 stupňů horečky.

Po celou noc jsem ani oka nezavřel, neboť bolest mně nedala spát, která mě držela od té doby co jsem padl do mdlob.

Nohy mně vypověděly službu a bolest stále víc a více se horšila. Již jsem nemohl vstát, musel jsem ležet na posteli, jak přikován. Nohy a pravá ruka se mně zkroutily, takže jsem musel nepohnutě ležet a snášet strašné bolesti, které ani chvílku nepřestávaly.

Velice mně byl dlouhý den a noc ta byla pro mě trpítkou, neb jsem se nikdy nemohl dočkat rána, když po celou noc jsem oka nezamhouřil.

45 Lékař asistent (také viz dále).

46 „*Jak se jmenujete?*“

47 „*Jaké jméno po otci?*“

48 „*Jaké je Vaše příjmení?*“

49 „*Vstávejte k večeři*.“

50 „*Nechci*“

[112] Ráno přišel ke mně doktor a prohlédl mě, leč výsledek bolesti, neboť jaká nemoc mě ještě postihla, mně neřekl a odešel. Až teprve, když přišla sestra, prosil jsem ji, by mi řekla, co jest to za nemoc.

Ona kroutila hlavou a pravila: „*Něbezpokojtēs, eto vsjo projđot.*“ (Neznejpokojte se, to všecko přejde). Potom si sedla ke mně na židli a řekla: „*Něščastnyj čelovjek, prjamo zkazať bėdnyj, ranėnyi i ješčo u vas ťažolaja bolezň, tyfi rheumatizmus, no něstrachujtēs, da Bog, čto vy opjať pozzdorovitē*“ (Nešťastný člověk, přímo řící bídný, raněný a ještě máte těžkou nemoc, tyfus a revmatismus, ale nelekejte se z toho, dá Bůh, že se opět uzdravíte).

Tak už jsem věděl, do jaké těžké nemoci jsem upadl. Sestra doposud seděla při mně a na jejím obličejí bylo vidět, že se poněkud rozmyslela.

[113] Za chvíli vstala ze židle, přinesla obvazy a převázala mi ruku. Na nohy a na pravou ruku mi dala studené obklady. Když mě takto se svojí pomocí obstarala, sedla si opět ke mně na židli.

„*Vy cholostoj ili ženatyj?*“⁵¹ začala se ptáti.

„*Cholostyj*“⁵² byla moje odpověď.

„*Otėc i mătěr u vás jest?*“⁵³

„*Jest*“⁵⁴

„*Braty a sestry, tože jest?*“⁵⁵

„*Jest braty i sestry?*“⁵⁶

„*Skolko bratjev?*“⁵⁷

Na tuto otázku jsem jí už neodpověděl, neboť zaslechla, že některý nemocný se dovolával její pomoci, načež rychle odkvapila, mě nechajíce opět o samotě. Za chvíli přišli ke mně dva sanytėři, chopili se mě a zanesli mě do malé světničky mezi těžce nemocné.

[114] V této světnici bylo pouze osm postelí a byla osvětlena dvěma okny. V pravém rohu od okna visel obraz, pod kterým visela lampička, svítice svým blikavým světélkem ve dne i v noci.

51 „*Iste svobodnyj nebo ženatyj?*“

52 „*Svobodnyj.*“

53 „*Otce a matku mătē?*“

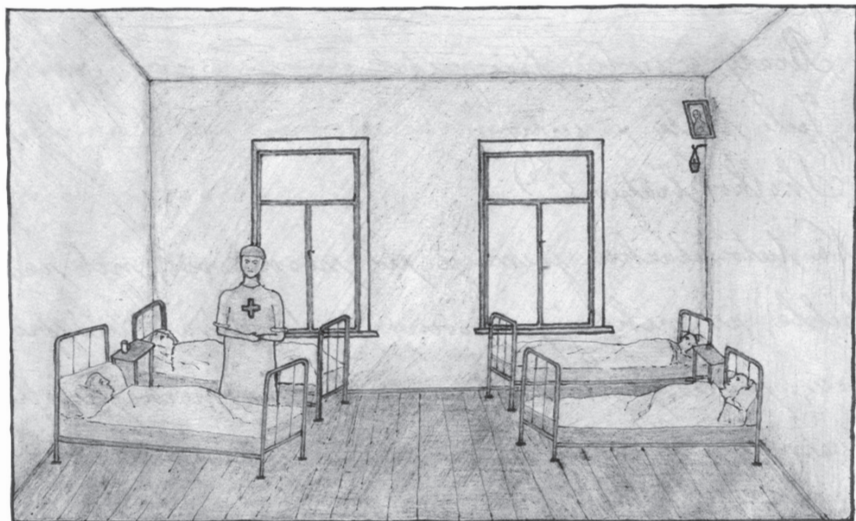
54 „*Mám.*“

55 „*Bratry a sestry mătē také?*“

56 „*Mám bratry i sestry.*“

57 „*Kolik bratrů?*“

Tam mě položili na prázdnou postel mezi dva Poláky. Po celý den jsem nevzal ani do úst, neboť mě trápila velká bolest.

Sestra doposud stála při mně a..... (ku str. 115)

[115] K večeru se bolesti ještě zvýšily a pojala mě silná horečka, která čím dále tím více vstoupala, takže po osmé hodině večerní mě opustily smysly, a já padl do fantazie.

Ta sestra měla se mnou po celou noc velké obtíže. Bez přestání dávala na mé rozpálené tělo studené obklady a ještě větší potíž měla se mnou a starost, bych nespádl z lůžka, neboť ve hrozných bolestech jsem se házel na lůžku sem i tam, přičemž z úst mých se draly bolestné výkřiky. O tom však já o ničem nevěděl i bolesti jsem necítil, neboť jsem pozbyl smyslu. Teprve k ránu, když mi horečka opouštěla, přicházel jsem zase k sobě. Cítil jsem se strašně slabým. Sestra doposud stála při mně a když viděla, že jsem se stal klidným, ptala se jak mi je. Vyprávěla mně, jakou měla se mnou starost, kterak jsem se celou noc svíjel v bolestech, kterak jsem z fantazie volal rodiče, bratři a sestry a horečka, že mě držela ve výši 40,5 stupně.

Na operaci.

[116] V osm hodin ráno se otevřely dvěře, jimiž vcházel doktor na prohlídku nemocných. Za ním šel feldšer a dvě sestry. Obstoupili moji

postel a doktor prohlížel list, který visel nad mojí hlavou, na němž byla naznačena výše mojí horkosti. Vzal mě za ruku a kroutil hlavou. Sestra jemu vyprávěla, co jsem této noci vytrpěl bolesti, a začala mě odvazovat. Doktor ránu prohlédl a kázal znovu zavázat. Potom odešli kousek od moji postele a polohlasitě mezi sebou rozprávěli, takže jsem nemohl jejich rozprávce dobře porozumět. Jen jedinému slovu jsem dobře porozuměl, kteréž znělo „operácija“.

Zachvěl jsem se, neb jsem věděl, že se to týče mě, a že podle všeho přijdu na operaci, které jsem se velice bál.

Doktor prohlédl ostatní nemocné a odešel, jen ta sestra co obsluhovala naši světnici, zůstala s námi.

[117] Stále jsem pozoroval, brzo-li se otevrou dvěře a přijdou pro mě, by mě odnesli do operační síně.

V 11 hodin se pojednou dvěře otevřely a vešli dva sanytéri s nosítky a rovnou k moji posteli. Pojala mě veliká úzkost a strach, neboť jsem si představoval velké bolesti, které budu muset podstoupit.

Vložili mě na nosítka a unášeli skrze několik místností, až pojednou vešli do místnosti, v které se odbývala operace. Silný zápach od veškerých léků mě omamoval a strach před operací ještě více vstoupal, když jsem viděl tolika osob okolo mě, od hlavy až k patě v bílém ustrojení a s rukávy zahrnutými jako řezníci.

Z nosítek mě položili na operační stůl a ránu mně odvázali. Za nohy a přes prsa mě přivázali ke stolu a ještě několik sester mě drželo. Doktor mně položil na nos kousek vaty a v ruce držel lahvičku. Privil mi: „*Těper dyšajte a počitajte, raz, dva, try.*“⁵⁸ Když jsem načal počítat, tu on otevřel lahvičku a počal jakousi tekutinu po kapce pouštět na vatu.

[118] Po první kapce se mi hned počala hlava točit a sám nevím, do kolika jsem napočítal, odebral jsem se v tvrdý spánek.

Ránu mi rozřízli a vyndávali mně kůstky, ale já o ničem nevěděl, ani bolesti jsem žádné necítil.

Když jsem se probudil, ležel jsem opět na své posteli, takže jsem ani nevěděl, jak jsem se na ni zase dostal. Cítil jsem větší palčivost rány a za chvíli mi krev promáčela obvaz.

58 „Nyní dýchejte a počítejte, jedna, dvě, tři...“

To mi přidalo ještě více bolesti i tyfus a revma se stále horšily. Chuť na jídlo mě docela odpadla, takže za několik dní jsem byl jen kost a kůže. Celodenní moje strava byla, trochu čaje, nebo hrníček mléka, který s tíží jsem vypil.

Potom mně silný revma přišlo do pravé ruky tak, že i tu trochu jídla jsem nemohl požití, neboť s rukou jsem nemohl pohnout, tak mě sestra musela krmit lžičkou, jak malé dítě.

[119] Po čtyři dni mě horečka držela ve výši přes 40 stupňů, takže za ten čas tělo mé strašně zesláblo. Potom přes čtrnáct dní mě držela neustále okolo 39 stupňů. Co při tom jsem vytrpěl bolesti, to nikdo ani nemůže uvěřit.

Již jsem neměl daleko do hrobu. Nohy mé a ruce byly už jen jak hůlky, celé tělo bylo jen kost a kůže. Od nepřetržitého ležení se tělo přeleželo tak, že kosti vyčnívaly skrze kůži na povrch těla. Opět hrozná zkouška pro mě.

Jednoho dne, když přišel doktor na prohlídku, počal jsem si jemu stěžovat na palčivost těla. On mě prohlédl a shledal, že kosti od stálého ležení prošly skrze kůži na povrch. Ihned mně rány vymyli a obvázáli. Pode mě dali vzduchem nahnané gumové kruhy, na kterých se pěkně leželo, i na kterých se moje bolesti trochu umírnily.

[120] V polovině prosince mě opustil tyfus, načež ihned jsem dostával chuť k jídlu. Ten čas i rána na ruce se značně zlepšila i s pravou rukou jsem mohl pohybovat, takže sestře odpadla práce s krmením. V nohách však mě píchání nepřestávalo, ty jsem doposud nebyl v stavu natáhnout.

Již druhý měsíc jsem ležel na posteli, z které jsem se ani nepohnul, a jak dlouho mně přijde na ni ještě ležet, to bylo otázkou.

Z chvíle jsem si prohlížel pohledy a přečítal psaní, které jsem si zachoval z fronty. Tu vždy myšlenky moje zalétly na daleký západ a rozpomínal jsem se na ty, kdož tyto lístky psali, jsou-li všichni živi a zdraví. Tyto lístky mně byly milejší nade všecko a věřte, že bych je byl ani za nic neprodal, neboť to byla jediná moje útěcha, jediný můj klenot.

[121] Stále jsem vzpomínal na domov a psát jsem jim nemohl a zadruhé jsem se jim nechtěl svěřit, že jsem raněný a ještě nemocný, tak jsem taky lístek z domu nemohl dostat.

Přišly svátky vánoční. Na Štědrý večer jsme každý dostal čtyři ořechy, dvě jablka, kousek buchty a kousek pečené ryby. Tak jsem opravdu také slavil Štědrý večer v cizině. Což ale vše platné, neboť každého nás myšlen-

ky upoutaly na rodný kraj, na rodnou vísku, na rodný domov, kde po všechna léta jsme při Štědrém večeru sedávali kolem stolu v kruhu svých rodných a užívali štědrovečerní veselí. Letos však v mnohé a mnohé rodině byl smutný Štědrý večer, nebo skoro v každé rodině scházel, buď otec nebo syn. Jakého veselí mohla užívat taková rodina, když Štědrý večer jí přinesl jen těžkou vzpomínku na ty, kteří kolem stolu chyběli. Tu mnohé oči zaslzely a vzpomínaly, jak asi oni a kde slaví Štědrý večer.

[122] Tak vzpomínali doma a my zase v cizině. Vzpomněl jsem slova, které otec při každém Štědrém večeru pronesl: „*Děti, jestli pak za rok budeme zase všichni pohromadě.*“ Tu se mi opravdu zastesklo po domově.

Navečeřel jsem se a pomýšlel na spaní. Dlouho to trvalo, nežli jsem usnul, neboť myšlenky mi vzdalovaly od spaní.

Hlava 3. Rok 1916

Uplynuly svátky, uplynul i starý rok a nadešel nový válečný rok 1916. Jaký byl starý jsme věděli, a jaký bude tento nový, nevěděl nikdo. Přáli jsme si, by už v tomto roce přestalo krveprolívání, aby mír zase zavítal mezi národy, abychom se zase odebrali tam, odkud jsme neradi odešli. To bylo naše přání k novému roku.

[123] Dne 6. ledna u nás jest svátek sv. třech králů, kdežto tam teprve slaví Štědrý den, neboť Rusové jsou s kalendářem o třináct dnů pozadu.⁵⁹

Tak jsme drželi dvoje svátky vánoční naše i ruské. Na ten den byl přísný půst, ale večer zato bylo jídel, že to nikdo nemohl sníst.

Ráno na Boží Hod chodil kněz po světnicích a házel hrách a pšenici. To jsem ponejprv viděl ruského kněze. Dlouhý plnovous splýval jemu až na prsa a vlasy visely až přes ramena.

Minuly i ruské svátky a já doposud ležel na posteli jak přikováán.

59 Podle Juliánského kalendáře, který dodnes užívá pravoslavná církev pro církevní obřady a svátky. Juliánský kalendář platil v Rusku až do 31. ledna 1918. Potom se podle rozhodnutí „rady lidových komisařů“ (sovětské vlády) okamžitě přešlo na „západní“ Gregoriánský kalendář takovým způsobem, že z kalendáře bylo „vypuštěno“ následujících 13 dní, takže místo 1. února 1918 se začal kalendář počítat od 14. února 1918 (také viz dále).

Za čtyři dni po jejich svátcích, přivezli přes šedesát našich raněných. Dva těžce raněné přinesli do světnice, v které jsem já ležel. Dlouho tam však nebyli. Jeden zemřel hned, jakmile ho položili na postel, neboť byl strašně rozbitý, obě nohy i ruce měl přeražené.

[124] Druhý zemřel za hodinu po něm. Tak byly postele zase prázdný.

Druhý den nato zemřel jeden z naší světnice. Smrt jeho byla těžká, těžko se duše jeho loučila od těla. V půlnoci začal umírat a bylo deset hodin dopoledne, kdy ještě na něm bylo vidět známky života. Chvílemi přestal dýchat, ležel jak mrtvý, pojednou sebou hodil a zhluboka vzdychnul, leč za chvíli zas zavřel oči a nepohnutě ležel.

Abychom se na něho nemuseli dívat, přenesli nás do druhé velké světnice. Potom jemu tam ulehčili v umírání. Z malé lahvičky vlili do něho jakousi tekutinu, načež on krátce skonal.

Ležel jsem zase na jiné posteli, zase nepohnutě, jak na předešlé, neboť v nohách jsem doposud neměl žádné vlády. Několikrát již doktor chtěl mně násilím nohy rovnat, ale vždy toho zanechal, neboť jsem začal z bolesti křičet, jak by do mě vrazil nůž.

[125] Nemoc se vzdaluje.

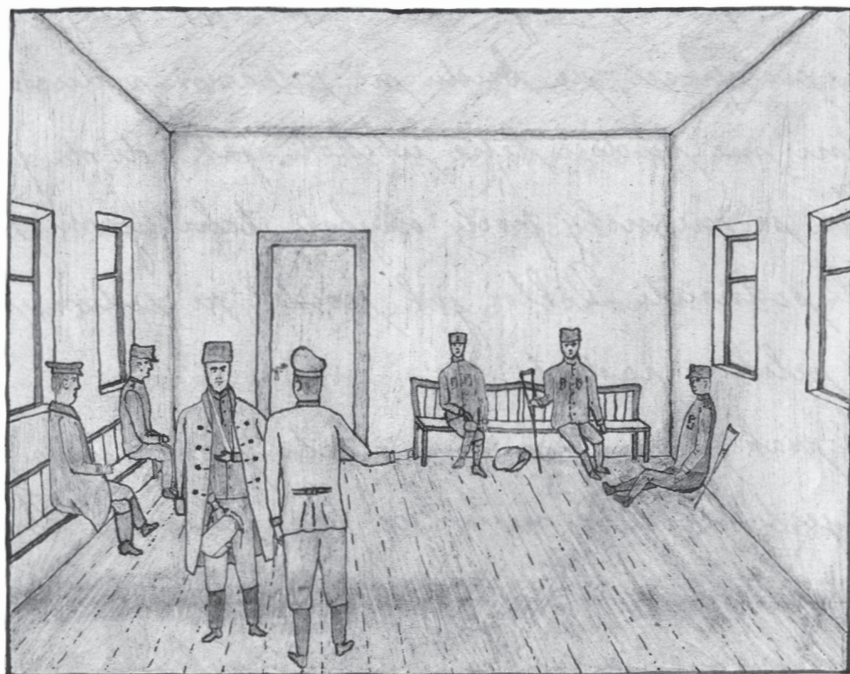
Bylo koncem ledna, kdy píchání v nohách mě počalo opouštět. Byl jsem zrovna veselejší a těšil se, že brzo už opustím nemocnici, že se rozloučím s postelí, na které mě již omrzelo ležet, že přijdu někam na práci, že budu na zdravém vzduchu, a že dny mně budou lépe ubíhat, jak zde na posteli.

Již se mi nohy počaly ohýbat, takže jsem si již mohl sednout. Doktor jak uviděl, že sedím, měl z toho velikou radost.

Já však neměl na tom dosti, načal jsem zkoušet, jestli by to nešlo již také chodit. Pravou rukou jsem se chytal postele a pomáhal na nohy. Namáhal jsem se, ale nešlo to, neboť jsem neměl tolik síly, bych se zvedl z postele, a když jsem se konečně zvedl, zase nohy nemohly odolat a já klesl zase zpátky na postel.

[126] Až třetí den se mně podařilo se postavit na nohy a udělat dva kroky. Po dvou měsících jsem se opět octl na nohách. Učil jsem se chodit jak malé dítě. Už mně dny lépe ubíhaly jak prve, když jsem musel nepřetržitě ležet.

[127] Leželo tam několik Čechů, tak jsem si vždy zašel k nim na besedu. Kolikrát jsme seděli a vyprávěli dlouho do noci, až nás některý od saňtérů rozehnal spát.

Iditě, saditěs, tuda“

(ku str. 128)

Do Charkova.

Začátkem února přišel od fronty telegram, by co možná nejvíce vyprázdnili nemocnici, že přijde velký transport raněných.

Ten čas jsem již dosti dobře chodil i ruka se mi již dosti zhojila, takže jsem už chodil dvakrát za týden k převazování. Tak jsem byl také vypsán do transportu, který pojede do Charkova.

18. února po obědě přišel feldmer⁶⁰ s listinou a začal číst, kteří patří do transportu. Když nás přečetl, vzali jsme si věci a šli jsme za ním. Zavedl nás do světnice, v které byl uschován náš oděv. Tam nám oděv vydali, aby-
chom se strojili.

[128] Rozvázal jsem pytel, v kterém byl oděv nacpaný a tu vidím, že něco schází. Střevíce, čepice a košile tam nebyly. Vzal jsem plášť a blůzu,

60 Feldmer – zřízenec (dozorčí) v polním lazaretu – nemocnici, který měl na starosti administrativní a organizační záležitosti (také viz dále).

kteří nebyly k potřebě, neboť byly bez rukávů a celý zbarvený od krve a šel jsem do kanceláře, by mně dali jiné. Dostal jsem nový plášť, blůzu, prádlo, vysoké boty a zimní ruskou černou čepici. Ustrojil jsem se a sanytér mě vedl do čekárny. Už jich tam bylo několik. Tam se ke mně otočil a pravil: „*Iditě, saditěs, tuda.*“⁶¹ a ukazoval mi na lavice, na které již dva seděli, a odešel. Usedl jsem na lavici a očekával, kdy pojedem.

Jeden za druhým stále přicházeli, takže za chvíli nás byla plná čekárna. Čekali jsme tam až do večera. Ještě nám tam přinesli večeři, abychom se ještě v Poltavě naposled najedli. Po večeři nás vyvedli ven ze špitálu na ulici. Tam stály již vozy připravené.

[129] Nasedli jsme a jeli k nádraží. Na nádraží jsme zase čekali až do půlnoci, až přijel sanitní vlak. Pak konečně jsme ujížděli k Charkovu. Jeli jsme v noci a celý den, až k večeru jsme přijeli do velkého města Charkova, který má také název železný Charkov a to od toho, že v něm se nachází mnoho železných fabrik.

Z nádraží jsme šli kousek pěšky do automobilové stanice. Tam jsme vsedli do automobilů, aby s námi přes město s krásnými ulicemi, ujížděli do nemocnice.

Pojednou s námi automobily zastavily před vysokým domem, na kterém vlál prapor s červeným křížem. Hned vyběhlo několik sanytérů a sester a dopravovali nás do nemocnice. Tam nás zavedli do koupelny, přestrojili do čistého prádla a zavedli na postele. Tu to bylo mnohem horší jak v Poltavě. Leželi jsme na chodbách, kterými táhl silný průvan, a zima s námi lomcovala, takže jsme nemohli ani spát.

[130] Ráno nás doktor prohlédl a obvazy převázal a více si nás nikdo ani nevšiml. Byl mně tam den velice dlouhý, neboť z Čechů tam nebyl ani jeden, samý Maďar, Němec a jiné národnosti.

Na stravu tam bylo velice špatně, ta nestála za nic. Vzpomínal jsem na Poltavu, kterak tam bylo dobře.

Ještě to štěstí, že jsme tam dlouho nebyli.

Do Rostova.

V Charkově jsem byl čtyři dni. Ráno 23. února nás, kteří jsme přijeli z Poltav, zapsali, a řekli nám, že pojedem zase do Rostova. Byl jsem tomu

61 „*Pojďte, sedněte si sem.*“

opravdu rád, že z této lidomorny zase odjedu. Ve 3 hod. odpoledne nám přinesli oděv. Ustrojili jsme se a s netrpělivostí jsme očekávali odjezd.

[131] K večeru nás z nemocnice vyvedli na ulici, kde jsme čekali na elektrické vozy. Mrzlo, jen praštelo, takže za chvíli jsme byli každý zkrěhlý jak rohlík.

Již zdáli bylo slyšet zvonky elektrických vozů a v malé chvíli stanuly před nemocnicí. Nasedli jsme a ujížděli k nádraží. Cestou jsme míjeli dočkaře⁶², kteří jak o závod projížděli sem i tam zasněženými ulicemi a cinkot zvonků nepřestával, to připadalo, jak by v celém městě zvonili umíráčka.

Dojeli jsme na nádraží, vysedli jsme a stráž, co jela s námi, nás zavedla do čekárny. Tam jsme dostali večeri a očekávali jsme pojezdu (vlaků).

Bylo již hezky tma, když vlak přijel. Nasedli jsme do sanitních vozů a za chvíli nás mašina unášela k jihovýchodu k Černému moři.

[132] Druhý den jsme bez přestání jeli celý den. Až třetí den, 25. února, v poledne jsme zastavili ve velkém nádraží v Rostově. Tam jsme vysedli a vedli nás do koupelny. Když jsme se všichni vykoukali, odvedli nás do nemocnice, která byla blízko nádraží.

V nemocnici nám dali nové obvazy a zavedli nás na postele. Za chvíli nám přinesli oběd. Dobrou magaronovou⁶³ polévku, kus masa, kus bílého chleba a jáhlovou kaši, která v omastku plavala. Pane, to jsme si libovali, že jsme se dostali do pořádné nemocnice. Sestry stále chodily a ptaly se, který má málo, že mu ještě přinesou, však my ale měl každý dosti jedny porce.

Ve 3 hod. odpoledne nám přinesli čaj. Každý jsme dostal pět kostek cukru.

[133] Čaj a krajíce bílého pšeničného chleba, nechali na stolku a řekli nám, berte si, jezte a pijte, kolik kdo chcete. Toť se ví, že jsme chodili, pokud hrdlo ráčilo. Však dlouho to netrvalo.

Druhý den po obědě nám přinesli oděv, abychom se strojili, že pojedem do jiné nemocnice. Hned bylo po radosti, každý jsme byli jak zařezán, neboť jsme neradi opouštěli tuto nemocnici, v které bylo dobře a do jaké zase přijdeme, jsme nikdo nevěděl.

62 Saně tažené koňmi a používané jako drožky.

63 Makarónovou – nudlovou polévku.

Když jsme byli ustrojeni, vyvedli nás z nemocnice ven. Šli jsme kousek městem, až jsme přišli k elektrické zastávce.

Dlouho jsme nečekali. Za chvíli přijely dva elektrické vozy, které nás záhy unášely městem dlouhými ulicemi k cíli. Ke třetí hodině jsme se blížili k vysoké budově, na které vlál bílý prapor označen červeným křížem.

[134] Tu jsme očekávali, jest-li do této nemocnice nás vezou. A vskutku vozy zastavily a nás sanytější odváděli po schodech nahoru. Zavedli nás do koupelny, dali nám čisté prádlo a vedli nás stále po schodech nahoru až pod samou střechu, neboť ostatní světnice byly již přeplněny. Tam nám vykávali postele.

Na pohled to ještě ušlo. V pět hodin přinesli večeři, která byla také ucházející. Potom jsem se odebral na lůžko, bych přeležel noc, která v nemocnici jest snad nejhorší pro každého, který nemůže klidně spát.

Ráno, jakmile první svit se dral střechou skrze nepatrná okénka, která skrovně osvětlovala půdu, byl jsem již zase vzhůru a připravoval se zase na nový den lidského trapného strádání.

[135] V 8 hodin jsme šli k prohlídce a k převazování obvazů. Po poledni nás z půdy převedli až do samého přízemku do menší světnice. V této světnici jsem se již uzdravil. Třikrát za den jsem si pařil nohy, přičemž mě bolesti opouštěly.

V polovině března jsme byli před lékařskou komisí, která nás zařazovala do transportů. Bezruký, beznohý a těžce zmrzačený byli vypsáni do invalidního transportu a druhý den hned odjížděli přes Moskvu, Petrohrad, Švédsko a přes Německo do Rakouska.

Hlásil jsem se také, bych byl vypsán do tohoto transportu, neboť ruku jsem nemohl nahoru zvednouti. Myslel jsem, že alespoň se tak dostanu domů.

Však ale to nepomohlo. Byl jsem vypsán do transportu méně zmrzačených, který měl odjeti na Sibiř do lágru, ale kdy, to se ještě nevědělo.

[136] Už mně to bylo jedno, jen když zimu jsem přežil v teple, vzdýt jsem si už poležel dost. Sedával jsem u okna a díval jsem se na ulice, kterak po jaru ožívla.

Slunce již hezky hrálo, vše se radovalo z nastávajícího jara. Jen já seděl za oknem a skrze sklo se díval na tento jarní svět. Jak rád bych byl vyběhl do přírody a po pěti měsících zase dýchal svěžího vzduchu, leč nešlo to. Opřel jsem se o okno a zamyšleně se díval v jedno místo. Opět jsem se

rozpomenul na domov, kterak ještě před rokem jsem se volně pohyboval ve volné přírodě, ve svém rodném kraji. Letos brzo tomu rok, co mě rakouská vláda zavřela do mučednických okovů a přetrhla můj mladý věk.

[137] Těžko mně bylo u srdce, v tuto chvíli mě nic na světě netěšilo.

Ani nevím, kterak dlouho jsem takto v zamyšlení seděl, ani jsem nepozoroval, že světnice jest prázdná, že ostatní odešli do jídelny obědvat. Až přišel sanytér a trhl se mnou a křikl: „*Čto, ty něchóčeš sivodňa obědat?*“⁶⁴ Tu jsem se rázem vzpamatoval a šel také k obědu.

Do Penzy.

29. března v poledne se pojednou stal velký shon v nemocnici. Přišel z Penzy telegram, by ihned transport vyslali. Ihned u každého vchodu byl postaven kozák, abychom nepřebíhali ze světnice do světnice.

[138] Ve 3 hod. odpoledne přišel doktor s listinou a četl, kteří patří do transportu. Sanytéri hned přinesli nám oděv a my se připravovali na cestu.

Navečer nás vyvedli na dvůr. Tam nás ještě jednou přečetli, jestli jsme všichni, předali nás kozákům a ti záhy nás vyváděli z nemocnice ven.

Skrze město nás vedli jak arestanty, žádný jsme nesměl ani na krok ze řady vystoupiti, to běda každému.

Před 10 hod. večer jsme dorazili na nádraží. Tam jsme dostal každý na cestu bochník bílého chleba.

Bylo tak okolo půlnoci, když jsme z nádraží vyjeli a vlak nás unášel k severovýchodu. Sedl jsem si k oknu a díval se, kterak rychle nás vlak unáší od Rostova.

[139] První noc jsem vůbec nespal. Bylo nás ve voze několik Čechů, tak jsme si sedli pohromadě a vyprávěli, by nám cesta lépe ubíhala.

Když se rozednilo, stál jsem zase u okna a díval se na tento neznámý kraj. Mašina bez přestání nás unášela dál a dále od vlasti. Vjeli jsme do menší [stanice] a tam jsme se chvíli zdrželi. Ze všech vozů se to hrnulo ven. Každý čajník v ruce běžel pro horkou vodu, by se mohl připravit čaj. Nebyl jsem mezi posledními, v malé chvíli jsem již také měl snídání hoto-vou a zahřál si žaludek teplým čajem. Za chvíli jsme jeli zase dále.

K polednímu jsme přejeli mohutnou řeku Volhu.

64 „*Cože, ty nechceš dnes obědvat?*“

[140] Od Rostova bylo všecko obilí již zaseto, vše bylo v jarním proudu, kdežto když jsme přijížděli k řece Volze, bylo ještě místy vidět sních, a čím dále jsme jeli k severu, tím více sněhu bylo vidět, a k večeru jsme již jeli s úplně zasněženou krajinou.

V Penze.

Jeli jsme skrze města Saratov, Samaru a Rtyščevo. 1. dubna jsme přijeli do města Penzy. Tam jsme vysedli a kozáci nás zavedli do čekárny, v které jsme byli až do druhého do 9 hod. ráno, a pak nás vedli skrze město do zajateckého tábora na komando. Z komanda nás odvedli do zděného baráku mezi ostatní zajatce. Tam teprve nám nastalo kruté zajetí. Všude kam se podíval plno špíny a smetí a toho zápachu, až se dělalo špatně.

[141] A ještě to nejhorší, čeho tam bylo nejvíce, byly vši, na které jsme již v nemocnici zapomněli, a tu opět jsme do nich přišli. Zatřásl jsem se na celém těle, když jsem zase viděl, kterak ti ostatní, kteří již delší čas v tomto táboře leželi, měli košile dole a chytali tu proklatou zvěř.

Tu jsem vzpomínal na nemocnici, kterak tam jsem byl v čistotě. Tak mně byl den dlouhý jako moře, když nikde žádný známý nebyl, ani sednout na co si nebylo, ba ani jíst nechutnalo v této nečistotě.

Na noc jsme zametli podlahu a tak na holé podlaze jsme spali. Však já jsem za celou noc ani pět minut nespál, neboť skrze zimu jsem nemohl usnout.

Ráno mi už začalo pálit tělo, už jsem také dostal vši. Od toho dne jsem již měl častou zábavu s chytáním.

[142] V Penze jsme byli do 6. dubna. V ten den ráno po čaji nás na dvoře několikrátě přepočítali a vedli nás zase zpátky na nádraží. Na nádraží jsme dlouho nečekali, hned nás vlak unášel dále na Sibiř. Jeli jsme zase celé dva dny bez přestání ve dne i v noci.

8. dubna v 11 hod. v noci jsme vysedli a šli jsme pěšky přes 30 km. To byla také pro nás pěkná cesta. Každou chvíli jsme museli lézt přes ukrutné závěje sněhové, které na některých místech byly několik metrů do výše. To si nemůže ledakdos představit, co jsme po této cestě zažili. Vítr jak ledový svištěl kol uší a po zasněžených lánech se proháněl jak o závod. Chvillemi i rval sních od země a chrлил nám jej do očí. Po dvoudenní jízdě vlakem jsme byli dosti ztrmácení a vyhladovělí a toto nám ještě dodalo. Každý jsme už sotva nohy za sebou táhl a zmrzlý byl každý jak rohlík, neboť tam

ještě v polovině dubna mrzne mnohem více, jak u nás v lednu, když jsou velké mrazy.

[143] Tak v této psotě jsme cestovali celou noc. Za celou tu dobu jsme nepřišli ani na jedno lidské obydlí, neboť tam jest jedna vesnice vzdálena od druhé na 30 až 50 km.

Teprve k ránu jsme přišli do jednoho zapadlého sibiřského městečka jménem Drdatova.

Tam nás ubytovali do zděné budovy, která kdysi sloužila za školu. V tomto kraji žijí sami Tataři, tak i Drdatov byl obydlen Tatary. Ráno, namísto odpočinku nás vyvedli na dvůr a tam nám ukazovali, co dovedou Tataři. Seřadili nás jednoho vedle druhého a nikdo jsme se nesměl ani hnout. Pak nám začali odebírat prádlo, šatstvo a různé věci.

[144] Každému, který jsme měl dvoje prádlo, tak nám jedno odebrali, i který měl na sobě dva kabáty, musel jeden svléci, který si nechtěl věci dát odebrat, tak jej nemilosrdně zbili kam se jim dalo.

Mně samotnému odebrali dvoje prádlo, dva kartáče a různé maličkosti.

Když jsme byli vyrabováni, tak nastalo cvičení. Plné dvě hodiny nás honili po dvoře, jak při narukování v kasárnách. Pak teprve nás pustili dovnitř na čaj. Tak mně ještě nikdy čaj v Rusku nechutnal jak tentokrát. Po čaji hned nás honili na práci. Nohy jsme měl každý jak přetlučený a měli jsme pracovat.

Na pořádek tam bylo dosti dobře i strava byla ucházející. Každý den ráno před snídaní jsme museli na dvoře cvičit. To bylo nařízeno od doktora, neboť před námi tam řádl tyfus. Z pěti set zajatců zůstalo ve čtrnácti dnech pouze 60. Ostatní zemřeli a pomrzli, neboť spali ve dřevěných barákách v těch krutých mrazech.

[145] Zpátky na jih.

Ráno 11. dubna nás seřadili na dvoře a neustále nás počítali. To už jsme věděli, že zase pojedeme pryč, ale kam, to jsme nevěděli, jen toho jsme se báli, aby nás nezavezli ještě dále na Sibiř. Bylo asi 10 hod. dopoledne, když přišli Rusové s nasazenými bajonety, kteří byli určeni, by náš transport vedli, a řekli nám, že pojedeme zpátky okolo Moskvy až k Černému moři do města Alexandrie a odtamtud na práci.

Tak jsme zase putovali zpátky na nádraží. Trvalo nám to skoro až do samého večera, než-li jsme na nádraží došli. Tam jsme si chvíli odpočali

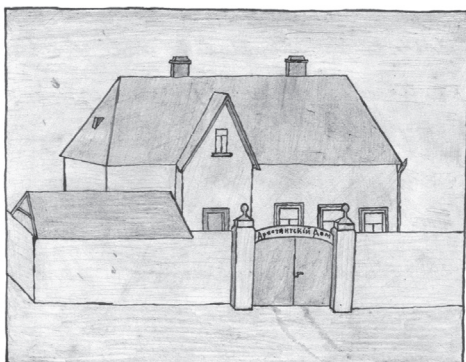
a za chvíli jsme zase cestovali vlakem. Ani jsme neměli zpáteční lístky a jeli jsme zpátky zase zadarmo.

[146] Co by to tak stálo peněz nechat se vozit po Rusku, kdežto my cestovali i bez kopejky⁶⁵ v kapse, toť se ví, že i často taky s prázdným žaludkem. Oběd jsme obyčejně dostali za dva dni jednou a to když jsme přijeli do většího města.

Jeli jsme zpátky přes Penzu a 14. dubna na večer jsme přijeli do města Rtyščeva, kde se s námi chvíli zdrželi. Na nádraží všude plno housek, chleba a salámu a já neměl ani jedné kopejky a žaludek mě neustále upomínal. Tak jsem hledal, co by se dalo prodat, až jsem našel dva řemínky a hned jsem běžel prodávat. S velikou námahou jsem tržil 15 kopejek. Tak bylo zase dobře. Ihned jsem si koupil za tři kopejky housku, která byla dosti veliká a za tři kopejky hrnek mléka, takže jsem zase žaludek uživil a devět kopejek ještě zůstalo.

Za chvíli jsme jeli zase dále.

[147] Jeli jsme skrze Charukov, Poltavu, Kremenčuk a Znamenuku. Ve Znamence jsme chvíli ostali stát. 19. dubna na večer jsme vysedli v Alexandrii. Z nádraží jsme šli jen malý kousek městem. Přišli jsme před jeden dům, který byl obehnán vysokou zdí a nad vraty byl nápis: „Arestantskij dom“.⁶⁶ Ihned se otevřely vrata a my vešli na dvůr. Vpravo od vrat byla pumpa a za ní kuchyň. Vlevo byla kolna, pod kterou nás zahnali a víc se o nás nestarali. Večeři jsme nedostali žádnou, tak jsme museli ulehnout s prázdným žaludkem.

[148] Kolna nebyla tak velká, abychom se všichni v ní umístili, tak jsme museli spát na dvoře pod širým nebem. Krčili jsme se jeden k druhému zimou, neboť v polovině dubna jsou noci dosti studené, obzvláště tam.

65 Kopejka – ruská drobná mince, název odvozen od slova „kopit“ – hromadit. 100 kopejek tvořilo 1 rubl, který tehdy byl a dodnes je základní ruskou měnou (také viz dále).

66 „Věznice“.

Ráno jsme snídani zas žádnou nedostali, tak jsme rozdělali ohníčky a vařili čaj. V poledne jsme dostali trochu docela čisté polévky. Byli jsme určeni na práci v zemědělství, ale jelikož bylo před samými svátky velikonočními, žádný pro nás nepřišel, aby nás nemusel přes svátky zbytečně stravovat. Tak jsme byli nuceni žít přes svátky v trestnici pod širým nebem, hůře jak trestanci, neboť oni byli uvnitř budovy v celách.

Dozorci nás střežili jak oko v hlavě a běda tomu, kdo se jen přiblížil ke zdi, ten dostal ránu nahajkou⁶⁷, že se více ke zdi neodvážil přiblížit, raději se ji z daleka vyhýbal. O bití tam nebyla nouze.

[149] 24. dubna od rána zvony vyzváněly, volaly věřící do kostela, neboť bylo pondělí velikonoční, pomlázka, pro Rusy páska. Kolem deváté hodiny přišli dozorci mezi nás a řekli nám, kdo bychom chtěli jít v cerkev, že jest sevodňa bolšoj prázdnik (do kostela, že dnes je velký svátek). Přihlásilo se nás celkem kolem 50 osob, ostatní nechtěli o kostele ani slyšet. Před devátou hodinou se otevřely vrata a dva dozorci nás vedli do kostela. Když jsem uviděl ten ruch na ulici, byl jsem rád, že jsem se také přihlásil. Lidí byly plné ulice, kteří se ubírali do kostelů. Mohli na nás oči nechat.

[150] Hlavně se jim líbilo, že jsme také národ pobožný jak oni. Mladí chlapci a hlavně dívky nás doprovázeli až do kostela. Kostel byl doslova nabitý. Jak nás věřící spatřili, ihned nám dělali místo, bychom se do chrámu dostali. Zastavili jsme před pravým oltářem a hned jsme poklekli a bili se v prsa a dělali kříž po ruském pravoslavném způsobu. Tím jsme ještě více věřící na sebe upozornili. Za mnou stála stařenka a vyprávěla druhým: „*vot smatrite, narod kak my*“ (podívejte, lidi jako my). Za chvíli mě zatahala za rukáv a pravila: „*austrij, beri krasanku*“⁶⁸ a podala mi malované vajíčko. Já ji pravil „*spasibo, bábuška*“⁶⁹ a ona byla tomu velice ráda. Když mše svatá skončila, tak se šlo po jednom k hlavnímu oltáři. Tam stál pop obrácen k lidu.

[151] V levé ruce držel kříž, který dával věřícím políbit a pak pravici každého objal a políbil na čelo se slovy „*Christus voskres*“⁷⁰ Tak došla řada

67 Nagajkou – bičik nebo důtky, zatížený (zatížené) kovovou kuličkou (kuličkami).

68 „*Rakušane, vezmi si kraslici.*“

69 „*Děkuji, babičko.*“

70 „*Kristus vstal z mrtvých.*“

i na nás. Někteří z našich se zprvu zdráhali jít k hlavnímu oltáři, ale v chvilce jsme se všichni rozhodli a šli jsme. Tu teprve jsme se věřícím zalíbili. Již v kostele nám dávali kraslice a mazance, takže za chvíli jsem byl každý těmi dárky obtěžkán, již jsme to neměli ani kam dávat, plné kapsy, rance a kapesníků i do rukávů jsme to nastrkali.

Co teprve když jsme vyšli z kostela, to bylo teprve pro nás překvapení. Tam jeden druhého na potkání líbá se slovy „*Christus voskres*“. Došla řada i na nás. Ať stará nebo mladá, ať chlapec nebo muž, nás také každý políbil. Leč za chvíli tuto radost nám dozorcí přerušili.

[152] Zazněl povel k nástupu.

Seřadili jsme se a odešli zase do věznice, doprovázeni velkým množstvím mládeže. Tu teprve ostatní poznali, že udělali chybu a nešli také do kostela, když viděli, co všechno jsme si přinesli, a když jsme jim vyprávěli, jaké to tam bylo.

V odpoledních hodinách bylo náhle zabašeno na vrata věznice. Dozorci šli otevřít a tu vešla na dvůr řada děvčat nesoucích plné velké koše vajíček a pečiva. Děvčata provedly po městě sbírku pro válečné zajatce a donesly nám to. Nastalo dělení. Ti co v kostele nebyli žádali stráž, by to bylo rozděleno mezi ně, že prý ti co byli v kostele si toho přinesli dost. Ale stráž rozhodla jinak, řekli jim, že mohli jít také do kostela.

[153] Pak nás všechny seřadili a podělili stejným dílem. Tak jsme alespoň zbytek svátků dobře užili.

V úterý 25. dubna se před polednem začaly sjíždět povozy před věznicí pro zajatce na práci. Kolem jedenácté hodiny byli zájemci o zajatce vpuštěni do dvora věznice. Každý z uchazečů žádal při nejmenším 50 zajatců. Nejvíce byli požadováni Češi. Tu nás dozorcí rozdělili podle národnosti. Ale Čechů nebylo tolik, by mohli být zájemci o ně uspokojeni, tak se dávalo ze žádaného množství toliko polovina, ostatní si mohli vzít z jiných národností. Nás Čechy rozdělili na menší skupiny po 20 až 25 zajatců. Já byl ve skupině čítající 24 osob. Nu a začalo přidělování. O naši skupinu se počali ucházet najednou tři zájemci, div se nepoprali. Tu dozorcí rozřešili situaci takto:

[154] Ten kdo dá za muže deset kopejek ve prospěch věznice, že bude skupina jeho. Zazněly tři hlasy stejné, já dám. Tu začala na nás přímo dražba. Dozorce vykřikl, kdo dá víc toho budou. V zájemcích o naši skupinu byl jeden už starý tloušťík nevzhledného vzhledu, pod pravým

uchem mu visela boule, velká jak husí vejce. Jen toho ne, jsme si mezi sebou říkali, toho jsme si nepřáli, by nás vydražil. Leč vše dopadlo tak, kdo dal víc. Jeden vykřikl, já dám 15 kopejek, druhý, já dám 20 a ten třetí s tou boulí, já dám 25 kopejek. A tak jsme byli přiděleni jemu, než žádný už nepřihodil. Tak jsme byli prodáni po 25 kopejkách, tak jsme teprve poznali, jakou máme cenu. Po zaplacení nás odvedl před věznicí, kde byly připraveny pro nás dva povozy. Venku nám teprve řekl, že je příkazčík (poručník) z ekonomie⁷¹ Nikorynka, a že to je nedaleko, asi 70 verst⁷² (přes 70 km!).

[155] Přijel pro nás dvěma žebřinovými vozy neb měl přivést 50 zajatců. My se vešli na jeden. Nasedli jsme, že pojedem. Ale děda povídá: „*Něť rebjata, ranše pokušajem.*“⁷³ Poručil kočím, aby z druhého vozu přinesli ty pytle. Mysleli jsme si, co pak to tam dědek asi má. Byli jsme překvapeni. Začal vyndávat bochníky pšeničného chleba a z jednoho pytle kusy slaniny a začal nás podělovat. Tak jsme si povídali, tak to snad bude v té ekonomii dobré, když už nás nyní začínají tak krmit.

Vyjeli jsme, neboť nás čekala cesta přes 70 km dlouhá. Ponejvíce se jelo klusem. Pozdě večer jsme přijeli do jedné vesnice, Obyvatelé dávno již spali. Poručník povídá tady přenocujeme, já zde mám sestru.

[156] Zajeli jsme k jednomu domku, slezli z vozů a začaly jsme zpívat do tmavé noci. No a hned se vesnice probouzela a lidé se sbíhali k nám. Vyptávali se poručníka: „*Čto eto za narod*“ (co je to za lidi). On jim řekl, že jsou to „*vojennyjplen*“ (váleční zajatci). Teď si nás začali teprve, jak se patří ze všech stran prohlížet, neboť tam ještě zajatce neviděli. Hned nám snášeli džbáný mléka a smetany. Tak jsme jim za to dlouho do noci zpívali, neboť se jim náš český zpěv velice líbil. Ke druhé hodině ranní jsme šli do domku spát. Ale dlouho jsme nespali. Ve 4 hod ráno nás poručník vzbudil a jeli jsme dál. Cesta nám dosti ubíhala, neboť jsme celou cestu zpívali. Ke 4 hod. odpoledne 26. dubna jsme se blížili k ekonomii.

71 Ruský velkostatek, který byl ekonomicky soběstačný, tedy uživil majitele a zaměstnance, a ještě produkoval zemědělské, potravinářské, dřevařské a další produkty na prodej (také viz dále).

72 Versta – stará ruská délková míra, asi 1067 m (také viz dále).

73 „*Ne děti, nejdříve se najíme.*“ Ruština užívá pojem „*rebjata – děti*“ rovněž ve smyslu přátelského, familiérního, oslovení i dospělých lidí.

[157] Poručník nám už na dálku ukazoval: „*Vot tamo uže naša ekonomia*“⁷⁴ Začali jsme zpívat zplna hrdel, takže nás mohlo být slyšet na několik kilometrů. Děvčata, co v ekonomii pracovala, jakmile zaslechla náš zpět, nechala všeho a běžela nám naproti. Nasedly k nám na vozy a velice si nás prohlížely, neboť tam také ještě zajatce neviděly. Dojeli jsme.

Ekonomie Nykorinka.

Když jsme přijeli do dvora, očekával nás velký zástup lidí, neboť každý chtěl spatřit zajatce austrijáky⁷⁵, jak nám tam říkali. Zavedli nás do ubikace. Byla to větší světnice s dvojími pryčnami⁷⁶ nad sebou na spaní. Blíže dveří byl velký starodávný stůl, přes chodbu byla kuchyň.

[158] Odložili jsme své věci na pryčny a začalo seznamování. Dívek byla plná světnice, že nebylo ani hnutí. Vypyťovaly se, jak se který jmenujeme, jak je kdo stár, odkud je, zdali má také bratry a sestry, no různé řeči se vedly.

Pojednou se otevřely dvěře a kuchařka postavila na stůl bezuchý dřevěný škopek a nic nám neřekla. Nevěděli jsme, co to znamená, až Franta Kníže povídá: „*Kluci já na to mrknu, co to je*“. Chvilí to prohlížel a potom prstem to ochutnal, křikl, kluci je to kyselé mléko. Nikdo jsme si toho ani nevšiml. Za chvilí kuchařka škopík i s obsahem odnesla. Večer přinesla opět škopík s vodou, ve které něco plavalo. Chodili jsme jeden po druhém okolo, ale nemohli jsme zjistit, co je to, až Jarda Hůrka sáhl do vody a vylovil předmět podobající se malému rozpláclemu knedlíku.

[159] Později jsme se dověděli, že jsou to halušky. Nikdo z nás to neochutnal, neboť jsme měli ještě zásobu vajíčků, pečiva a slaniny, takže jsme hlad ještě neměli.

Pozdě v noci jsme se rozložili na pryčnách na holých prknech, ale bylo to přece lepší, než v té věznici, venku pod širým nebem. Mnohý z nás ještě ani oko nezamhouřil a již se otevřely dvěře a vešel onen poručník s tou boulí a zvolal: „*Anu rebjata, padnimajtěs*.“⁷⁷ Venku bylo ještě šero. Odešel a my leželi dále. Zanedlouho přišel opět nás budit. Tak jsme slezli s pryčen, ustrojili a umyli se a čekali, co se bude dítí dále, zdali nám dají snída-

74 „*To už je náš statek*.“

75 Rakušany (také viz dále).

76 Dřevěné postele.

77 „*No děti, vstávejte*.“

ni, ale čekali jsme marně. Kolem osmé hodiny přišel opět poručník a vyvedl nás z ubikace ven a vodil nás po ekonomii a ukazoval, co zde mají, a seznamoval nás s prací. Vypytał se nás, co kdo umí a co dělal doma.

[160] Pak jsme šli do ubikace k snídani a psali jsme domů lístky. Se stravou nás to velice zklamalo. Kuchařka postavila na stůl dva škopíky a přinesla černý chléb. Bylo to ranní polévka zvaná „kandour“, ve vodě vařené jáhly a omaštěno olejem. Pár lžic jsme každý okusil a ostatní jsme nechali stát, až to kuchařka zase odnesla.

Pak nastala dělba práce. Vybírali z nás do kovářny, kolárny a do zámečnické dílny, dále do volovny, kravína a tak dále. Do zámečnické dílny se přihlásil Vašek Smolík, v civilu řezník, do kolárny učitel Havlík a tak to šlo dále, každý se hleděl vyhnout těžké práci.

[161] Pak nás devět vybrali, že půjdeme do magacínu pytlovat obilí. K obědu byl boršč, polévka se řepou, zelím, bramborem a kyselem, který dělali z naloženého chleba, jako další jídlo byla jahelná kaše, omaštěná černým olejem. Něco jsme z toho snědli a ostatní zase přišlo zpátky do kuchyně.

Odpoledne nás devět odvezli do magacínu. V této devítce jsem byl i já. Bylo to vzdáleno od ekonomie 7 km. Přidělili nám tam i kuchařku, která nám tam vařila. Jmenovala se Duňa Ivanovna Eljeniková. Byla to již starší žena. Vyložili nás u zemljanky, tj. obydlí pod zemí. Tam se spalo i vařilo.

Ráno po čtvrté hodině jsme vstávali a šli do špýcharu.⁷⁸ Skladník už na nás čekal. Špýchar byl velké rozlohy a měl čtyři patra nad sebou.

[162] Ke špýcharu vedla soukromá kolej pana barona. Denně jsme nakládali až 8 vagónů pšenice. Já a kaprál⁷⁹ Novák, který byl také zraněn do ruky, jsme zašivali plné pytle a ostatní je nosili do vagónů. Sám skladník se tomu velice divil, co uděláme práce, říkal, že jejich lidé naložili sotva 4 vagóny.

Večer po práci jsme usedli na zemljanku a zpívali a to se velice líbilo strážci koleje neboť jeho domek byl nablízko. Chodíval k nám i se ženou poslouchat. Velice se jim líbil český zpěv. Za to nám jeho žena v neděli přinesla vyrovnanou ošatku pirožek a velký čajník čaje, to prý za to, že jim tak hezky zpíváme.

78 Sýpka – skladiště obilí (také viz dále).

79 Desátník (také viz dále).

V půli května jsme špýchar vyklidili a odešli do ekonomie.

[163] To už začala senoseč. Tam jsme museli vstávat dříve, po druhé hodině ranní. V neděli se nepracovalo, tak jsme si trochu poleželi. Pak jsme šli k jezeru se vykoupat a práť prádlo, které jsme sušili na trávníku a kropili, aby bělilo, ale sluníčko špínu stejně nevytáhlo.

V neděli odpoledne jsme chodili do vesnice Nykorinky zpívat. Usedli jsme na návsi a spustili „*Darovalo mně děvčátko...*“ Neb tato písnička se Rusům velice líbila. Hned na to se začali sbíhat lidé, staří i mladí, rovnou k nám. Za chvíli byla celá ves u nás. Přinesli příkrývky, rozložili na trávník, bychom si na ně sedli. Pak nám nanosili mléka, smetany a různé pečivo. My pojedli a zpívali jsme až do samého večera. Na příští neděli jsme byli opět pozváni, abychom jim přišli zazpívat. Tak jsme tam chodili každou neděli.

[164] V táboře ve stepi.

Po půli května nás odvezli do stepi do polního tábora. To nastal pro nás cikánský život. Celý týden se žilo ve dne v noci pod širým nebem, kde se pracovalo i spalo. Do země zakopali kotle a v nich se vyvářelo. Poručníci tam měli vůz, ve kterém spali. My zajatci jsme chodili spát do jednoho baráku, který byl od tábora vzdálen asi 3 km. Večer jsme tam přišli po jedenácté hodině a ráno ve 2 hodiny přijel pan správce na koni nás budit do práce. Do osmé hodiny ranní jsme museli pracovat bez jídla, až v 8 hodin byl ten jejich „kandour“ polévka s jáhly a omaštěná černým smradlavým olejem. Strava byla čím dál tím horší. Začali jsme reptat.

[165] Jednoho večera nám kuchařka přinesla dvě bečky s haluškami. Bylo to cítit na dálku. Tu náš Franta v civilu krajánek od Strakonice, chytil škopíky a hodil je i s obsahem do rokle a vykřikl: „*Kluci za mnou, tohle přece žrát nebudeme!*“ Sebrali jsme se a šli do baráku a tam se uzavřeli. Franta povídá, kluci, nikomu neotvírat, dřív nepůjdeme dělat, až nám budou mastit sádlem.

Poručník sedl na koně a jel do ekonomie hlásit správci, že „*Austrijci zabuntovali*“⁸⁰, že chtějí mastit sádlem. Čekali jsme, co se bude dít dál. Druhý den ráno přijel poručník a bušil na dvěře, abychom otevřeli.

80 „*Rakušané se vzbouřili.*“

[166] Ale Franta povídá: „*Kluci, jak některý půjdete otevřít, tak vám ruku urazím!*“. Tu poručník přijel k oknu a vyzval nás, abychom šli pracovat. Franta převzal velení. Vykřikl: „*Nepůjdeme. až nám přivezete sádlo*“. Poručník vida, že s námi nic nesvede, otočil koně a uháněl znovu do ekonomie. My zůstali ležet a čekali jsme, co se bude dále dít.

Kolem desáté hodiny zaduněla koňská kopyta. Poručník přijel i se správcem. Bušili na dveře, ale nikdo se neozýval. Tu přijeli oba k oknu. Začal správce: „*Rebjata, idíte v rabotu, nělzja buntovaťsa*“.⁸¹ Tu přistoupil Franta k oknu a praví: „*My chceme pracovat, ale dejte nám sádlo a ne smradlavý olej nebo nás odvezte na komando*“. Tu správce začal úlisně, bychom šli pracovat, že nám sádlo přiveze.

[167] Tu zase Franta: „*Dřív pracovat nepůjdem, dokud sádlo nepřivezete, neb jsme již od večera nejedli*“. Správce vida, že s námi nic nesvede, odjel.

My leželi dále. Tu některých se již začal ujímat strach, jak to s námi dopadne. Ale Frantovi nechtěl žádný odmítnout, neboť to byl chlap jak hora, zrzavý, ruce měl jak lopaty, tak kdyby jednu vrazil, tak ho žádný nenašel. Po druhé hodině odpoledne přijel správce znovu a křičí u dveří: „*Nu rebjata, odpirajťě, sála vezu*“.⁸² Ale musel zajet až pod okno, aby to Franta viděl. Pak teprve došel sám otevřít. Vzal od správce dva pytle. V jednom byla slanina a v druhém bílý pšeničný chléb. Správce uvázal koně u blízké olše a vešel do baráku a povídá: „*Nu ribjata, pokušajťě i idíte v rabotu, dlja vas těper salo budet*“. (Nu, děti, najezte se a jděte pracovat, pro vás nyní sádlo bude).

[168] Ruští pracující, když to viděli, domáhali se také sádla, ale nepochodili, mastili jim dále olejem.

Vyslán na nás strážník.

Správce hlásil baronovi, že jsme zarazili práce, a že se domáháme, aby nám mastili sádlem. Baron ihned žádal v Alexandrii na velitelství, by mu byl na ekonomii zaslán strážník, že se austrijci buntují. Za několik dní se skutečně strážník dostavil. Přijel na koni za námi na step. Byl z něho opravdu strach. Byl to asi čtyřicátník, vysoké, silné postavy a dlouhými kníry pod nosem.

81 „*Děti, pojdte do práce, není možné se bouřit.*“

82 „*Tak děti, otevřete, vezu sádlo.*“

[169] Na prsou měl dvě medaile z rusko-japonské války⁸³, to nás zarazilo, ale ne na dlouho. Strážník seskočil s koně a hned si nás zavolal k sobě a začal se nás vypyávat, proč jsme zastavili práci. Dále se nás vypyával, jak se máme, na stravu a na jiné záležitosti. Za nás za všechny mluvil Franta nebo to byl náš kumpán. Vysvětlil strážníkovi, že po druhé hodině ráno musíme vstávat a jít bez snídaně pracovat, snídani že dostáváme až v osm hodin, a že to vůbec není k jídlu. Oběd a večeře že nestojí za nic a to, že nám ještě mastí černým olejem na mazání strojů.

Strážník vše bedlivě vyslechl a pravil: „*Nu ribjata těper budět dlja vas lučše.*“⁸⁴ Tu se nám hned ulehčilo.

Jak ruští pracující i pan správce si mysleli, že nás bude bít, se velice zklamali. On zatím s námi začal tak dobrácky.

[170] Bylo deset hodin večer a my šli do tábora k večeři. Kuchařka nám nandala do škopíku halušek a my obsedli kolem, že budeme jíst. Ale co se nestalo. Ze škopíků bylo cítit petrolej. Tu Franta ihned běžel pro strážníka. Strážník přišel, čich k tomu a vykřikl: „*Jej Bogu kerosin!*“⁸⁵ Rozčilen poručil, bychom vše vylili, což se ihned stalo, a pak spěchal k vozu ke kuchařce a zle se rozkřikoval. Kuchařka tvrdila, že nám omastila sádlem. Když strážník zle rozčiloval, tu se teprve přiznala, že s poručníkem špásovali, a že převrhli lampu s petrolejem do sádla, ale že myslela, že se to vyškvaří, a že to austrijci nepoznají. Tu zasvištěla vzduchem nahajka, s kterou strážník dvakrát přetáhl kuchařku po hřbetě. Ta zařvala jak saň a vyběhla z vozu.

[171] Na to strážník jak se patří přetáhl i poručníka. Pak se obrátil k nám a pravil: „*Ribjata, idom v ekonomiu.*“⁸⁶ Nasedl na koně a my v noční tmě putovali za ním. Cestou nám vyprávěl, že nyní to bude s námi lepší, že se o to sám postará.

83 Rusko-japonská válka v letech 1904–1905 o mocenské pozice na Dálném východě (Mandžusko, Korea, ostrov Sachalin), kterou Rusko prohrálo. Porážka otřásla vnitřní stabilitou a mezinárodním postavením carského Ruska, což vyústilo revolučními událostmi v letech 1905–1907 a snahami carské vlády o vnitřní reformy. Jedním z jejich výsledků bylo ustavení ruského parlamentu „dumy“ v roce 1906 s velice omezenými pravomocemi.

84 „*No, děti, teď to bude pro vás lepší.*“

85 „*Pane bože, petrolej.*“

86 „*Děti, jdeme na statek.*“

Po jedné hodině po půlnoci jsme dorazili do ekonomie. Nás nechal stát před ubikací a sám jel do vily vzbudit správce. Za chvíli se objevil u nás. Strážník nařídil, aby správce ihned přivedl kuchařku. Za chvíli se dostavila i kuchařka. Strážník nařídil, aby ihned vařila čaj a správce musel přinést bílý pšeničný chléb.

Tu se strážník pustil do správce, div, že mu také nějakou nevrátil. Křičel na něho, že zajatci jsou vojáci, a že s nimi musí zacházet jako s lidmi a ne jim mastit petrolejem. To byla potupa pro pana správce, neboť myslel, že nás bude strážník bít a on by hnedle nabil jemu.

[172] Čaj byl uvařen. Pěkně jsme pojedli a strážník povídá: „*A ribjata a tēper idite spať.*“⁸⁷ Byli jsme tomu velice rádi, že to tak dobře dopadlo. Na to Franta Kníže povídá: kluci, měli bychom koupit strážníkovi nějaké cigarety. Návrh byl jednohlasně všemi přijat. Skládali jsme, kdo jak mohl, po dvou po třech kopejkách. Franta si vzal za úkol, že koupí obstará.

Ráno jsme se tomu velice divili, že nás nechávají tak dlouho spát. Teprve po šesté hodině přišel strážník a nařídil kuchařce, by znovu vařila čaj. Pan správce se ani neukázal. Když jsme posnídali, strážník povídá: „*A nuž chlopci, tēper oddychajte, v rabotu pajdom posle oběda*“⁸⁸

[173] Tu Franta Kníže požádal strážníka, by mu dovolil odejít do Někorynky do krámu, že si tam potřebuje něco koupit pro sebe i pro nás. Strážník beze všeho svolil. K desáté hodině se Franta vrátil z nákupu. Strážník se právě zdržoval v ubikaci mezi námi. Franta ihned k němu a podává mu balíček s papirosy a povídá: „*Eto požalovte dla vas, eto my vám pokupili.*“⁸⁹ Strážník balíček rozbalil a v něm bylo dvacet desítek cigaret a povídá: „*Eto vsjo dlja meňa?*“⁹⁰ Franta povídá: „*Da eto vsjo dlja vas.*“⁹¹ Strážník se usmál, poděkoval nám a hned si jednu zapálil.

Tak jsme si ho koupili tělem i duší. Hned nás prohlédl, zda-li máme ústroj v pořádku. U kterého zjistil, že má roztrhanou košili, kalhoty, boty i ostatní oděv, těm řekl, by do práce nešli, že přikáže baronovi, by nám vše obstaral nové.

87 „*A děti, teď jděte spát.*“

88 „*A nyní chlapci, odpočívajte, do práce půjdeme po obědě.*“

89 „*To je poděkování pro vás, to jsme vám koupili.*“

90 „*To všechno je pro mě?*“

91 „*Ano, to všechno je pro vás.*“

[174] Neb baron měl od komanda nařízeno nás živit i šatit. Tři ruble měsíčně nám musel baron vyplácet, ať kdo pracoval nebo ne. Tak nás zůstalo celkem osm, kterému něco chybělo. Strážník udělal soupis a nařídil baronovi, by nám potřebné věci obstaral co nejdříve. Já byl také mezi těmi, co zůstali doma, neboť jsem měl rozbité boty. Já totiž na ekonomii přišel s krásnými botami, kozácké vysoké holinky, jenomže ty se zalíbily poručníkovi a ten mermomocí na mě s prosbou bych mu je vyměnil. Po dlouhé tahanici jsem na to přistoupil. On mně dal jeho staré a přidal mi k tomu tři ruble. Já si boty stáhnul drátem a bylo to dobré, jen když byly kopejky, neboť za pět kopejek se tam na den krásně žilo, v krámech bylo všeho dost a laciné.

[175] Dny ubíhaly. Ráno jsme leželi, až slunce vycházelo, pak jsme se nasnídali a šli k jezeru si lehnout. Když se nám zachtělo, tak jsme se vykoupani, nebo jsme prali prádlo, nebo chytali ryby, ale načerno, by se [to] nedomák pan baron. Každou chvíli k nám některý přibyl, který roztrhal košili neb kalhoty a podobně, takže do týdne nás již bylo patnáct, kteří jsme nemuseli do práce.

Konečně v půli června nám baron přivezl potřebné věci. Strážník nám věci rozdělil, tak jsme začali pracovat.

Já jsem dostal pěkné polobotky. Hned jsem si je obul a šel jsem do kuchyně se pochlubit naší kuchařce. Kuchařka jak botky uviděla, ihned také šla ke mně a pravila: „*Josip u tebjja charošije botinky, davaj buděm měňat*“.⁹² Přemlouvala mě tak dlouho, až jsem na výměnu svolil.

[176] Ona mi přinesla starý a já dal nový. Za výměnu mi přidala jeden rubl. Tak jsem se v nových moc neohřál. Obával jsem se, aby to strážník nepoznal, ale on si ničeho nevšiml.

Ve stepích bylo zatím seno sklizeno, tak jsme sekali trávu v sadě kosa-ma a sušili. Pak jsme seno vyváželi ze sadu s osly. Já jezdil s osly a Bohuš mně nakládal.

Vzpomínka na pouť, na domov.

Dne 29. června jsem vzpomínal na domov a na svou drahou rodinu, neboť tento den se u nás slavila pouť. Bylo to již druhá pouť, na kterou jsem vzpomínal v cizině, odloučen od svého domova. Místo koláčů a dob-
rého jídla byl kandour maštěný olejem a k tomu ještě to oslí sprežení.

92 „*Josefe, máš pěkné boty, pojd' budeme měnit.*“

[177] Baron Tiščenko.

Baron Tiščenko vlastnil tři ekonomie. Ekonomie Nykorinka měla výměru tři tisíce desjatín⁹³, t.j. přes tři tisíce hektarů pozemků. Směrem na východ bylo od ekonomie přes třicet km na hranice katastru. Na 20 km od ekonomie stepní tábor s dvěma baráky. Ve stepi se žilo po celou dobu sezónní práce v úseku. Až teprve po skončení prací ve stepi se chodívalo do ekonomie.

Baron se svou ženou žili každý odděleně na jiné ekonomii. Pobyt často měnili. Žili v nevěli skoro 20 let. Měli jednoho syna, ale ten místo kostí měl chrupavku, takže se nemohl vůbec hnout. Tím jeden druhému dávali si vinu. Baron jezdil s dvěma páry černých hřebců a baronka s dvěma páry bílých hřebců. Pobyt často měnili. Když jsme viděli, že z ekonomie odjíždějí černí hřebci, tu ihned na to přijela baronka s bílými.

[178] Baronka syna vozila s sebou, nastálo držela u syna doktorku a dvě ošetřovatelky. Jednou jeli kolem nás, když jsme sušili seno, a zastavili u nás. Kluk byl již dvacetiletý, měl knihu a zdál se být dosti silný, jenom se sám nemohl pohnout. Ošetřovatelky mu nadzvedly hlavu, aby nás mohl spatřit. Díval se na nás a hýbal pusou, asi něco mluvil, nikdo mu nerozuměl, jen ošetřovatelky. Za chvíli nám jedna povídá, že se ptal, co je to za lidi. Řekli mu, že jsme zajatci. On jim řekl, jak rád by byl zajatcem, jen když by byl zdrav.

Začátkem července začaly žně. Tu přišel správce k nám do ubikace a žádal nás, který rozumíme žacím strojům a kdo rozumí

(tady končí zápisky psané J. Novotným, zemřel 23. 5. 1969. V prepisování poznámek pokračovala jeho vnučka Irena Dopitová a později její dcera Štěpánka Vestfálová).

[179] a zná [je] opravit. Tu Jirka Hůrka v civilu švec, do mě štouchl a povídá: „*Pojď, přihlasme se*“. Tak jsme předstoupili před správce a přihlásili se, že strojům rozumíme, třebaš jsme je sotva viděli. Vybavili nás různými potřebami i brus na broušení kos a odvezli nás do stepi. Tak se z nás stali strojníci. Byla to pěkná ulejkva. Lehli jsme si pěkně pod vůz do stínu a vyhlíželi jsme, až nám přinesou něco ke správě. Co bylo lehčí, to jsme opravili a větší poruchy jsme posílali do ekonomie do strojírny. Ostatní se

93 Stará ruská plošná míra, 1 desjatina = 10 927 m² = 1,0927 ha.

museli péci na slunci, tak nám naši ulejkvu záviděli. Než dlouho jsem při té práci nebyl, neboť se mi rozsypaly polobotky, takže jsem byl zase bos.

[180] Hlásil jsem to strážníkovi a on mi řekl, abych byl doma. Už nás bylo zase několik, kterému něco chybělo. Z dlouhé chvíle jsme chodili do Nykorinky. Tam jsme se seznámili s jedním mužikem (sedlákem), ke kterému jsme chodili už jako domů.

Selka nás vždy obdařila jídlem a říkala, berte a jezte jako doma, dá snad Bůh, že našim synům u vás také někdo najíst dá. Ona měla totiž dva syny v Austrii⁹⁴ v zajetí. V půli června nám zase baron potřebné věci koupil. Já dostal krásné vysoké boty. Franta Kníže košili a kalhoty.

[181] Ujednali jsme s Knížetem, že to půjdeme prodat do Nykorinky strýčkovi, neboť tak jsme sedlákovi říkali. V sobotu navečer jsme se sebrali a šli. Sedlák byl tomu velice rád. Já dostal za boty osm rublů a Franta za košili a kalhoty tři ruble. Řekli jsme sedlákovi, by o tom nikomu neříkal, což on nám přislíbil. Cestou do ekonomie jsme se radili, jak to provedeme, jak ztrátu vysvětlíme. Za tmy jsme přišli do ekonomie, potichu vlezli na pryčnu a spali. Ráno už byli všichni vzhůru a my ještě leželi. Tu Franta Němeček nás zatahal za nohy a křičí: „*Kluci, vstávejte lenoši líný, jděte si taky vyprat prádlo.*“

[182] První slezl Franta Kníže. Začal běhat po cimře a křičet: „*Kluci, kdo jste mi vzal kalhoty? Večer jsem si je dal semhle a jsou pryč!*“ Jak jsem to zaslechl, skočil jsem také z pryčny, chci se about a boty pryč. Povídám, kluci, nedělejte si legraci a dejte mi boty, tuhle večer stály. Nu a začala sháňka. Franta hledal košili a já boty. Tu přišel strážník, tak jsme mu to hlásili, že buď nám to někdo schoval nebo ukradl. Strážník udělal prohlídku, ale nic nenašel. Až kdosi dal návrh, že to mohli ukrást hoši z Nykorinky, kteří v ekonomii pracovali a v sobotu chodívali domů. Zůstalo na tom.

[183] Strážník si pořídil v kanceláři jména těch, kteří byli z Nykorinky. Sedl na koně a nás vyzval, bychom šli za ním, že půjdeme do Nykorinky hledat. Měli jsme těžké hlavy, neboť jestli to praskne, tak bude s námi zle. Šlo se po těch, kteří pracovali v ekonomii. Celý barák se vždy prohledal, ale nic se nenašlo. Šli jsme zpátky. Strážník nám cestou povídal, že se ještě pokusí, zdali to nevzal někdo ze vzdálenějších vesnic. Tak to dobře dopadlo. Jestli strážník hledal dál, to nevím, ale jistě, že ne. Tak jsem zase

94 V Rakousku.

nechodil do práce. Bylo nás už zase několik, kterým něco chybělo. V měsíci červnu zuřil na frontě strašný boj. Rusové prorazili frontu a zajali spoustu zajatců.⁹⁵

[184] 18. července k nám přišlo nových 11 zajatců Rusínů a 27. července 15 Čechů, takže nás bylo všech 50. Začátkem srpna se začalo v poli mlátit. Ráno ještě slunce nevyšlo a už mlátičky hučely a večer už dávno zašlo, když se končilo. 6. srpna jsem onemocněl, tak mě odvezli do Bratroljubovky do nemocnice 17 km vzdálené od Nykorinky. Onemocněl jsem na úplavici. Tam mě oblékli do ženské košile a odvedli na nakažové oddělení. Byl to malý domek, několik set metrů vzdálený od nemocnice. Tam již leželi rovněž dva zajatci na úplavici, nějaký Pokorný a Nechutný. Ráno jsme dostali lžiči čaje a v poledne lžiči čisté polévky a večer opět lžiči čaje.

[185] Léky nám sestra podávala oknem, jinak k nám nikdo nepřišel. Tak jsme byli živi pouze od vody a prášků. Jednoho dne Nechutný si vyšel na zahradu a přinesl si kotouč slunečnice, že prý má strašný hlad. Varovali jsme ho, aby to nejedl, že si tím ublíží, ale on na to nedal a začal louskat slunečnicová semínka. V noci začal strašně naříkat na bolesti v břiše a k ránu skončil. 20. srpna se přišli za mnou podívat hoši z ekonomie, četař Němeček, ke kterému jsem si dal uschovat peníze a kaprál Pech. Přišli do nemocnice a ptali se po Novotným. Tam jim řekli, že Novotný zemřel před týdnem.

[186] Tu hoši odjeli domů a řekli ostatním, že jsem zemřel. 8. září se přijeli znovu přeptat do nemocnice, aby to určitě zjistili, zda-li v tom není nějaká mýlka. Tu se pojednou otevřely dveře a sestra povídá: zde leží také dva zajatci. Ve dveřích se objevili Němeček a Pech a povídají, to není ani jeden on. Tu jsem na ně promluvil: „*Hoši, to mě už neznáte?*“ Tu teprve po hlasu mě poznali, neboť jinak jsem byl zcela k nepoznání, jen kost a kůže.

95 Jednalo se o tzv. Brusilovovu ofenzívu. V průběhu roku 1916 probíhaly těžké boje na západní frontě u Verdunu. Západní spojenci, Francouzi a Britové, naléhali na Rusko, aby provedlo protiútok na východní frontě a ulehčili jejich těžké postavení u Verdunu proti Němcům. Pod vedením generála Alexeje A. Brusilova zahájila ruská armáda počátkem června 1916 rozsáhlou ofenzívu na východní frontě. Rusové prorazili nepřátelské pozice a do konce září 1916 postoupili o 80 až 150 km na západ. Byla to poslední velká a úspěšná akce carské ruské armády v první světové válce.

Dali sestře tři lístky, které mně mezitím došly na ekonomii z domova. Byla to první zpráva z domova. Ze dveří se se mnou rozloučili a přáli mi, abych se brzo uzdravil a vrátil mezi ně, že mně ostatní vše povědí.

[187] Sestra mně lístky podala a já dychtivě přečítal. Doma byli všichni zdraví a jen, že na mne vzpomínají. Četl jsem jeden lístek po druhém a znovu opakoval až do samého večera. V noci mi to spát nedalo, neboť jsem stále jen vzpomínal na domov.

Ráno 9. srpna, když mi sestra přinesla čaj, tak jsem ji hned požádal, že chci už jít z nemocnice, aby mě propustili. Ona mně pravila, že to není možné, že jsem strašně slabý, že bych nikam nedošel. Po obědě jsem z domku vyšel a šel do nemocnice a tam znovu jsem žádal, by mě propustili. Doktor, když viděl že vedu stále svou, dal konečně svolení, bych nemocnici opustil, ale že on tím za nic neručí, co se se mnou stane.

[188] Přinesli mně moje šaty, já svlékl ženskou košili, ustrojil se a vyšel bos z nemocnice do města. Vyšel jsem za město a nyní jsem teprve poznal, že opravdu nedojdu, neboť jsem cítil velikou slabost a před sebou 17 km cesty pěšky. Pojednou na mě přišly mdloby. Popošel jsem ke kraji silnice a zvrátil se do příkopu. Nevím, jak dlouho jsem tak byl bez sebe. Když jsem opět procítal a nabýval vědomí, zaslechl jsem drkot povozu. Usedl jsem a poznal, že to je náš strýček z Nykorinky, ke kterému jsem s Knížetem chodil. Zavolal jsem na něho: „*Dadko, obožditě*“.⁹⁶ On zastavil a ptá se mě, kam jdu. Povídám, že jdu do ekonomie Nykorinky, a že ho znám, že jsem k nim hodně chodil a nyní, že jdu z bolnice (nemocnice), a že dál nemohu.

[189] Tu teprve mě poznal. Pomohl mi na vůz, práskl do koní a už jsme ujížděli. Nebýt toho nevím, jak bych se dostal do ekonomie. Před večerem jsme přijeli na ekonomii. Strejda mě přivezl až k samé ubikaci. Rozloučil jsem se s ním a žádal mě, bych je brzo navštívil. Vešel jsem do ubikaci a tu kluci začali křičet radostí, že jsem se zase vrátil. Teď mi teprve Němeček vyprávěl jak to bylo, když přišli po prvé se zprávou, že jsem mrtev. O mé věci se vespolek rozdělili, každý chtěl mít něco. Němeček mně vrátil 17 rublů, které jsem si k němu dal do úschovy, a ostatní snášeli vše, co po mně dědili.

96 „*Strýčku, počkejte.*“

[190] Za chvíli jsem měl zase své věci vše na svém místě. O mém návratu byl zpraven i baron a bylo mu řečeno, v jakém ubohém stavu jsem se vrátil i nařídil, by mně bylo dáváno po litru mléka ráno v poledne i večer. Mléko mně nosila sama jeho kuchařka Aňuta Nevratská. Ta mě opravdu začala krmit, neboť já byl stále hladový jako vlk, jak mně za tu dobu vytrávil. Přinesla mně mléko do ubikace a kývla na mě, abych s ní šel ven, a tam mně vždy něco podstrčila, co nechtěla, aby se to dozvěděl baron, neboť to bylo vždy něco od jeho stolu. Někdy to bylo nadité kuře, jindy holoubě, pokaždé něco jiného.

[191] Tak jsem zase vůčihledě přibíral na váze. Tak dny ubíhaly, ale vojna konce nebrala.

10. října přijel z komanda v Alexandrii povel, že má baron ihned odešlat 15 zajatců na komando. Byl jsem také mezi ně určen. Hlásil jsem strážníkovi, že nemohu, že jsem bosý a zima na krku. Strážník přivedl barona a domlouval mu, že mě takto poslat nesmí. Baron se dlouho zdráhal a vykládal, že na komandu dostanu boty, ale já stál na svém, že bos nepojedu. Tu pojednou se začal baron zouvat a podal mně jeho perka se slovy „*vot bery*“ (tu máš). Já je vzal, obul a byly mně akorát, tak jsem nosil perka po baronovi. Baron musel jít bos z ubikace přes celý dvůr do své vily.

[192] Zatím přijel povoz před ubikaci. My jsme ještě pojedli a vzali také s sebou na cestu. Rozloučili jsme se s ostatními, nasedli na povoz a jeli do Alexandrie. Pozdě v noci jsme přijeli do jedné vesnice. Obyvatelé již spali. Začali jsme zpívat a hned bylo vidět, jak se v domcích rozsvěcují světla. Za chvíli jsme byli vesničany obklopeni. Měli jsme tam přenocovat. Tu si nás hned po dvou po třech rozebrali a uvedli do chaloupek. Strážník nám nařídil, abychom ráno nezaspali, že časně ráno pojedeme dále. Já a Franta Kníže jsme přišli k jedné panímámě, která si nás odvedla domů. Hned, co měla, nám snesla, abychom jedli. Pak přinesla otep slámy, rozložila v kuchyni a připravila nám lůžko.

[193] Měla také muže na vojně a zůstala sama s dvěma malými dětmi. Časně ráno nás už strážník budil, a abychom se vypravili na další cestu. Selka nám dala snídani, a když jsme odcházeli, nám dala na cestu každému bochánek chleba, který upekla, když jsme spali neb byl ještě horký. Poděkovali jsme jí a ona nás vyprovodila až k povozu. Tam už jsme se začali scházet. Než jsme odjeli, tak jsme jim ještě na rozloučenou zazpí-

vali. Nasedli jsme a za stálého mávání jsme z obce vyjeli. Ještě za dne tohoto dne jsme dojeli do Alexandrie. Byli jsme ubytováni v lágru. Každou chvíli přibyl nějaký transport, neboť každý musel z ekonomii určitý počet zajatců odevzdat. 14. října po poledni se do lágru dostavili zástupci cukrovaru.

[194] Vybrali z nás 150 zajatců a ve 3 hod. odpoledne jsme z lágru vyšli. Šli jsme až do večera a celou noc. Druhý den 15. října za rozbřesku dne jsme došli do vesnice Maščiny. Říkali nám, že už tam brzy budeme, ale vesnice byla přes 6 km dlouhá. Už jsme se sotva potáceli, jak jsme byli tak dalekou cestou a nevyspáním zmořeni. Ženy a děti vybíhaly z domků a velice nás litovaly, když nás viděly, tak utrmáceny. Přinášely nám chléb, melouny a rajská jablíčka. Tam jsem prvně okusil chuť rajských jablíček. V 9 hodin dopoledne jsme konečně dorazili do cukrovaru. Cukrovar se nacházel na rozhraní dvou obcí, mezi Moščinou a Lablinou. Pod cukrova-rem bylo velké jezero.

[195] Zavedli nás do skladiště, které bylo přeměněno na ubikace. Takových ubikací bylo několik, neboť zajatců nás bylo přes 700. Vyzvali nás, abychom si šli do kuchyně pro jídlo, ale žádný z nás nešel. Praštili jsme rancema na pryčnu a za chvíli jsme všichni spali, jak zabítí. Dva dny nás nechali odpočinout, dostal jsem nové boty. Pak jsme chodili rovnat pali-vové dříví, které bylo potřeba na vytápění cukrovaru, neboť tam se místo uhlím topilo dřívím. 30. října začal cukrovar zpracovávat řepu. Já pracoval ve vápence při hašení vápna. Pracovalo se na dvě směny. Práce nebyla tak namáhavá, jak otravná. Strava byla dobrá, poněvadž vařili naši ku-chaři.

[196] O zábavu nebylo také nouze. Měli jsme tam čtyřicet muzikantů Čechů, kteří nám po práci vyhrávali. Hudební nástroje jim zakoupil sám baron. Tento cukrovar patřil baronu Barenburgovi, který vlastnil jeden cukrovar, dva lihovary a osmnáct ekonomii. Při cukrovaru měl i svoji nemocnici. Samotného barona i z ruských dělníků málokdo znal, neboť se ponejvíce zdržoval v cizině. Čaj pro dělníky se vařil přímo v cukrovaru, toho mohl každý vypít co libo, i o cukr nebyla nouze, ten jsme si ukradli. Dny ubíhaly. Přišly Vánoce, ale po míru nebylo ani památky. Tak jsem strávil druhé Vánoce v Rusku.

Hlava 4. Rok 1917

Přišel nový rok 1917, ale válka zuřila na všech frontách bez přestávky.

[197] Dne 3. ledna se přestalo v cukrovaru pracovat, tak nás zase rozvezli po ekonomích. Franta Kníže byl určen pro jinou ekonomii. Tak jsem ztratil posledního známého z ekonomie Nykorinka. Nás odvezli 50 zajatců do ekonomie Kochanovka, vzdálenou 25 km od cukrovaru. Z Čechů jsem byl mezi nimi sám. Ostatní byli moravští Slováci od Uherského Brodu, tři Slováci, patnáct Rusínů, dva Cikáni a ostatní Poláci.

6. ledna na Tři krále se slavil ruský Štědrý večer, neboť Rusové měli kalendář o 13 dní zpátky. Ten den byl přísný půst, celý den jsme nedostali nic k jídlu, až teprve večer, když vyšla první hvězdička, byla štědrovečerní večere.

[198] Ta byla opravdu bohatá, tomu jsme se velice divili. Donesli nám tři celá pečená prasátka asi po 20 kg, pečené ryby, ořechy, jablka a různé dobroty. Vzít si mohl každý tolik, co snědl. Přišli mezi nás ruští pracující, hoši a dívky, a přáli nám veselé svátky. Přišel se nám také představit náš nový strážce ekonomie a poručník. Poručník byl vysoké silné postavy, pod nosem měl velké natočené kníry. Byl tak asi padesátník. Pozdě v noci jsme ulehli na pryčnách. V jedné světnici byli sami Poláci a my ostatní v druhé. O svátcích jsme nic nedělali, jen jedli. O stravu se u nás staral cikán Michal. Byl to kluk poctivý a uměl dobře vařit a to bylo to hlavní. Po svátcích přišel poručník a přidělil nám práci.

[199] Byl jsem přidělen ke koním. Po svátcích uhodila krutá zima a vánice. Jednoho dne ráno přišel poručník Michal, my mu říkali daňko Michal, abychom vzali lopaty a šli proházet cestu z ekonomie, neboť do rána byla zaváta zároveň se střechami. Jezdili jsme do Jelizavetgradu do mlýna 45 km od ekonomie. Ráno ve 3 hod. jsme vyjeli a v 10 hod. jsme již byli v Jelizavetgradu. Celou cestu se jelo tryskem. Tam jsme dostali trochu čaje na zahřátí a ve 2 hod. odpoledne jsme ze mlýna vyjeli a zase celou cestu zpět trapem. Jelo nás vždy 10 až 15 potahů. Večer kolem 10 hod. jsme byli doma. Mimoto jsme jezdili do cukrovaru pro melasu a do lesa na dříví, které jsme vozili na stanici Chýrovka. Zahálet nás nenechali. V únoru začala mezi zajatci rádit slepota.

[200] I já jsem jí byl v půli února postížen. Jakmile zašlo slunce, přestaly oči sloužit a neviděli jsme na krok. Nejhorší to bylo, když jsme byli na

cestách, to nás koně sami dovezli do ekonomie. Ze stáje nás museli odvést do ubikací. Byl povolán k nám lékař a ten zjistil, že to máme ze slabé stravy. Nařídil správci koupit játra, by byly v kotli uvařeny a my jsme se museli nad kotlem napařovati a dívat se do páry. Po týdnů nás slepota přešla. 21. února nás 23 potahů vyjelo do ekonomie Zátíší, vzdálené 28 km, pro hospodářské stroje, neboť tato ekonomie se rušila. Ve 3 hod. odpoledne bylo na saních vše naloženo a my vyjeli domů. Já měl na saních 5 pluhů sakováků.⁹⁷ Jen jsme vyjeli a začala zuřit sněhová bouře.

[201] Spousta prachového sněhu se hnala jak lavina, takže ani koně před sebou jsme neviděli. Do Znamenky jsme se ještě jen tak dostali, ale horší to bylo ze Znamenky do ekonomie, třebaš to bylo jen 7 km. Když jsme vyjeli ze Znamenky, to již bylo hodně šero a ještě větší tma byla od sněhové záplavy. Ďaďko Michal jel před námi na koni a řídil směr. Pojednou ztratil z dohledu sloupy a víchy slámy, které označovaly cestu do ekonomie, a začali jsme bloudit. Již bylo půlnoci a my stále jezdili po stepi a ne a ne se někam dostat. Každou chvíli některý z nás volal o pomoc, když mu nářadí, které vezl, spadlo ze saní.

[202] Ale Ďaďko Michal nařídil vypřáhnout koně a usednout na ně, neboť zastavovat se nesmělo, neboť by byl každý i s koňmi za chvíli zavát. I na mých saních povolily provazy a pluchy spadly do sněhu. Vypřáhl jsem a ujížděl za ostatními. Ke druhé hodině v noci jsme ve stepi narazili na stoh slámy. Tu teprve Ďaďko Michal poznal, že se nacházíme 10 km za ekonomii na druhé straně. Poručil nám, bychom se s koňmi ukryli za stoh, on, že pojede sám hledat ekonomii. Řekl nám, že až přijde na stoh slámy, který se nachází blízko ekonomie, že stoh zapálí, a my, abychom tím směrem se vydali na cestu.

[203] Tak jsme se ukryli s koňmi za stoh a dávali pozor, na které straně se objeví oheň. Už jsme mysleli, že tam vůbec zahyneme, když tu k ránu jsme uviděli za námi oheň. Tu jsme nasedli na koně a ujížděli směrem na zář ohně. Když jsme se přiblížili k ohni, bylo již od záře vidět obrysy ekonomie a tam nás očekával Ďaďko Michal. Koně jsme dali do stáje a uháněli do ubikací, neboť jsme byli jaksepatří promrzlí. Ďaďko Michal nařídil, aby nám ihned uvařili čaj na zahřátí. Čaj jsme vypili a šup na pryčny, za chvíli jsme spali jak zabití. Druhý den nás nechali celý den doma.

97 Železný pluh bez koleček s držadly (také viz dále).

[204] Po sv. Josefu⁹⁸ začala zima povolovat. Zdálo se, že i vojna končí a povoluje. Každou chvíli, když některý z našich přijel do Znamenky, vyprávěl, že se něco děje, že viděl jeti transport vojska a na vagónech, že byly červené prapory. U nás na ekonomii jsme o ničem nevěděli, neboť noviny tam žádné nepřišly. Až později jsme se dozvěděli, že je v Rusku revoluce, a že byla svržena carská vláda.⁹⁹ Leč na frontách se bojovalo stále.

[205] 4. dubna se začalo v poli pracovat. Tu jsme teprve posbírali věci, které jsme oné osudné noci ve stepi ponechali. Ráno nás seřadili na dvoře a nadělali z nás dvojice, vždy jednoho zajatce a jednu dívku. Každá dvojice dostala devět koní a vyjeli jsme do pole vláčet. Této dvojici říkali kluč. Osm koní bylo zapřaženo do bran. První kuň táhl jednu bránu, druhý byl přivázan k této bráně a sám táhl také jednu bránu. Tak bylo zapřaženo osm koní. Na prvním koni seděla dívka a řídila směr a já seděl na devátém koni a popoháněl oněch osm zapřažených do bran. Tak nás vyjelo přes dvacet klučů, to bylo na dvě stě koní. Všech koní bylo na ekonomii dvě stě osmdesát a s hříbaty přes tři sta kusů. Tak se na poli zabral hezký kus země.

15. dubna byly svátky velikonoční a zároveň i konec velkých postů. V sobotu po vzkříšení se začalo teprve jak se patří jíst. Koncem května se skončilo setí v poli a začali jsme orat.

[206] Každý zajatec dostal tři páry volů a jeden pluh sakovák. To vše musel obsloužit jeden člověk. Za den jsme udělali dvě brázdy. Ráno kolem třetí hodiny jsme vyjeli a k jedenácté hodině jsme byli u konce. Ona ta brázda byla přes dvacet km dlouhá. Tam jsme nakrmili a naobědvali se. Po jedné hodině jsme zase vyjeli a večer za šera jsme dojeli brázdou k ekonomii. Bylo tam přes tři sta volů, tak se hezký kousek pole zabral najednou.

V neděli jsme se vždy střídali k pasení stád. Tu jsme každý chtěl jít jenom ke koním a nikdy žádný k prasatům. Ale daďko Michal vždy vše rozřešil správně, každý se musel u stád vystřídat. Každý dostal koně a stádo

98 V druhé polovině března.

99 Ve dnech 9. – 13. března 1917, podle tehdejšího ruského (juliánského) kalendáře 24.–27. února, proběhlo v Petrohradě povstání: „Únorová revoluce“ protivníků carského režimu, v kterém se spojily všechny opoziční proudy od bolševiků až po liberály, a svrhly carský režim. Ruský car Mikuláš II. abdikoval a byla vytvořena Prozatímní vláda.

objížděl na koni. Na ekonomii pracovalo na sedm set děvčat najatých na sezónní práci. Asi sto jich líhalo v ekonomii na špýcharu a ostatní byly ubytovány ve stepi ve stozích. Ponejvíce pracovaly na řepě a při žních.

Žně začaly 20. června. Vyjelo spousta různých druhů žacích strojů, mezi nimi bylo několik českých strojů značky Knotek z Jičína, kterým Rusové říkaly samoskylky. Začátkem července začaly dvě mlátičky mlátit v poli a mlátily až do konce srpna, takže trochu obilí se namlátilo.

[207] Lokomobily¹⁰⁰ se vytápěly slámou. Začátkem září jsem byl přidělen do volovny. Bylo nás pět Čechů a měli jsme na starost 180 volů. Tam jsme měli trochu ulevku. Ráno ve tři hodiny jsme šli do stáje a v osm hodin jsme byli s prací hotovy. Pak jsme chodili k rybníku chytat ryby a raky. Za chvíli jsme nachytali dva koše raků, tak jsme měli celý den co obírat. Správce tam měl spoustu holubů a ty jsme mu skoro všechny vychytali. Hodili jsme trochu zrní na chodbu stáje, a když tam holuby nalítali, tak jsme vrata uzavřeli a holuby pochytali. Tam jsme je ihned oškubali, peří ukryli do hnoje a pak jsme je už veřejně v kuchyni v kotli uvařili. Rusům jsme říkali, že to jsou vrány, takže oni se nám potom posmívali, že jíme vrány a začali po nás krákat. Až když už správce upozoroval, že se mu hejno očividně ztenčuje, tak jsme ustali.

Odpoledne, když jsme měli volno, tak jsme se projížděli po rybníce na loďkách, nebo jsme chodili do nedaleké vesnice Kochanovky do krámu si něco koupit.

[208] Tak nám dny v zajetí dobře utíkaly, jen stále jsme s netrpělivostí očekávali ten dlouho žádaný mír, kdy nám bude umožněno vrátit se zase do své vlasti ku svým drahým.

Čím dál tím více bylo o míru slyšet, jak k nám někdy došly zprávy od ruských vojáků, kteří mezi nás často nyní zavítali a těšili nás, že už brzo pojedeme domů. Tak jednou, bylo to v měsíci srpnu, se časné ráno objevilo v ekonomii šest jízdních vojáků. Bylo to kolem třetí hodiny ranní, když jsme právě stáli na dvoře u rozkazu a správce rozdělával práci. Seskočili před správcem a zle mu začali láteřit, že nás tak časné ráno honí do práce. Nám řekli, abychom si šli ještě lehnout, že nyní budem pracovat až od šesté hodiny, že už to není tak jak to bývalo za cara. Správce rovněž vyhna-

100 Traktory s parním pohonem. Jejich parní stroj se využíval přes řemenový převod také k pohonu mlátiček.

li ze dvora a řekli mu, že bude-li se to ještě opakovat, aby nás tak brzo honil do práce, že si to s ním osobně vyrovnají.

Správce se vzteky zamračil a my vesele a hurá do ubikací. Tak jsme již s určitostí očekávali brzký konec války. Zároveň jak jsme pozorovali, začínalo to v Rusku k nové revoluci. Bylo vidět celé vlaky vojska odjíždět z fronty s červenými prapory s revolučním duchem.

[209] Přišel podzim. Dne 18. prosince nás opět odvezli do Lubliny do cukrovaru. Zatlačovali jsme vagóny s řepou do řípárny a vykládali do splavných kanálů. Od vyložení vagónu jsme měli tři ruble. Se mnou v partě pracoval Jožka Hrbáček z Moravy. V ubikacích se již o jiném nehovořilo, než o míru. Našlo se i několik odvážlivců, kteří se vydali pěšky na západ k domovu.

Hlava 5. Rok 1918

Nový rok jsme přivítali s velkou radostí, neboť jsme již pevně věřili, že v tomto roce se již vrátíme domů. Ruští vojáci houfně opouštěli frontu a vraceli se i se zbraněmi domů. 3. února přišly noviny a oznamovaly, že je mír.¹⁰¹ Někteří zajatci se začali vracet domů. Organizace v tom žádná nebyla. Někteří se vydali pěšky, ale bylo mnoho takových, kteří se za nějaký čas vrátili zase zpátky a vyprávěli, že byli cestou o vše okradeni, že i týráni, neboť po celém Rusku řádily různé oddíly vzbouřenců a mezi sebou se potíraly.

10. února mě potkalo neštěstí. Při zatlačování vagónu do řípárny při nárazu na vagón se vytáhla zadní postranice a padla na nás.

[210] Hrbáčkovi padla rovnou na rameno a srazila jej k zemi. Mně se pouze svezla po nešťastné levé ruce, s kterou jsem tak dlouho ležel v nemocnici. Začali jsme vykládat řepu a tu jsem cítil strašnou bolest v ruce. Když jsme vagón vyložili, šel jsem k doktorovi a ten mě odeslal do závodní nemocnice. Tam mně ruka začala rychle otékat. Druhý den mně oteklé

101 Byly to zprávy o probíhajícím vyjednávání vlády sovětského Ruska s Německem, Rakousko-Uherskem, Bulharskem a Tureckem v průběhu ledna a února 1918 v Brestu Litevském o uzavření mírové smlouvy, která byla potom podepsána 3. března 1918.

místo rozřízli, ale bolesti se stále zvyšovaly. 13. února mě odvezli do zemské nemocnice do Nové Prahy vzdálené přes 40 km. Vezli mě v kočáře taženým koňmi. Každý náraz vozu mně působil strašné bolesti. V Nové Praze mě ihned sestry svlékly, vykoupaly a hned mě vezly do operačního sálu. Položili mě na stůl, popruhy přivázali ke stolu a dali mně narkosu. Když jsem se probudil, tak jsem již ležel v cimře na kavalcí mezi nemocnými. Co mně s rukou dělali, to nevím. Za dva dny 15. února kolem 10 hod. dopoledne mě znovu vezli na operační sál. Znovu mě uspali a přivázali ke stolu. Po poledni jsem se znovu probudil ve světnici mezi nemocnými. Přišla ke mně sestra a povídá: „*Smatrite, u vas ruky nět*“. (Podívejte, nemáte ruku).

[211] Sáhl jsem pravou rukou po levačce, ale ona tam nebyla. Za chvíli jsem usnul znovu, neboť na mě narkosa ještě účinkovala. Když jsem se konečně probral z narkosy tu jsem teprve cítil hroznou bolest, tu jsem teprve poznal, co se se mnou stalo. Jak jsem se těšil na domov, nyní jsem si přál, kdybych raději zemřel, než být tak v mladých letech mrzákem. Tak jsem byl znovu upoután na delší dobu na lůžko. Vedle mě ležel jeden srbský legionář na tuberu. Vyprávěl mi, že jeho matka byla Češkou, že pocházela z Klatov. Často mně i zazpíval české písničky, které ho matka naučila.

Dny utíkaly a revoluce byla v plném proudu. Denně si vyžádala mnoho obětí. 13. března se oslavovalo výročí svobody¹⁰² a zároveň začala panika před blížící se německou armádou, která přišla osvobozovat Ukrajinu od bolševiků. 23. března bylo k nám do nemocnice přivezeno osm bolševiků, téměř ještě chlapců, kteří byli raněni od Němců na stanici Gavrillova. K mobilizaci bolševiků Němci přijeli obrněným vlakem a pustili střelbu z kulometů do bolševiků, kteří stanici bránili.

[212] Druhý den 24. března po osmi hodině ranní nastal v kasárnách vedle nemocnice, kde byla ubytována srbská legionářská jízda, pojednou poplach. Rázem bylo vše spakováno a legionáři kvapem opouštěli kasárna. Netrvalo to ani hodinu poté, co legionáři ujeli, a už se přihnala německá jízda a rovnou na kasárna. Leč ty již byly prázdný.

Za chvíli byla celá Nová Praha zaplavena Němci. Z obyvatel se nikdo neukázal na ulici, jak se Němců báli. V nemocnici nebylo se žádného do-

102 Viz poznámku 99 na straně 88.

volat, vše se před Němci ukrylo jak sestry, feldeři¹⁰³ i sám doktor. Vstal jsem s lůžka a šel se podívat oknem, co se venku děje, a tu kde se vzal, pojednou ke mně přišel doktor celý bledý jak stěna a prosil mě, abych šel od okna nebo, že mě Němci uvidí a vtrhnou do nemocnice. Tu ranění bolševici začali prosit, abychom je někam ukryli nebo, že je Němci dobijí. Tu jsem jim musel vykládat, že nepřítel raněným a bezbranným nic nedělá. Tak mě aspoň prosili, abych neříkal Němcům, že jsou bolševici, což jsem jim slíbil, abych je uklidnil.

[213] Vedle ve světnici umírala v hrozných bolestech jedna nemocná po těžké operaci, byl jí operativně vzat plod. Křičela a volala o pomoc, ale marně, nikdo z ošetřovatelů se neukázal. Za chvíli křik ustal a nemocná skonala.

Stojím stále u okna a dívám se, jak Němci běhají sem a tam. Konečně jsem spatřil jak z jedné dveří vyšla dvě děcka na ulici. Němci, jak je uviděli, ihned je vzali do náručí a nosili je po ulici, dávali jim cukr a čokoládu. Když to uviděly ostatní děti, že Němci nic nedělají, vyběhly také na ulici. V malé chvíli se to jen hemžilo dětmi mezi německými vojáky. Konečně i dospělí se osmělili a vyšli na ulici. Tu jsem zahlédl, jak čtyři němečtí důstojníci si to míří k nemocnici. Šel jsem hledat doktora. Nalezl jsem ho v obvazovně celého zkroušeného. Řekl jsem mu, že jdou němečtí oficiři do nemocnice. Tu teprve celý zbledl a nemohl ze sebe vypravit slova. V tom již bylo slyšet bouchat na hlavní dveře nemocnice. Šel jsem a otevřel jsem jim. Vstoupili, zasalutovali a ptali se mě na doktora, tak jsem je k němu zavedl. Mezitím se doktor vzpamatoval.

[214] Začali ho o něco žádat, ale tomu jsem nerozuměl, ba i doktor německy neuměl, jen ukázal na mě a povídá jim: „*Das ist Čech*“.¹⁰⁴ Tak oni zase na mě, no já jim také nerozuměl. Tu jsem si vzpomněl na Michala, toho srbského legionáře, co ležel vedle, že on umí německy. Ukázal jsem jim, aby šli „*mit mir*“¹⁰⁵ a zavedl jsem je k Michalovi. Tu teprve bylo jasno, co oni žádali. Chtěli totiž zkumavky na moč, neboť jim onemocnělo několik koní. Tu se teprve doktor uhodil do čela a povídá „*ach so*“¹⁰⁶. Ihned je

103 Zdravotní zřízenci.

104 „*To je Čech*.“

105 „*se mnou*“

106 „*ach tak*“

zavedl do apteky¹⁰⁷, tam jim zotvíral skříně, aby si vybrali, co chtějí. Oni si vybrali několik zkumavek, zasalutovali a odešli. Druhý den byl vydán rozkaz, aby každý občan odevzdal zbraně, neuposlechnutí se bude trestat smrtí zastřelením. Zbraně měly být odevzdány na vojenském velitelství do 24 hodin. Záhy na to bylo vidět po ulici se ubírat muže, kteří odnášejí jak střelné, tak i sečné zbraně.

Němci tam byli do konce dubna, pak odešli dále za bolševiky. Na jejich místo přišel rakouský jezdecký pluk osmých dragounů z Pardubic.¹⁰⁸ 1. května jsem začal hlídat zahrady, patřící k nemocnici, neboť doktor neustále na mě naléhal, abych u nich zůstal navždy.

[215] Platil mi 80 rublů měsíčně. Zároveň jsem dostal jednu malou světnici poblíže hlavního vchodu do nemocnice. Mimo zahrad jsem dělal vrátného. Ráno jsem nemocnici otevřel a večer uzavřel. V noci, když přivezli těžce nemocného, jsem otevřel a šel pro doktora a službu konající sestru. Ponejvíce v noci přiváželi raněné. Jednou mně přivezli osm těžce raněných. Jednoho dne odpoledne sedím v zahradě a tu ke mně přišli dva dragouni, jeden z nich byl kaprál. Již zdáli jsem poznal, že jsou to Češi. Jak rád bych si s nimi pohovořil, ale bál jsem se prozradit, že jsem zajatec, neboť vyhlášky na ulicích upozorňovaly na hlášení se zajatců na komandě¹⁰⁹ a na návrat domů, a já chtěl v Rusku zůstat. Dragouni přišli ke mně a usedli do trávy. Začali se mě vyptávat, jak se toto jmenuje po našem a ukazovat na rajská jablíčka. Já jim odpověděl, že po našem to jsou pomidory, a oni mi řekli, že u nich tomu říkají rajská jablíčka. Ještě na mnoho a mnoho věcí se mě ptali, jak se to po našem jmenuje. V tom mi kdosi zavolal z nemocnice, tak jsem vstal a odešel.

[216] Když jsem si vše v nemocnici vyřídil, táhlo mě to zpět k českým vojínům, neboť bych se chtěl od nich ledacos dovědět, jak to doma vypadá, ale bál jsem se prozrazení. Přiblížil jsem se z druhé strany ku plotu, ulehl do trávy a poslouchal, o čem si vyprávějí. Nyní teprve z jejich rozhovorů jsem poznal, že se jich nemusím obávat. Slyšel jsem je, kterak proklínají shnilé Rakousko, a že už to nebude dlouho trvat, a že se rozsype. Vy-

107 Lékárny.

108 Dragounský pluk č. 8 v Pardubicích, který byl součástí 5. jezdecké brigády v Jaroslavi. Patřila do X. armádního sboru s velitelstvím v Přemyšlu.

109 Vojenském velitelství.

právěli si i o zajatcích z Ruska, kteří se již vrátili domů, že houfně utíkají od pluků a přemlouvají i druhé, a že se schovávají po lesích. Tu jsem si dodal odvahy, vstal jsem, obešel plot a rovnou k nim. Debatu vedli stále neb pevně věřili, že jim nerozumím. Konečně jsem na ně promluvil: „*Tak ono je to u nás tak mizerný...*“. Rázem se oba lekli a hleděli na mě. Za chvíli se mě kaprál tázal, co jsem zač, že mluvím po česku. Tu jsem jim konečně vyradil, že jsem zajatec a odkud pocházím. Tu mně řekli jak se lekli, zda-li nejsem nějaký špion a neudám je, co zde vyprávěli. No, ale vše dopadlo dobře. Seznámili jsme se a oni mě pak ještě s druhými kolegy chodili navštěvovat.

[217] Tu jsem je požádal, bych si nemohl napsat domů skrze jejich polní poštu, neboť jinak se domů psát nedalo. Slíbili mně to a já ihned napsal pozdrav domů.

Začátkem června mně hoši přišli oznámit, že se stěhují z Nové Prahy do Alexandrie. Při loučení mně slíbili, že jakmile přijde z domova lístek, že ho za mnou pošlou. To se také stalo. V půli června jsem již měl z domova odpověď. Po českém pluku přišel zase pluk polský. To už bylo horší. Začali po selských usedlostech rekvírovat¹¹⁰, co se dalo. Na to ruští sedláci nebyli zvyklí, neboť za celou dobu války neznali, co jest rekvizice. I stalo se, že při jedné rekvizici si jeden střelec polský hrubě počínal a tím dal podnět k hádce a potyčce, při které byl jedním sedlákem zabit. To zavinilo hroznou persekuci pro bolševiky, neboť jimi byli všichni, včetně zemědělců.

14. června jsem si zašel k polské strážci, která měla službu za nemocnicí u obecních špýcharů. Přišel jsem, abych od nich si vyžádal nějakou tu rakouskou cigaretu. Co tak s kaprálem hovoříme, bylo pojednou vidět, jak vojsko uzavírá ulici. Kaprál ihned poslal jednoho vojína, aby zjistil, co to má znamenat.

[218] Když se vojín vrátil, hlásil, že bude poprava deseti bolševiků. V tom již bylo vidět povozy, na kterých byli spoutáni muži a jeli přímo k nemocnici. Za povozy museli jít ženy a děti odsouzenců, aby viděli popravu svých drahých. Obyvatel se zmocnila hrůza, běhali sem i tam a vojáci je stále rozháněli. Odebral jsem se také na místo popraviště, abych na

110 Násilně zabavovat potraviny, zemědělské produkty, ošacení, nářadí, ceny a další věci.

vlastní oči viděl řádění té skomírající rakouské dynastie. Doktor, sestry a celý personál v nemocnici stáli u plotu a prosili mě, abych tam nechodil nebo, že mě také zastřelí. A já přece šel. Došel jsem až ke kordonu vojska, který uzavíral ulici, aby nikdo nemohl dále. U zdi již stálo deset mužů. Oči měli zavázány a ruce svázaný dozadu. Stáli klidně. Před nimi stála popravčí četa, které velel docela mladý poručík. Poblíž nich byli drženi ženy a děti odsouzců. Hrůza se byla na ně dívat. Ženy si rvaly vlasy, pláč a nárek se rozléhal hrobovým tichem. Tu zazněl povel k líci zbraň. Tu jeden z odsouzců ještě vykřikl do toho trapného ticha: „*Tovaryšči, do smrti nežabuvajte bolševikov.*“¹¹¹ Zaznělo pal a zároveň zahřměla salva pušek namířených na bezbranná těla.

[219] Padli, jak kosou podřaty, jen jeden sebou ještě házel. Tu poručík vyzval jednoho vojína, aby jemu smrt ukončil. Což se i ranou do týla stalo. Pozůstalým bylo dovoleno pět minut na rozloučení jejich drahých. Scéna to byla hrozná. Po pěti minutách byli pozůstalí násilím od mrtvých odvlčeni a mrtvolý na místě zakopány. Odešel jsem od místa činu a nyní jsem teprve toho litoval, že jsem se byl na popravu dívat. Několik dní do mě nic nebylo, neboť jsem stále viděl onen hrozný čin, který se mi i ve spaní stále zjevoval. Druhý den na to byli na témže místě popraveni další čtyři bolševici. To už jsem se nešel na tento bestiální čin dívat.

Dny ubíhaly. Každou chvíli byl některý ze zajatců vypátrán a odeslán na velitelství, které zajatce přepravovalo do Rakouska. Již delší dobu jsem pozoroval jednoho občana v třetí usedlosti od nemocnice, když vyháněl dobytek do stáda, a který si pískával české písničky. Umínil jsem si, že to musím vyšetřit, co je to zač. Vyšel jsem do zahrady a on, když kolem hnal dobytek, začal jsem pískat písničku, kterou jsem od něho již mnohokrát slyšel pískat a sice: „*V Praze jsem si namluvil hezkou buchtu.*“

[220] Tu on se zastavil a začal na mě hledět. Já mu po česky povídám, proč na mě tak hledí. Tu teprve z něho vylezlo, že je Čech, a že tu je u jedné selky vdovy, a že se nemíní vrátit domů. Zároveň mě prosil, abych ho neprozradil. Když jsem mu řekl, že i já chci zůstat, tu teprve dostal kuráž a rozpovídal se. Jmenoval se Josef Moravec. Hned mě pozval, abych ho přišel navštívit. Slíbil jsem mu, že zítra večer určitě ho navštívím. Když jsem tam přišel, tu mě překvapilo panímámy přivítání. Hned přinesla na

111 „*Soudruzi, do smrti nezapomeňte na bolševiky.*“

stůl pečená kuřata a různá jídla. I ona mě prosila, bych Josefa neprozradil, že je zajatcem. Vyprávění i vpytávání nebralo konce. Pozdě večer jsem se vracel domů, když jsem musel předem slíbit, že zas brzo přijdu. Leč návštěvy dlouho netrvaly. Jednoho dne se dostavila rakouská hlídka a Moravce násilím odvedla na velitelství, odkud byl odeslán do vlasti. V nemocnici byl se mnou ještě jako zajatec Rumun Johan Fandyš, který chodil pro nemocnici do města nakupovat. Když jsem mu to řekl, že Moravce odvedli, tak mi povídá, Josef, to už brzy dojde na nás. Mezi sebou jsme mluvili rusky, neboť on neuměl česky a já zase rumunsky.

[221] Tak dny ubíhaly a my již myslili, že na nás zapomněli. Ale nebylo tomu tak. 8. srpna, když jsme seděli na dvoře pod kaštany u stolu při obědě, který byl každodenně kolem druhé hodiny odpoledne, při kterém společně obědval celý personál nemocnice, se pojednou otevřely vrata nemocnice a na dvůr vkročilo pět rakouských vojáků s pistolemi a rovnou zamířili k nám pod stromy. To už jsme viděli, že jsme prozrazeni. Vojáci byli polské národnosti. Čtyři prostí vojáci a jeden kaprál. Když přišli k nám, kaprál zařval, aby zajatci ihned vstali a šli k němu. Co jsme měli dělat, museli jsme poslechnout. Tu kaprál začal na nás rvát a nadávat, proč už jsme dávno neodjeli domů. Konečně, když se dost vynadával, poručil nám, bychom si ihned spakovali svoje věci, že nás odvedou na komando. Zprvu nám nechtěl ani dovolit, abychom se doobědvali, až teprve na prosbu doktora sester i ostatních nám dovolil oběd sníst. Co se doktor za mě naprosil, aby mě tam nechali, že já stejně na frontu již nemohu jít, ale kaprál se rozkřikl, je to nevolník, musí domů.

[222] Pak musel s námi jít s každým jeden voják do ubikace pro věci, neboť se obával, že bychom mu utekli. Já měl ušetřeno přes čtyři sta rublů, které jsem měl v úschově u doktora. Ten mně je ihned přinesl a k tomu mi ještě 100 rublů přidal, rovněž od tří sester jsem dostal po padesáti rublech. Na cestu nás opravdu vypravily, jak se patří. Každý jsme dostal dvoje prádlo a jednu příkrývku. Dále nám daly chléb, uzeninu, slaninu, cukr a různé věci, takže jsme byli napakovaní, jak se patří. Horší to bylo s loučením. Toho pláče a nářku. Přišla se s námi rozloučit i doktora žena a jeho dvě dcery, od kterých jsem denně za zalévání zahrádky dostával dvacet pěkných cigaret. Všichni, jak doktor, jeho paní i dcery, sestry, kuchařky i ostatní děvčata, nás objímali, přitom plakali jak malé děti. Nu a toť se ví, my plakali s nimi. Tu kaprál loučení rázem skončil, dal povel k odchodu.

Hnuli jsme se ku vratům, ale s námi zároveň i všichni ostatní. Vyšli jsme na ulici, která byla přes hodinu dlouhá a rovná.

[223] Stále a stále jsme se obraceli zpátky k nemocnici a opětovali mávání na rozloučenou, neboť všichni stáli před vraty do té doby, než jsme úplně zmizeli z dohledu.

Ke čtvrté hodině jsme opustili Novou Prahu a putovali směrem k severu na Alexandrii. Srpnové slunce jen pražilo a z nás se jen lilo. Do Alexandrie bylo sedmdesát kilometrů. Každou chvíli nás nechali odpočinout. Cestování bylo svízelné, nikde kousek lesa, ba ani jediného stromu, jen vůkol samá nedohledná rovina a po vesnicích ani památky. Až v 11 hod. v noci jsme přišli do jedné vsi a tam jsme u jednoho sedláka spali. Ráno 9. srpna před třetí hodinou ranní jsme opět šli dále. Panímáma nám v noci upekla na cestu čerstvý chléb a k tomu nám dala ještě po melounu. Tak jsme putovali dále k Alexandrii. Druhý den se to šlo mnohem hůř, neboť strašně bolely nohy a pak jsme byli utýráni od tíže na zádech. K polednímu opět slunce strašně pražilo, takže pot se z nás jen řinul. K polednímu jsme potkali jednoho mužika s koňmi a ptali jsme se ho, jak daleko je do Alexandrie, a on nám povídá asi 15 verst.

[224] Odpoledne jsme potkali druhého a ten nám povídal, že je to ještě 20 verst. Tak jsme nevěděli, jak jsme na tom. Konečně k večeru jsme již Alexandrii spatřili, tak jsme tomu byli velice rádi, neboť jsme byli již od chůze úplně zničení. V Alexandrii nás zavedli do nádražní budovy, kde bylo rakouské velitelství a zároveň sběrný tábor zajatců. Tam si nás ihned zapsali a řekli nám, abychom šli na večeri, ale my místo večere jsme ulehli na své rance a spali jak zabití. Ráno po kávě nás ihned volali do kanceláře a tam začal výslech, kdy a kde přišel do zajetí a proč, dále proč jsme se již dávno nehlásili k návratu domů, neboť zajatci mohli již v únoru a březnu domů, jak velká většina se již vrátila. Museli jsme lhát, že jsme o tom nevěděli. 10. srpna po obědě jsme nastoupili do vlaku a jeli do Jelizavetgradu do sběrného tábora. V půlnoci téhož dne jsme do Jelizavetgradu přijeli. Tam nás ubytovali v duchovní škole. Druhý den nás nechali celý den na pokoji. Bylo tam již spousta zajatců, ba i mnoho žen a dětí těch, kteří se v zajetí oženili.

[225] Ženy musely s nimi.

Od 13. srpna nás začali přísně vyšetřovat. Museli jsme vzít všechny své věci a jít na velitelství tábora. Tam nás vždy po deseti zavedli na chodbu před kancelář. Museli jsme stát v pozoru. Tu přišel již starší rakouský

major a šel od jednoho k druhému a ptal v různých řečích, neboť uměl devět řečí, co kdo jest. Z naší desítky bylo osm Čechů a dva Srbové. Tu si před námi odplivl a zařval: „*To je škandál, on je to skoro samý Čech, kterému se nechce domů a když pak přijde domů tak zbuntuje celý batalion, nebo je to samý bolševik. No počkejte, já si na vás posvítím.*“ Pak odešel do kanceláře a my tam byli voláni jeden po druhém. V kanceláři se nacházelo asi šest Rakušáků. Nastala prohlídka věcí i šatstva. Věci vysypali na podlahu a každý kousek důkladně prohledávali. Zvláště pátrali po písemnostech. Dopisy a jiné psané věci dali přečíst jednomu vojínu, patrně Čechovi, když nenašel nic závadného, tak to zase vrátili. Pak prohledali oděv, ba i zout jsem se musel. Když byla prohlídka hotova, začal výslech. Ten vedl sám major a docela hrubě: „*Nejseš bolševik, nemáš letáky, řekni, který z vás má nějaký letáky, dostaneš odměnu.*“

[226] Dále řval, proč jsi nejel už dávno domů. Na všechny jeho otázky jsem odpovídal záporně, nevím. Když se dost vykřičel, křikl: „*Seber se a táhni.*“ Tak skončil můj první výslech. Jak mně pak druzí vyprávěli, že kdo měl čerstvě podražené boty nebo na oděvu čerstvou záplatu, poroučel to odtrhnout, zdali tam není něco uchováno. Nejvíce se jim jednalo o bolševické tiskoviny. Takové prohlídky byly několikrát. Přišel 18. srpen, narození císaře Františka Josefa.¹¹² Tu byly vyvěšeny po všech ubikacích plakáty ve všech jazycích, co v Rakousku existovaly, jen ne v české řeči. To císařovna Zita zdravila vracející se zajatce. To nás Čechy velice dojalo, nu a těch nadávek nebylo konec. Volný čas jsme si krátili chozením po městě. Jednou tak jdu ještě s jedním Čechem, když tu uvidíme nad jedním obchodem nápis „Českaja pivnica“¹¹³ ovšem rusky psaný. Povídám si, že by tu byl Čech, a vešli jsme dovnitř. Stojíme v krámě a povídáme si, jakou si dáme butelku, či malou neb velkou, tak se totiž pivo prodávalo pouze v láhvích. Tu majitel nás uslyšel, že mluvíme česky, a hned se nás ptal, co pánové Češi.

[227] Řekli jsme, že ano. Tu on nechal všeho a otevřel do kuchyně dveře a zavolal: „*Matko, má tady dva Češi!*“ Hned vyšla paní a zvala nás do

112 Rakouský císař František Josef I. zemřel již v listopadu 1916. Jeho nástupce císař Karel I. nadále nechával vzpomínat jeho narozeniny, jako tradičního panovnického symbolu mocnářství, aby udržel povědomí o soudržnosti rozkládající se habsburské říše.

113 „Česká pivnice.“

kuchyně. Tam nás pěkně pohostila a pak začalo vyptávání. Měli dvě dcery, tak 16 a 18 let, a všichni mluvili správně česky. Vyprávěli nám, že už ona se narodila v Rusku, že hned její rodiče se tam přistěhovali. Když jsme odcházeli, prosili nás, bychom je zase brzo navštívili. Tak jsme se k nim ještě několikrát podívali.

Dny ubíhaly a každým dnem přiváděli nové zajatce, takže v krátké době bylo učiliště přeplněno. Byli jsme převedeni do divadelní budovy, do velkého sálu a tam už k nám dali maďarskou hlídku, neboť každý den některý utekl. 8. října nás odvedli na stanici a tam ve vagónech jsme celý den čekali na odjezd. Teprve druhého dne 9. října jsme z Jelizavetgradu vyjeli směrem na Oděsu. Večer jsme přijeli do Novoukrajinky a v noci o 11 hod. jsme projeli Podmošnou. 10. října jsme přijeli k Oděse do města Byrsule a tam jsme odbočili směrem k severu. V 10 hod. dopoledne jsme přijeli do města Změřinky.

[228] 11. října ráno jsme přešli rakouské hranice a byli jsme v Podvočnike. Tam jsme přestoupili do rakouského vlaku a jeli dál. Tu již všude bylo vidět jen samé zbořeniny a vypálené vesnice, samá bída a hlad. 12. října dopoledne jsme přijeli do úplně zničeného Tarnopole. Tam nás ubytovali v jedné rozbité škole, která střechu a okna neměla. V poledne jsme okusili první rakouskou mináž. Dostali jsme trochu čisté polévky, v které plovaly čtyři malé kousky koňského masa a více nic. Tu mnozí z nás jsme litovali, že jsme neutekli a nezůstali raději v Rusku, neboť tam bylo všeho dost, a tu nás vezou do takové bídy. Začala mezi zajatci velká nespokojenost. Druhý den jsme vyrazili do města i přes zákaz stráže. Obyvatelé ve městě skoro žádní nebyli, jen tu a tam ve zbořenině domu měl žid jakýsi krámeček a prodával jakýsi chléb. Bylo to pouze rozšrotované obilí a za malou placku chtěl 4 koruny. Na to my nebyli zvyklí, neboť v Rusku stál bochník pěkného chleba pár kopejek. To naše kluky tak rozčílilo, že začali plenit. Nejprve zmlátili židy a pak jim krámky celé rozebrali.

[229] Nastala v městě panika. Židé začali volat o pomoc. Tu přiběhla stráž a začala nás honit zpátky do školy. Na dvoře měl k nám řeč jakýsi poručík a začal nám spílat bolševiků, a že věc budou hlásit na divizní komando¹¹⁴. Leč špatně pochodil. Naši kluci začali křičet, odvezte nás zpátky do Ruska, my zde nechceme chcípnout hladu. Revolta trvala až do večera,

114 Velitelství divize.

ze stráže si nikdo nic nedělal, však i na nich bylo pozorovat, že už té vojny mají až po krk.

Druhý den 14. října nás navečer odvedli na nádraží a jeli jsme směrem na Lvov. 15. října v poledne jsme přijeli do Lvova. Tam nás umístili v karanténním táboře. Proti přes ulici byl tábor ruských zajatců. Denní výslechy a prohlídky tu byly zase na denním pořádku. Zde nás několikrát očkovali. Na stravu to bylo o něco lepší než v Tarnopolu, ale za nic to nestálo. Bylo nás tam zajatců přes tři tisíce. 29 října dostal kamarád Keniger od bratra z Kolína telegram: „Bratře, přijed' ihned, máme samostatnost“. Divili jsme se tomu, že to na lagerkomandu¹¹⁵ propustili.

[230] Zpráva o tom se rychle rozlétna po celém táboře. Začaly se dělat hloučky a o jiném se nevyprávělo, než o tom, že už to snad prasklo. Ale na lagerkomandu buď o ničem nevěděli nebo nechtěli vědět. 30. října před polednem nás všechny vyvedli na dvůr, oddělili dle národnosti a vyrovnali do špalířů. Mysleli jsme, že nám budou hlásit, že je mír, ale spletli jsme se. Za chvíli připochoďovala četa vojínů v plné výstroji a zastavila čelem k nám. Tu z kanceláře vyšli tři důstojníci a dalších několik šarží. Zazněl povel „*hapacht*“¹¹⁶. Tu jeden nadporučík začal nám předčítat, že když jsme narukovali, že jsme skládali přísahu císaři Františku Josefu a ten, že mezitím zemřel, takže jsme povinni složit přísahu novému císaři Karlovi. Toto nám překládali do všech jazyků. V řadách zajatců nastal náhle šum a povyk. Zazněl rozkaz „*ruhe*“¹¹⁷ a jako první měli skládat přísahu Srbové. Nadporučík začal číst přísahu, a aby po něm opakovali, leč hrobové ticho. Několikrát byli vyzváni, aby přísahali, ale tu se ozvalo „*my přísahat nebudem*“. Tu se nadporučík rozhněval a řekl, že bude za to každý desátý zastřelen.

[231] Nu a teď přišla řada na nás na Čechy. Nejprve se nás zeptali, zda-li budeme přísahat, ale rázem dostal hřmotnou odpověď „*nebudem, máme samostatnost, pusťte nás domů*“. Nu a bylo po přísaze. Všechno se rozešlo do ubikací. Někteří strašpytlové říkali, počkejte, jak to s námi dopadne. Leč nedopadlo s námi nic.

115 Velitelství tábora (viz také dále).

116 „*habt acht*“ – pozor

117 „*ticho*“

31. října ráno pojednou začala střelba z děl. Střely svištěly nad lágrem a my utekli do ubikací. Začal boj Poláků s Ukrajinci o Lvov.¹¹⁸ Dolní nádraží měli obsazeno Ukrajinci a horní Poláci. Nastala strašná bitva, která se rozšířila dovnitř města. Začala střelba z kulometů a pušek, takže většínou museli jsme být ukryti v ubikacích, neboť venku se nebylo snadno se zdržovat, neboť každou chvilku některá střela zasáhla budovu. Když střelba utichla, tak jsme teprve vylezli ven a hned ke kuchyni, jestli už bude mináž, ale kuchyň byla prázdná a kotle studené. Tu jsme zpozorovali, že ruští zajatci v protějším táboře se vzbouřili a odzbrojili stráže a vyhnali je na ulici. Potom vyrabovali magazíny a vyrazili na ulici a volali na nás, že jdou domů.

[232] To podnítilo i naše zajatce a rázem byl proveden útok na skladiště. Zásob od potravin bylo ještě dosti, takže na každého se kousek něčeho dostalo. Tu přiběhla stráž a chtěla zabránit drancování, ale špatně pochodila. Naši kluci se na ně vrhli a odzbrojili je. Nastalo vzbouření. Naši ozbrojeni puškami, které odňali strážci, vtrhli na lagerkomando a odzbrojili tam schované důstojníky. Kokardy z čepic jim vyrvali a vyhnali je rovněž na ulici. Mezitím k nám do lágru neustále přicházelo mnoho vojáků z rakouské armády, kteří rovněž praštili s vojnou a chtěli domů. S nimi přišel i jeden nadporučík, dobrý Čech, který začal organizovat návrat domů do vlasti. Boj o město se stále zvětšoval a nám hrozilo, že tu zajdem hlady. Jakmile jsme chtěli vyrazit z lágru na ulici začaly štěkat kulomety, takže jsme byli vždy nuceni se vrátit zase zpět. Až 3. listopadu povídá nadporučík, hoši, kdo máte něco bílého u sebe, uděláme prapory. Tu hned kdo měl kousek ještě bílého prádla, jej odevzdal. Vytrhali s plotu laňky a udělali prapory, ostatní mezitím se řadili do čtyřstupů. Bylo tak k polednímu,

118 Po rozpadu Rakousko-Uherska se obnovilo nezávislé Polsko, které si činilo nárok na „historická“ území původního Polského království, ke kterým patřily také rozsáhlé oblasti západní Ukrajiny. Naproti tomu ukrajinská nacionalistická vláda v Kyjevě také hodlala obnovit nezávislou Ukrajinu v „historických“ hranicích. Oba státy spolu o západní Ukrajinu bojovaly od konce října 1918 do května 1919, úspěšnější byli Poláci, kteří potom od května 1919 do října 1920 o západní Ukrajinu vítězně válčili také se sovětským Ruskem. Západní Ukrajina s ústředním městem Lvovem se nakonec stala součástí meziválečné Polské republiky.

když byl dán povel k odchodu. Nejprve vyrazilo dvacet mužů s bílými praporey.

[233] Před bránou byli zastaveni polskými legionáři. Tu přišel náš nadporučík a začal s nimi vyjednávat. Konečně nám dovolili, abychom lágr opustili. Pršelo již několik dní bez přestání, ale my radostí vyrazili a na déšť jsme nedali. Cestou bylo vidět tu a tam ležet mrtvolu, o kterou se nikdo nestaral, neboť každou chvíli ulice měnily své majitele – Poláky a Ukrajince. Na nákladních autech jezdili neustále sem a tam. Poláci, mezi nimi i čtrnáctiletí hoši. Ku konci města přestalo dláždění, tak jsme se brodili po kotníky vodou a blátem, ale šli jsme zvesela. Na konci města jsme narazili na barikády z vozů, beden a různých věcí. Tu nás opět stráž zastavila a vyslýchala, kam jdeme a zdali nás z lágru pustili. Když jsme řekli, že ano a že jdeme domů ze zajetí, tak nás vypustili z města ven. Pak za námi křičeli: „*Máš dobré bóty.*“ Šli jsme stále polními cestami promoklí do kůže. Odpoledne jsme dorazili do jednoho velkostatku, tam jsme zabrali 12 párů volů a 3 žebřinové vozy. Vyrabovali jsme, co se dalo k jídlu – brambory, mouku a různé věci, neboť jsme byli odhodláni jít až domů pěšky. Zavazadla jsme si též dali na vozy a už se jinak šlapalo, třeba v dešti.

[234] Asi kolem 10 hod. večer jsme dorazili do malé železniční stanice Zimní Voda. Bylo to v lese. Tam bylo boží dopuštění. Již po několik dní tam čekala spousta vojnů a zajatců různé národnosti, zda-li přijede vlak, aby se mohli dostat domů. Ohříváli se kolem velkých ohňů a již několik dní nejedli. Tu náš nadporučík ještě s čtyřmi muži odešli k přednostovi stanice se zeptat, zda-li přijedou nějaké vlaky, ale on jim řekl, že to není možné, že od Přemyslu jsou přerušeny koleje. Tu naši s ním začali vyjednávat, jestli by to nějak neudělal, když bychom mu tam nechali oněch 12 párů volů s povozy i nákladem. Tu hned svolil, že bude telefonovat do Přemysle. Trvalo to dosti dlouho, než přišla z Přemysle odpověď. Odpověděli nám, že by nám vlaky vypravili, ale kdybychom si vzali riziko nebezpečí na sebe, že oni za nic neručí. Přijímáme, zněla rychlá odpověď do Přemysle. Pak z Přemysle hlásili, že nám vypravili čtyři vlakové soupravy. Zaznělo mohutné hurá a radosti nebylo konce, že nemusíme pěšky až domů. Tu nadporučík vybral z mužstva všechny ty, kteří aspoň trochu rozumějí lokomotivě. Přihlásilo se jich hned na čtyřicet

[235] Rozdělili nás po 50 mužích do vagonu a každá padesátka dostala své číslo. Tak jsme netrpělivě očekávali příjezd vlaků. Již se rozednívalo,

bylo 4. listopadu a vlaky pořád nejedou. Každou chvíli naši volali do Přemyšle a oni stále odpovídali, že vlaky jsou na cestě, že už každou chvíli k nám dorazí, že musejí zdolávat velké překážky. Bylo k polednímu, když přednosta hlásil, že vlaky přijíždějí. Tu nastala velká panika, ba přímo i ke rvačkám docházelo, neboť všichni chtěli do vlaků. Vlaky dojely. Naši vedoucí píší na každý vagón číslo a každá padesátka, která měla číslo vagónu, tak byl vagón její. Když jsme vlaky obsadili, tu bylo hlášeno, abychom se přesvědčili, zda není mezi námi některý z oněch, kteří tam již tak dlouho čekali. V každém vagóně byl některý, ale musel záhy ven. Naši hoši obsadili lokomotivy. Trvalo to dlouhou chvíli, než se dalo vše do pořádku, takže vlaky opustily stanici až k večeru, všechny čtyři vlaky za sebou. Jelo se velmi pomalu, neboť se musel dávat pozor, jestli nejsou někde vyhozeny koleje. V noci jsme přijeli do Přemyšlu. Doufali jsme, že tam dostaneme něco teplého do žaludku, ale zklamalo nás to.

[236] Jakmile vlaky zastavily, přiběhli polští legionáři a chtěli vlaky rabovat, zda-li něco neodvážíme. Do každého vagónu vnikli dva neb tři. Tu rázem začaly lokomotivy pískat, dávat signál, aby se jelo dál, což se ihned stalo. Naši Poláci odzbrojili a vyndali na koleje. Tak se jelo zase dál o hladu a žízni.

Ráno 5. listopadu ještě za šera jsme dojeli do Krakova. Ihned jsme vyskákali a chtěli hledat vodu, ale rázem jsme byli zase zpátky ve vagónech, neboť Poláci začali střílet z pušek mezi vagóny. Střelbu uslyšeli na stanici a vyšli zjistit, co se to děje. Tu naši vedoucí vyšli jim vstříc, vyjednávat s nimi. Za chvíli naši spustili polskou hymnu „*Ještě Polska nežginěla*.“¹¹⁹ Když naši dozpívali, tu zase Poláci spustili naši hymnu „*Kde domov můj*.“ A tyto hymny nás sprátelily. Hned bylo hlášeno, bychom zůstali ve vozech, že dostaneme od Poláků nějaké občerstvení. Za chvíli se objevili polští vojáci s kýbly s černou kávou a s košíky jablek, každý jsme dostal šálek kávy a čtyři jablka. Bylo to málo, ale i to bylo dobré. Když jsme Krakov opouštěli, tu na peróně bylo již spousta lidí, mávali nám na pozdrav, což my jim opětovali.

K desáté hodině jsme přijeli do Slezska. Tu byla radostná podívaná, mužští na žebříňácích ničili německé nápisy a psali je česky. V poledne jsme přijeli na Moravu do Přerova. Tam jsme dostali od sokolů každý kra-

119 *Ještě Polsko nezhyňulo.*“

jíček chleba pomazaný tvarohem. Tam jsme se rozloučili s našimi kamarády, kteří jeli na Slovensko, do Srbska a do Chorvatska. Odpoledne jsme vyjeli směrem na Olomouc a Českou Třebovou. Cestou jsme neustále potkávali transporty ruských zajatců, kteří se vraceli domů.

Zde zápisky končí. Je možné, že úplný závěr – mohlo se jednat jen o několik listů – se ztratil.

Zachované dopisy

1.

Feldpostkorrespondenzkarte.

Dopisnice polní pošty.

Velectěný Pán

Pan Josef Novotný

v Jiřicích číslo 73

p.p. St. Benátky (Čechy)

31. července 1915

Drazí rodiče !

Přijměte ode me tisíc nejsrdečnějších pozdravů a stálou vzpomínku na Vás na všechny v dále. Jsem ještě pořád chvála Pánu Bohu živ a zdrav. Čekám stále od Vás lístek ale nemůžu se ničeho dočkat. Ale dobře vím že Vy mě stále píšete ale kdo ví kam ty lístky jdou. Každý den já Vám píšu. Teď ale už doufám v Boha že to veme nějaký už konec. A kdyby už to Pán Bůh dal vše by se zas napravilo. Ještě jednou Vás všechny srdečně zdravím Váš syn Josef Pozdravte též přátele a známý. S Bohem

2.

psáno 2. srpna 1915

Nejdražší rodiče !

Přijměte ode mě na tisíc nejsrdečnějších a neustálou vzpomínku na Vás a na bratři a na sestry zvláště na malou Boženku nebo na tu si také stále vzpomínám. Kolikrát když spím se mi zdá že jsem doma mezi Vámi ale když se probudím a poznám že jsem od domova vzdálen tak si musím na Vás jen vzpomenout a snášet dále svůj trapný osud hrozně dále jako by nejradši, ale všecko bych to ještě přečkal jen kdyby mi dal Pán Bůh šťastné

navrácení a s Vámi se všemi radostné shledání. Posavaď jsem chvála Pánu Bohu živ a zdrav. Včera jsem dostal od Mařky lístek jenž psala ho z domova tak ani nevíte kterak mě potěšil vzlášť když píše že jste všichni chvála Bohu živi a zdraví, neboť zdraví jest velmi krásně jenže do rána je tu chladno tak že se v zákopě krčíme jeden k druhému. Stále si na Vás vzpomínám mocli máte ještě práce na poli se žněmi nebo jestli už máte po žních.

Tady je velice krásná úroda žita jsou už přezrálý a nemá to kdo sklízet a krásný pšenice a ječmeny a ovsy a všecko zrovna srdce bolí když se v tom má šlapat. Stále vzpomínám kdyby to tak bylo doma a bylo by po bídě, já vím že u nás to skoro všecko uschlo. Dneska je tu strašný parno slunce nám praží do dekunku a mám žízeň. V sobotu jsme si mohli nakoupit mnoho bílého pečiva buchet a housek a salámu takže jsme se měli jako na posvícení jen to mělo déle trvat.

Tak co jestli ty hoši narukovali ty 18letý nebo kdy pude tatínek k odvodu ale rači kdyby nikam ani nešel nebo už snad dá Pán Bůh že to dlouho trvat nebude a že to nějaký konec už veme. My všechny už doufáme v Boha že to dlouho trvat nebude jen kdyby mi dal Bůh toho nedočkavýho konce v úplném zdraví dočkat. Neustále na Vás vzpomínám ať je to kde chce ve dne i v noci vzlášť když dem pro mynáž¹²⁰ tak si vzpomínám že jsem si často v jídlech vybíral a někdy jsem Vás maminko taky s tím rozhněval a tatínek říkal někdy byste to rádi jedly jen kdyby jste to měli a také na ty slova došlo a také ty slova si stále pamatují. Ale vzdor všemu musíme se podrobit tomu hroznému osudu a trpělivě to snášet a stále doufat v Boha a nezoufat. Jen aspoň kdybych od Vás dostával nějaký lístky aby mě aspoň něco těšilo můžete taky psát psaní abyste tam mohli něco napsat nebo já to čtu třeba desetkrát. Znátku na psaní taky nemusíte dávat. Píšu Vám každý den když ne dva tak jistě jeden lístek a píšete že nic nedostáváte psala Mařka. Do Prahy teď nepíšu když je Mařka doma. Jinám taky nepíšu protože mám málo feldpostek¹²¹ a šetřím je jenom domů. Koupil jsem si je hned v Boleslavě měli jich za 25 kr přes 300 a už jich mám jen asi 20. Neďte se že je to tak načmáraný nebo v dekunku se to tak nepíše jako za stolem ale myslím že to přčtete.

120 Menáž – společné jídlo pro vojáky nebo zajatce

121 Korespondenční lístky vojenské polní pošty – Feldpostkorrespondenzkarte.

Ještě jednou Vás všechny zdravím a na Vás neustále vzpomínám všechny bratři a sestry a zvláště tu malou rozpustilou Božku.

Stále si vzpomínám jak asi hoši mi honějí kolo ale já jim to dopřeju jen ať dají pozor ať ho nerozbijou a ať ho často namažou a vypucujou. Ať mi pak František přijede naproti já myslím že by rád přijel jen kdyby mi dal Pán Bůh šťastný návrat. Pozdravujte u Novotnovu ve fořtovně tetu a všechny známý.

S Bohem
na shledanou

Ještě jednou Vás všechny zdraví

Vás syn Josef

A moje kamarádi: Václav Lešinský (?), druhé jméno nečitelné

3.

Drazí rodiče !!!!

Přijměte ode mě na tisíc a ještě více těch nejsrdečnějších pozdravů a nejdražší nesnesitelnou vzpomínku na Vás a na všechny bratři a sestry. Neustále na Vás vzpomínám zvláště tatínku teď na Vás když Vás potkal teď ke stáří taky ten hrozný osud a máte taky se rozloučit z rodinou a mamince tam zanechat tu starost a práci, neboť co si s tím teď maminka bez Vás počne. Když si na to na vše vzpomenu že já se mám sužovat a k tomu ještě Vás drazí rodiče potkal ten hrozný osud. Ještě děkuju Bohu že mě chrání od všeho zlého nebo tady není člověk jist si životem ani hodinu. Jako kamarád Vomáčka se chudák ničeho nenadál a přiletěla nepřátelská střela dum-dum vzala ho do levé ruky a do prsou od poledního až večer skončil. Teď mám u 9komp. jen kamaráda Těšinskýho z Jiřic jsou u jiných kompanií. Tady teď každý den prší to máme k lepšímu je tu moc močálu obilí je v panákách ještě na poli tak že to přijde v nic.

Neustále Vám píšu poněvadž jen na Vás stále vzpomínám na svoji rodinu ves kde jsem až do téhle doby v čas pokoje mezi Vámi a v kruhu Vaší rodiny dosavad trávil svůj mladý věk až nadešla pro nás hrozná doba a já musil Vás všichni drazí opustit a teď z ohromné dáli jsa vzdálen od Vás a od své milé rodné vsi jen na Vás drazí rodiče bratři a sestry si vzpomínat zdali žijete a jste-li všichni zdraví. S Vámi jsem se rozloučil v úplném zdraví ale jestli se tak zas sejdem to nevím jestli mi popřeje Bůh šťastného návratu a s Vámi drazí rodiče bratři a sestry radostného shledání a se všemi

přáteli a známými abych mohl dále s Vámi ve spolek svůj nadpozemský život skončiti. Poněvadž Vám stále píšu tak mi už docházejí feldpostky tak až do psaní dostanete tak mi jich pár zašlete abych Vám mohl dále sdělovat zprávy o mě a Vás s nimi těšit. Peníze mi neposílejte já ještě mám a za jedno si myslím že jich asi nemáte na zbytek a nebo neví člověk co na něj čeká nebo co ho potká. Tak jestli pak už ty hoši rukovali ty 18letý nebo jestli jsou ještě doma nic nevím. Nebo kteří jsou teď z těch starých odvedeny. No jestli ještě vy odejdete tak už tam žádný nezbude jen děti a starci práce neschopný. Já vím že už budou hrušky hnedle zralý ne? Jak jsem rád jedl ovoce a letos kdoví jestli ho budu jíst jestli do té doby bude konec aspoň do švestek nebo dobře víte že jsem švestky rád a co pak knedlíky s nima to bylo moje. Darmo si dělám chuti. Už nevím co mám psát tak jen abyste měli toho hodně co číst nebo vím dobře že to kolikrát čtete asi jako já tady každý lístek čtu třeba desetkrát. Pozdravujte ode mě ve fořtovně a co kde pak je strýček hajný jestli je pořád nebo kde a u Novotnuv ani nevím kde je Václav Tomíčkův jestli zůstal na vojně nebo jestli ho pustili domu nebo strýček kde je jestli je zas ve Vídni ničeho tady nevím.

Prosím Vás napište psaní abych tam mohl něco více napsat nebo nic nevím co se tam děje nebo co je novýho.

Ještě jednou Vás všechny zdravím na Vás neustále vzpomínám a doufám v Boha že mi snad to dá šťastně přečkat, abych se mohl zas s Vámi shledat. Srdečný pozdrav na malou Božku.

Už nevím co mám psát.

Srdečný pozdrav z dále

Srdečně Vás všechny zdraví

Váš syn

Josef

S Bohem na shledanou

Josef Novotný

c.k.Lir.Nr=10

9.komp.1zug

Feldpost Nr=24

Psáno 10. srpna 1915

Při vzpomínce na domov

Drazí rodiče!

Přijměte ode mě na tisíc těch nejsrdečnějších pozdravů a tu nejdražší nesnesitelnou vzpomínku na Vás na bratři a na sestry ve dne i v noci z daleké ciziny. Stále si na Vás vzpomínám kady chodím co asi děláte ale práce máte stále všicky až dost až Vás z toho hlava bolí. Já jsem chvála Pánu Bohu stále ještě živ a zdrav a těší mě že i Vy jste všichni také zdraví, nebo to je nade všecko. Včera večer jsem dostal od Vás feldpostky a jedno psaní, jenž mě to velice potěšilo. Vzláště těch 25 feldpostek že zas Vám můžu psát a podávat o sobě zprávu. Tamty feldpostky jsem nedostal ani od Vás těch druhých 20 ani od Mařky těch 50. Tyhle byly poslaný 25 září a 1 října jsem je dostal. Teď jde pošta dosti dobře, ale tenkrát šla moc špatně. Už jsem dostal od Vás 6 psaní a ty prášky jsem taky dostal. Taky jsem posílají čokoládu a zázvorky. Mám tady zase kamaráda z Benátek Volfa vostávají tady u Lednových možná že s níma v neděli někdy mluvíte.

Jsem rád že jste mi poslali na Kadla Havelkového adresu. Kdybych to býval věděl že on je tady tak už bych sním býval dávno mluvil neboť on je tady u toho rekimentu¹²² co je mladý pán a s tím se často sejdem. Právě mu teď sem taky napsal lístek. Tady je teď několik dní už velice hezky lepší jak na začátku září. Psali jste že budete mít málo bramborů, ale snad jich budete mít dost když píšete že jich máte na 61 pytlů doma a že ještě přes 20 jich bude. Tady je moc bramborů a jaký veliký. Chleba tady máme moc pěkný a velice chutný, bílý jako buхта tady z toho obilí. Prádla moc nemám mám dvoje povlečky a jedno triko co mám na sobě. A poslat to sem teď nejde poněvadž není pošta 24 otevřená, až bude otevřená tak se můžou poslat pětikilový balíčky kdyby byla otevřena to bystě věděli bylo by to na vyhlášce. Tak kdyby to šlo tak mi taky pošlete trochu cukru a to cukroví „hančliky“ Mařce jsem si psal o cukrlín¹²³ tak nevím jestli mi ho zašle.

Právě teď jsem dostal taky lístek od Emila Polonskového píše že je na 14 dní doma. Teď dostávám dost pošty každý den. Ty hoši co byli se mnou o odvodu prý půjdou znovu jestli je to pravda. Kdy Vy tatínku budete ru-

122 regimentu – pluku

123 cukerin – sacharin, umělé sladidlo jako náhražka cukru

kovat do snad ještě opravdu nevíte ale rači kdyby Vás už nechali doma a udělalo to nějaký konec. Nebo na to čekáme všicky jak Vy doma tak my tady už je nám to dlouhý. Vy byste už rádi viděli mě a já zase Vás za Vás se modlím, aby Vám toho dal Bůh přečkat a mě aby dopřál se s vámi se všemi zase šťastně shledat pak bysme si všechno pověděli. Já si na Vás neustále vzpomínám a na Nandu jak běhá k poště a Vy jak všechny čtete můj lístek. V noci se mi o Vás zdá. Píšete že strýček Novotnův půjde do nemocnice co pak se mu stalo je šťastný člověk že sem nemusí. Taky bych rád na něj věděl adresu abych mu mohl taky napsat pár řádků neboť si na něj stále vzpomínám jak jsme spolu dělávali v lese. Zkažte ve fořtovně že jim děkuju za podrav a že jim ho opakuju. Kde pak strýc hajný je tam ještě dole či kde. Pozdravujte u Novotnův a tetu a známý. Už to bude hnedle půl roku co jsem od Vás pryč. Stále jsem si myslel že budu doma jíst švestky a ono pořád nic takže letos jsem je skoro ani nekoštoval ani knedlíky, tady jsem si natrhal jen jednu švestky když žádný nejsou jablek jsem se už najedl dost. Tak co hoši, kolo v pořádku? Myslím že ano nevím jestli ještě na něm budu někdy jezdit moc jsem ho neužil. Ještě mnohokrát Vás všechny zdravím na Vás stále vzpomínám, zvláště na tu malou Božku tu stále vidím jak mi utíká naproti.

Tohle už je poslední psaní jiný už nemám.

Dnes píši 4 lístky a psaní.

Už nevím co mám psát tak s Bohem

Se srdečným pozdravem na Vás na všechny Váš syn a bratr Josef
S Bohem a na shledanou

Budte zdraví

Teď v poledne jsem dostal od Vás 2 lístky psané 26 září. Tak ty první feldpostky co byli popsány jsem nedostal. To byli ty druhý čistý poslaný 19 srpna

Summary

Edition makes a very interesting text. Memory – notes – one of the Czech Army soldiers of the former Austria-Hungary in the First World War, who first fought on the Eastern Front. Then he spent captive and the revolution in Russia and return back home to the newly established Czechoslovakia.

Continuous records describe their own destinies since the outbreak of war, mobilization, drafted into the army, military training, leaving the front, experiences fighting in the Eastern theater of war, war wound and captivity. Very interesting it is the particular part of the notes, which is devoted to his stay in captivity and closer to the daily lives of prisoners and conditions in pre-revolutionary and revolutionary Russia. Also explains the circumstances under which the “returnees”, indigenous war prisoners – Czech soldiers of the Austro-Hungarian army at the end of the war back home.

Notebooks are also interesting from the point of view that far outweigh the memory of Russian legionnaires, Czech soldiers, prisoners and defectors who later joined the Czechoslovak Legion and enjoy the famous “Anabasis” on the Siberian Railway. Presented memories, however, talk about the personal story of the “classical” soldier and a war prisoner, a man who is very interested in politics, which the war fundamentally snatched from everyday life, “village boy” and forever affected his fate. Contribution those memories lies precisely in the fact that approximates the particular life story of a simple Czech soldier from the First World War from different perspectives and thereby enriches our historical knowledge.

The species mentioned sources enable to maintain the “forgotten history” that is not transcribe in the “office” or other types of “official” sour-

ces in various archives. Neither Memory “great” personalities (statesmen, politicians, generals), often influenced by their involvement in historical events, social status, ethnic background, national affiliation, religion confession or political persuasion, cannot replace the memories of “ordinary” participants groundbreaking historical events, which undoubtedly was the First World War. And therein consist of the irreplaceable mission of memories and recollections of “normal” people’s knowledge of the history of “everyday life”, which ultimately as countless minor tributaries eventually helped to create mainstream “great” history.

Bibliografická příloha

Základní literatura o dějinách první světové války

- Christopher CLARK, *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014.
- Martin GILBERT, *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005.
- Yvette HEŘTOVÁ, *Zákopová válka*, Praha 2008.
- Miroslav a Hana HONZÍKOVI, *1914–1918. Léta zkázy a naděje*, Praha 1984.
- Zdeněk JINDRA, *První světová válka*, Praha 1984.
- John KEEGAN, *The First World War*, New York 1999.
- Jaroslav KŘÍŽEK a kolektiv, *První světová válka*, Praha 1968.
- Basil H. LIDDEL HART, *Historie první světové války*, Brno 2001.
- Sean McMEEKING, *July 1914. Countdown to War*, New York 2013.
- Margaret MacMILLAN, *The War that Ended Peace. The Road to 1914*, London 2013.
- Peter SIMKINS, *První světová válka. Válka, která měla být poslední*, Praha 2014.
- Philip WARNER, *První světová válka*, Ostrava 1997.
- Ian WESTWELL, *První světová válka den po dni*, Praha 2004.
- Hedley P. WILLMOTT, *První světová válka*, Praha 2005.
- Jay M. WINTER, *První světová válka*, Praha 1995.

Základní literatura o rozpadu Rakousko-Uherska

- Henryk BATOWSKI, *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918. (Sprawy narodowościove i działania dyplomatyczne)*, Kraków 1982.
- Jean-Paul BLED, *L'Agonie d'une monarchie. Autrie-Hongrie 1914–1920*, Paris 2014.
- Edward CRANKSHAW, *The Fall of the House of Habsburg*, London 1987.
- Francois FEJTÖ, *Rekviem za mrtvou říši. O zkáze Rakousko-Uherska*, Praha 1998.
- Bernard MICHEL, *Smrt dvouhlavého orla. Rakousko-Uhersko 1916–1918*, Praha 1994.
- Jan OPOČENSKÝ, *Konec monarchie Rakousko-Uherské*, Praha 1928.
- Petr PROKŠ, *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)*, Praha 2004.
- Petr PROKŠ, *Habsburkové a Velká válka 1914–1918. První světová válka a rozpad Rakousko-Uherska 1914–1918*, Praha 2011.
- Manfried RAUCHENSTEINER, *Der Tod der Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*, Graz 1993.
- Helmut RUMPLER, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien 1997.
- Johannes SACHSLEHNER, *Der Infarkt Österreich-Ungarn am 28. Oktober 1918*, Wien 2005.
- Aland SKED, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995.
- Alan J. P. TAYLOR, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*, Brno 1998.
- Leo VALIANI, *The End of Austria-Hungary*, New York 1973.
- Zbyněk A. B. ZEMAN, *The Break-Up of Habsburg Empire 1914–1918. A study in national and social revolution*, London – New York – Toronto 1961.

Základní literatura o vzniku Československa

- Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*. Díl I., II., III., Praha 1927 a 1928.
- Eva DRAŠAROVÁ – Miroslav GREGOROVIČ, – Alexandra ŠPIRITOVÁ – Jaroslav VRBATA (eds.), *Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války. 1914–1918*. Díl 1. Rok 1914. Díl 2. Rok 1915. Díl 3. Rok 1916. Díl 4. Rok 1917. Díl 5. Rok 1918, Praha 1993–1997.
- Bohumila FERENČUHOVÁ a kol., *Milan Rastislav Štefánik a česko-slovenské zahraničné vojsko (légie)*, Bratislava 2014.
- Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*, Praha 1988.
- Jan GALANDAUER a kol., *O samostatný československý stát 1914–1918*, Praha 1992.
- Jan GALANDAUER a kol., *Slovník prvního československého odboje 1914–1918*, Praha 1993.
- Marin HRONSKÝ, *Slovensko při zrode Československa*, Bratislava 1987.
- Marián HRONSKÝ – Miroslav PEKNÍK, *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, Bratislava 2008.
- Antonín S. KALINA, *Krví a železem dobyto československé samostatnosti*, Praha 1938.
- Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral*, Praha 1996.
- Antonín KLIMEK – Helena NOVÁČKOVÁ – Milada POLIŠENSKÁ – Ivan ŠTOVÍČEK (eds.), *Vznik Československa 1918. Dokumenty česko-slovenské zahraniční politiky*, Praha 1994.
- Jiří KOVTUN, *Masarykův triumf. (Příběh konce velké války)*, Praha 1991.
- Jan B. KOZÁK, T. G. *Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*, Praha 1968.
- Václav KRÁL, *Vznik ČSR*, Praha 1985.
- Martin KUČERA, *Zprávy tajným inkoustem. Kapitola z dějin českého zpravodajství za první světové války (1914–1918)*, Praha 2003.
- Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003.
- Tomáš G. MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1925.

- Stanislav MATOUŠEK, *Vznik a vývoj společného státu Čechů a Slováků*, Praha 1980.
- Milada PAULOVÁ, *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918*. Díl I., II. Praha 1937 a 1939.
- Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu. Československá politika v letech převratových*. 1, rok 1918, Praha 1933.
- Václav PEŠA, *Vznik Československé republiky 1918 a české národní výbory*, Praha 1988.
- Karel PICHLÍK, *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918. Zápas o československý program*, Praha 1991.
- Stanislav POLÁK, T. G. Masaryk. *Za ideálem a pravdou*. 4. sv. 1900–1914, 5. sv. 1915–1918, Praha 2005 a 2009.
- Petr PROKŠ, *Politikové a vznik republiky 1914–1918*, Praha 1998.
- Ladislav RAŠÍN, *Vznik a uznání československého státu*, Praha 1926.
- František SOUKUP, 28. říjen 1918. *Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa*. Díl I., II. Praha 1928.
- Ivan ŠEDIVÝ, *Za Československou republiku 1914–1918*, Praha 1993.
- Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001.
- Zdeněk TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl IV. 1914–1918, Praha 1937.
- Antonín VANĚK, *Vznik samostatného československého státu v roce 1918. Svědectví a dokumenty*, Praha 1988.
- Tomáš ZAHRADNÍČEK, *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914–1918*, Praha 2000.

Základní literatura o účasti českých vojáků v první světové válce

- Ivana BAKEŠOVÁ, *Legionáři v roli diplomatů. Československo-čínské vztahy 1918–1948*, Praha 2013.
- John F. N. BRADLEY, *The Czechoslovak Legion in Russia 1914–1920*, Boulder 1991.
- David BULLOCK, *The Czech Legion 1914–20*, Oxford 2009.
- Vladimír BYSTROV, *Osud generála. Komentář k některým dokumentům o životě a tragickém konci Sergeje Vojcechovského*, Praha 2007.

- Roman CÍLEK, *Hrdinové Československa. Ve smrti dvou světových válek. Rok 1914–1945*, Praha 2011.
- Petr CIRONIS – Vladimíra TÝCOVÁ, *Čsl. legionáři v Rusku, v Itálii a ve Francii 1914–1919*, Rokycany 2000.
- Vladimír ČERNÝ – Petr KOPEČNÝ – František VAŠEK, *Legenda bez legend. Životní osudy armádního generála Vojtěcha Borise Luži (1891–1944)*, Brno 2004.
- Rudolf ĎURIŠ, *Nepoznaná história. Kresitelja hasnúcej pahreby*, Bratislava 2012.
- František EMMERT, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014.
- Jan FIALA, *Rumburská vzpoura*, Praha 1953.
- Viktor M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. I. díl. Vznik československých legií v Rusku 1914–1918, ruská otázka a boj za svobodný stát*, Praha 2006.
- Viktor M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. II. díl. Bolševici a československé legie, počátek jejich ozbrojeného konfliktu, březen – květen 1918*, Brno 2007.
- Viktor M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. III. díl. Selhání americké politiky v Rusku a na Sibiři. Wilsonovo rozhodnutí neinterventovat, březen – říjen 1918*, Brno 2008.
- Viktor M. FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. IV. díl. Vznik konstituční alternativy k sovětské vládě v roce 1918. Prozatímní vlády Sibiře a celého Ruska, žádost o spojeneckou intervenci*, Brno 2014.
- Jiří FIEDLER, *Generálové legionáři*, Brno 1999.
- Jiří FIEDLER, *Zborov 1917. Malý encyklopedický slovník*, Brno 2003.
- Miloslav A. FRYŠČOK, *Bohuslav Všeticka. Zapomenutý generál*, Brno 2001.
- Josef FUČÍK, *Soča (Isonzo) 1917*, Praha 1999.
- Josef FUČÍK, *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914 – 1918*, Praha 2006.
- Josef FUČÍK, *Piava 1918*, Praha 2001
- Josef FUČÍK, *Doss Alto – mýtus a skutečnost. Československé legie na italské frontě 1918*, Praha 2014.

- Josef FUČÍK – Marek PAVLÍK, *Sočská fronta 1915–1917. Průvodce po místech bojů vojáků z českých zemí. (Julské Alpy – Banjšice – Kras – Přímoří)*, Praha 2008.
- Jan GALANDAUER, 2. 7. 1917. *Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha 2002.
- Jan GALANDAUER – Petr HOFMAN – Ivan ŠEDIVÝ, *Zborov 1917–1997*, Praha 1997.
- Miroslav GREGOROVIČ, *První československý odboj. Čs. legie 1914–1920*. Praha 1992.
- František HANZLÍK, *Československá obec legionářská v exilu 1949–1989*, Praha 2013.
- Miroslav HONZÍK, *Legionáři*, Praha 1990.
- Ludvík HORČIČKA, *Brigádní generál in memoriam František Smejkal. Legionář – čs. důstojník – bojovník proti fašismu*, Brno 2005.
- Zdeněk HRABICA, *Pět válek Ludvíka Svobody*, Praha 2013.
- Tomáš JAKL a kolektiv, *Zborov 1917–2007*, Praha 2008.
- Radek JANČÁŘ, *Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovác-ka v rakousko-uherské armádě*, Uherské Hradiště 2014.
- Alexandr Ch. KLEVANSKIJ, *Českoslovenští internacionalisté a legionářský sbor v Rusku*, Praha 1973.
- Jaroslav KRÍŽEK – Karel PICHLÍK – Vlastimil VÁVRA, *Červenobílá a rudá. Vojáci ve válce a revoluci 1914–1918*, Praha 1967.
- Zdeněk KLOBOUK, *Divizní generál Ondřej Mézl v kontextu doby*, Tovačov 2010.
- Katya KOCOUREK, *Čechoslovakista Rudolf Medek. Politický životopis*, Praha 2011.
- Pavel KREISINGER, *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*, Praha 2011.
- Jaroslav KRÍŽEK, *Němci, Lenin a čs. legie*, Praha 1997.
- Antonín KLIMEK – Petr HOFMAN, *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda*, Praha – Litomyšl 1995.
- Pavel J. KUTHAN, *V těžkých dobách. Boje na Slovensku 1918–1919*, Praha 2010.
- Ján KVASNIČKA, *Československé légie v Rusku 1917–1920*, Bratislava 1963.
- Radan LÁŠEK, *Československá generalita. Generálové Fassati, Fiala, Gajda, Husák, Lášek, Matoušek, Rytíř, Syrový a Šidlík slovem a obrazem*, Praha 2013.

- Richard LEIN, *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg*, Wien – Berlin – Münster 2011.
- Francesco LEONCINI, *Il patto di Roma e la Legione cecoslovacca. Tra Grande Guerra e Nuova Europa*, Treviso 2014.
- Jindřich MAREK, *Pod císařskou šibenicí. Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918*, Cheb 2005.
- Jan MICHL, *Legionáři a Československo*, Praha 2009.
- Jiří MLÍKOVSKÝ – Vladimír LEMBERK (eds.), *Josef Musílek. Český ornitolog a legionář na Sibiři*, Pardubice 2006.
- Eva MYŠKOVÁ, *Rumburská vzpoura*, Ústí nad Labem 1978.
- Sergej J. NAUMOV – Jelena I. DEMIDOVA (eds.), *Českoslovaskij korpus v Povolžje 1918–1920 gody. Dokumenty i materialy*, Saratov 2014.
- Libor NEDOROST, *Češi v první světové válce. 1. Díl. Mým národům*. Praha 2006.
- Libor NEDOROST, *Češi v první světové válce. 2. Díl. Na frontách Velké války*. Praha 2006.
- Libor NEDOROST, *Češi v první světové válce. 3. Díl. Do hořkého konce*. Praha 2007.
- Miloslav NOVÁČEK, *Jeden z tisíců. Životní osudy ruského legionáře Františka Nováčka*, Strážnice 2003.
- Edmund ORIÁN (ed.), *Československá legie v Rusku 1914–1920*, Praha 2014.
- Karel PICHLÍK – Bohumil KLÍPA – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha 1996.
- Richard PLASCHKA, *Cattaro – Prag. Revolte und Revolution. Kriegsmarine und Heer Österreich-Ungarns im Feuer der Aufstandsbewegungen vom 1. Februar und 28. Oktober 1918*, Graz 1963.
- Richard PLASCHKA – Norst HASELSTEINER – Arnold SUPPAN, *Innere Front. Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*, München 1974.
- Arthur REHBERGER, *Jedna kapitola z I. světové války 1914–1918. Se Západočechy na Sočské frontě u St.Maria/Tolmin v období 3. až 5. italské ofenzívy od srpna 1915 do března 1916*, Plzeň 2004.
- Arthur REHBERGER, *I. světová válka 1914–1918. Rehabilitace c.k. vojáků ze zemí Koruny české padlých na jihozápadní frontě*, Příbram 2012.
- Konstantin V. SACHAROV, *The Czech legions in Siberia*, Akron 1992.

- Robert SAK, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Jinočany 1996.
- Ivan SAVICKÝ, *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938*, Praha 1999.
- Jiří SIOSTRZONEK, *Návrat domů, aneb, Cesta legionáře Václava Balcara kolem světa*, Praha 2013.
- Eduard STEHLÍK – Karel ČERNÝ – Radim CHRÁST, *Legionáři s lipovou ratolestí. Tváře československé armády. 16 generálů – legionářů, Žďár nad Sázavou* 2013.
- Blanka ŠEVCÍK GLOS – George E. GLOS, *Czechoslovak troops in Russia and Siberia during the First World War*, New York 2000.
- Jaroslav ŠTRAIT, *Svobodní občané ve Velké válce 1914–1918*, Praha 2014.
- Boris TATAROV, *Novodobí husité. Československé vojenské jednotky v Rusku (srpen 1914 – duben 1918)*, Praha 2010.
- Gerburg THUNIG-NITTER, *Die tschechoslowakische Legion in Russland. Ihre Geschichte und ihre Bedeutung bei der Entstehung der 1. Tschechoslovakischen Republik*, Wiesbaden 1970.
- Dalibor VÁCHA, *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*, Praha 2015.
- Martin VAŇOUREK, *Plukovník pěchoty Bohuslav Maleček, Mohelnice 2012. Velká válka (1914–1918) v korespondenci, korespondence za války*, in: *Historie a vojenství*, Roč. 52, 2003, č. 1, s. 3–125.
- Jozef VRIČAN, *Po zapadlých stopách českých vojáků. Z Julských Alp k Jadranu*, Olomouc 2008.
- Martin ZUZAŇÁK a kolektiv, *Čest je více než život. Plukovník Josef Jiří Švec. Československé legie a sokolství*, Jihlava 2008.

Výběr pamětí o účasti českých vojáků v první světové válce

- Josef ANDRÝSEK, *Oblak a mrákota. Vydáno ke 100. výročí úmrtí Antonína Dvořáka a 110. výročí narození vojína Andryška = Darkness and thunderclouds : published for the 100th anniversary of the death of Antonín Dvořák and the 110th anniversary of the birth of soldier Andryšek*, Praha 2003.

- Jindřich BEJL, *Deník legionáře*, Praha 2013.
- Bohuslav BOUČEK, *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*. Z válečných deníků z let 1914–1920, jejich pozdější autorovy revize, z dopisů a jiných pramenů vybral, upravil a sestavil Petr Payne. Praha 1998.
- Josef BUMBA, *Zápisky legionářovy*, Nýřany 2002.
- František ČERNÝ, *Moje záznamy ze světové války 1914–1918*. Strhující vzpomínky českého vojáka z východní fronty v Bukovině – z území dnešního Rumunska a Ukrajiny. Autorovy rukopisné poznámky k vydání připravil, poznámkami opatřil a doslov napsal Zdeněk Bauer, Praha 2014.
- Alois DOLEJŠ – Dagmar NEPRAŠOVÁ, *Válečné zápisky z první světové války vojína Dolejše z Nového Strašecí*, Nové Strašecí 2014.
- František DRTIKOL, *Deníky a dopisy z let 1914–1918 věnované Elišce Janské* /František Drtikol. K vydání připravil: Stanislav Doležal, Praha 2001.
- Josef DUFKA, *Přál jsem si mít křídla. Vzpomínky hluckého legionáře z let 1915–1920*, Velehrad 2002.
- František DUŠEK, *Moje sibiřská anabáze*, Hradec Králové 2007.
- Alois ELIÁŠ, *V boji a zajetí. Příběh legionáře a důstojníka Aloise Eliáše*.
Editoři: Jana Pasáková – Tomáš Pasák – Fany Možná-Meisnarová. Praha 1999.
- Václav FLEISCHMANN, *Paměti lékaře Čs. legie v Itálii 1910–1920*. Podle rukopisu sestavila Miroslava Donovan, roz. Fleischmannová. Praha 2002.
- Radola GAJDA, *Moje paměti*, Brno 2008.
- Josef HAVEL, *Ve službách Jeho Veličenstva*, Ústí nad Orlicí 2007.
- Josef HEŘMANSKÝ, *Paměti legionáře Josefa Heřmanského z Dobrovice*.
Doplněné o soupis legionářů okresu Mladá Boleslav, Mladá Boleslav 1998.
- Leonard HOBST, *Český důstojník na frontách monarchie. Válečný deník*, Brno 2003.
- Josef HODEK, *Hrst vzpomínek z první světové války*. Výňatky vzpomínek připravil k vydání Jan Langhammer, Plzeň 2004.
- Josef HOLUB, *Ruská anabase. Deník legionáře Josefa Holuba*. Z pozůstalosti autora připravila Jiřina Hrabětová, Jan Hrabě sen. a Jan Hrabě jun., České Budějovice 2013.

- Jozef HONZA-DUBNICKÝ, *Zápisky legionára*. Edičně spracoval Ferdinand Vrabel, Banská Bystrica 2014.
- Josef CHARVÁT, *Cestou ze Sibíře do vlasti*, Praha 2001.
- František CHMELA, *Vzpomínky z 1. světové války. Moje vzpomínky ze světové války od 26. července 1914 do 28. října 1918*, Týn nad Vlavou 2014.
- Josef JIRÁSEK, *Můj zápisník od počátku světové války r. 1914 a doba mého zajetí v Rusku a v Sibíři*. K vydání připravila a poznámkami opatřila Věra Vlčková, Červený Kostelec 2009.
- Oldřich JURMAN, *Legionářská odysea. Deník Františka Prudila*, Praha 2012.
- Václav KAPLICKÝ, *Hrst vzpomínek z dospělosti*, Praha 2010.
- Josef KLEJNA, *Voják, zajatec, legionář*. Připravila Michaela Mrázová, Velké Přílepy 2014.
- Jozef KLEMPA, *Moje zkušenosti za svetovej vojny. Deník československého legionára z rokov 1914–1920*, Bratislava 2014.
- Josef KLIMENT, *Zápisky legionárovy. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914–1918*, Středokluky 2005.
- Miloš KONEČNÝ, *Když naši dědové bojovali a umírali v 1. světové válce 1914–1918*, Vlkov 2013.
- Irena KOPECKÁ, *Stoleté svědectví*, Ostrava 2012.
- Stanislava KŘÍŽOVÁ, *Deník vojína. První světová válka*. Podle „Zápisů z vojny“ pana Václava Fencla přepsala, upravila a doplnila Stanislava Křížová, Čistá 2014.
- František KUBÍK, *Přežil jsem. Frontový deník z 1. světové války*, Nové Město na Moravě 2005.
- Vladislav KVĚTON, *Vzpomínky z první světové války*, Praha 1995.
- Miroslav LOKAY, *Československá legie v Itálii. Vzpomínky účastníka k půlstoletí jejího založení*, New York 1970.
- Augustin MUDRÁK – Jiří ČERVENKA, *Bojoval jsem za císaře pána*, Nové Strašecí 2011.
- Matěj NĚMEC, *Návraty ke svobodě*. Editor: Igor Němec, Praha 1994.
- Martina NOVÁKOVÁ – Jiří NOVÁK, *Deník legionáře Františka Nováka. Předával jsem carský poklad*, Dvůr Králové nad Labem 2012.
- František NOVOTNÝ, *Z Koryčan no konec světa a zpět přes tři oceány. Vzpomínky československé legionáře*, Olomouc 2015.

- Bedřich OPLETAL, *Zápisky z velké války. Anabáze hanáckého medika 1914–1920*. K vydání připravil, doslov napsal a fotografie z rodinného archivu vybral Viktor Šlajchrt, Praha – Litomyšl 1998.
- Alois PÁRAL, *Plukovník generálního štábu Alois Páral. (7. 4. 1892 – 17. 6. 1978). Paměti*. Editor: Bohuslav Páral. Brno 2002.
- František PERNA, *Dědův válečný deník*. Zpracovaly Olga Venclíková, Olga Parobková, Miluše Venclíková, Hulín 2013.
- František PEŠÍK, *Paměti Jana Havlíka: 1912–1919*, Brdo 1993.
- Václav POLÁČEK, *Zápisky Václava Poláčka ze světové války a ze života v Hojkově*. Podle dochovaných písemností Václava Poláčka zpracoval Jaroslav Poláček, vnuk, Jihlava 2011.
- František PRUDIL, *Legionářská odyssea. Deník Františka Prudila z ruské fronty*. Úvod: Oldřich Jurman. Doslov: Otakar Brůna. Praha 2012.
- Přísaha. Deníky francouzského legionáře Ladislava Preiningera 1913–1940*. Uspořádala: Milena Freimanová, Praha 2001.
- Jan ŘEHOUNEK, *Příběh legionáře. V zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Jan Řehounek podle zápisků Rudolfa Sergeje Řehounka, Nymburk 2011.
- František SKÁLA, *Válečný deník 1914–1918*, Kyšperk 1937.
- Karel STUČHL, *Z Hradiště do Vladivostoku a zpět. Válečný deník legionáře*, Praha 2014.
- Josef SULÍČEK, *Z Vizovic kolem kontinentu. Příběh legionáře Josefa Sulíčka*. Rukopis upravil a sestavil Jiří Ludvíček, Vizovice 2010.
- Karel SVOBODA, *S vichřicí do dvou světadílů. Dokumentární historie ruského legionáře*, Praha 2006.
- Václav ŠIMURDA, *Obrázky a vzpomínky československého vojska na Rusi 1914–1920*. K tisku připravil Jan Koláček st., Zubří 2004.
- Theodor ŠLECHTA, *Sám v požáru světovém. Vzpomínky z vojenského života za světové války 1914–1918*, Červený Kostelec 2014.
- Jan ŠLESINGR, *Legionáři*, Olomouc 2005.
- František ŠMÍDA, *Vzpomínky z vojny 1914–1918*. Upravil Miroslav Kobza, Olomouc 2014.
- Josef ŠRÁMEK, *Paměti z první světové války 1914–1918 Josefa Šrámka z Ústí nad Labem*, Brno 2007.
- Jiří Antonín ŠVEC, *Daleká cesta. Odysea čs. legionářů z Písecka a Milevska v letech 1914–1920*, Písek 2008.

František TONAR – Jiří HAVÍŘ, *Válečný deník. Český voják bojující v rakousko-uherské armádě na východní frontě za 1. světové války v letech 1914–1915. Ořešínský občan Petr Pluháček, starosta v Ořešíně v letech 1923–1927*. Podle autentických zápisků a vzpomínek na Petra Pluháčka zpracovali František Tonar a Jiří Havíř, Brno 2008.

Jan F. TRÍSKA, *Zapomenutá vojna. Vojákův deník a úvahy jeho syna*. Přeložila Zuzana Ceplová, Praha 2001.

Jozef TURANEC, *Pramene obrany. Pamäti generála Jozefa Turance*. Editor: Jozef Bystrický, Banská Bystrica 2012.

Svatopluk VALNÍČEK, *Vzpomínky na Velkou válku*, Praha 2014.

Josef ZIMA, *Zima v Rusku. Zápisky českého legionáře*, Neratovice 2013.

Jan ŽÁK, *Z Dalmácie do Haliče. Vzpomínky českého lesníka, účastníka bojů 1. světové války 1914–1918*, České Budějovice 2015.

Jmenný rejstřík

- Barenburg 85
Bohuš 79
Borovička, Antonín 36
Boženka 105
Brusilov, Alexej A. 82
- Dopitová, Irena 11, 80
- Eljeniková, Duňa Ivanovna 74
- Fandyš, Johan 96
Fetr (Fitr) 40, 48
František 107
František Josef I. 31, 98, 100
- Havelka, Karel 109
Havlík 74
Hrbáček, Jožka 90
Hůrka, Jarda 73
Hůrka, Jirka 80
- John 27, 36
svatý Josef 88
- Kapr 25
Karásek 17
Karel I. 39, 98, 100
- Keniger 100
Klíma 29, 32
Kníže, Franta 73, 75–78, 81, 83,
84, 86
Knotek 89
- Lednoví 109
Lešinský, Václav 107
Liška 48
- Mařka 106
Michal (cikán) 86
Michal (poručník) 86 - 88
Michal (srbský legionář) 92
Moravec, Josef 95, 96
- Nechutný 82
Němeček, Franta 81 - 83
Nevratská, Aňuta 84
Novák 74
Novotní 107, 108, 110
Novotný Josef st. 105
- Pech 82
Pokorný 82
Polonský, Emil 109

Smolík, Vašek 74

Štěpánek, L. 18

Těšínský, V. 17, 20, 107

Tiščenko 80

Tomíčkův, Václav 108

Vestfálová, Štěpánka 80

Volf 109

Vomáčka, Josef 17, 20, 28, 107

Zita 98

Zeměpisný rejstřík

- Alexandrie 68, 69, 76, 84, 85, 94,
97
Austria 81, 111
- Benátky 14, 109
Bokovno 37
Bratkovice 19, 20
Bratoljubovka 82
Brest Litevský 30, 90
Brody 39
Buk 30
Bulharsko 90
Byrsule 99
- Čechy 105
Černé moře 64, 68
Černica 39
Česká Lípa 11
Česká Třebová 104
Československo 7, 9, 13
- Dárnica 53
Dolní Rakousy 18
Drdatov 68
- Egypt 20
- Gavrilovka 91
Glogov 19
Govel 40
- Halič 37, 38
Hanie 40
- Charkov 62, 63, 69
Chlum 11
Cholm 40
Chorochoďyn 12, 31
Chorvatsko 104
Chotětov 14
Chrást 14
Chýrovka 86
- Innsbruck 18
Itálie 39, 40
- Janov 21
Jaroslav 40, 93
Jaroslavec 31
Jelizavetgrad 86, 97, 99
Jičín 89
Jiřice 11, 14, 35, 36, 105, 107

Klatovy 91
Kochanovka 86, 89
Kolín 41, 100
Korea 77
Kosmonosy 15 - 17
Kozín 37
Krakov 16, 19, 103
Krásnik 21, 40
Krásnoslav 31
Kremenčuk 69
Kubačov 31
Kuchenyk 31
Kyjev 53, 54, 101

Lablina 85
Liberec 15
Lisov 30
Ložajsk 20
Lubartov 27, 30
Lublin 24, 29, 30, 31, 40
Lublina 90
Lucín 34
Luch 33
Lutylov 31
Lvov 39, 100, 101
Lysá nad Labem 15, 17

Malín 34
Mandžusko 77
Maščina (Moščina) 85
Milovice 13
Mladá Boleslav 14–18, 106
Mlynov 37
Morava 90, 103
Moravěnka 18
Moskva 65, 68

Německo 65, 90
Niedvjady 30
Nikorynka (Nykorinka,
Nykorynka) 72, 73, 75, 78,
80–83, 86
Nová Praha 91
Nové Benátky 13, 14
Novoukrajinka 99
Nový Počajov 37, 38
Nymburk 13, 15

Oděsa 99
Olomouc 16, 104

Pardubice 93
Penza 66, 67, 69
Petrohrad 65, 88
Počajov 39
Podkamien 39
Podmošná 99
Podvoločnik 99
Pojasny 31
Polica 53
Polsko 38, 101, 103
Poltava 54, 63, 69
Poversk 40
Praha 95
Přemyšl 39, 93, 102, 103
Přerov 103

Rakousko 14, 65, 81, 93, 95, 98
Rakousko-Uhersko 7, 9, 13, 36,
90, 101
Rostov 63, 64, 66, 67
Rovno 36, 53
Rtyščevo 67, 69

Rusko 7, 54, 60, 68, 69, 77, 83, 85,
88, 90, 93, 94, 99, 101

Řešov 19

Sachalin 77

Salcburk 18

Samara 67

Sán 21

Saratov 67

Sibiř 65, 67, 68

Slezsko 103

Slovensko 104

Srbsko 104

Staré Benátky 105

Starý Počajov 37, 38

Stekli 40

Strakonice 75

Střediska 29

Stýr 33, 34

Suchovoli 39

Švédsko 65

Tarnopol 99, 100

Tíž 26

Turecko 90

Turys 31

Tyroly 17, 18

Uherský Brod 86

Ukrajina 91, 101

Varšava 27

Vattenssee 18

Verdun 82

Vídeň 18, 19, 108

Virčísky 24

Viršovísky 31

Vlkava 14

Volha 67

Volyňsko 34

Vostroříž 34

Vysoké Mýto 16, 36

Zágorce (Zagorče, Zagorč) 38

Záhřuvk (Zákřuvk) 21

Zalozie (Záložie) 38

Zátiší 87

Závadovek 40

Zimní Voda 102

Změřinka 99

Znamenka 69, 87, 88

JOSEF NOVOTNÝ

Zápisky z první světové války

Paměti českého vojáka
z války a zajetí 1914–1918

Editor: Petr Prokš

PRÁCE HISTORICKÉHO ÚSTAVU AV ČR
OPERA INSTITUTI HISTORICI PRAGAE
Řada/Series B Editiones
Svazek/Volumen 13

Vědecký redaktor Doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.
Typografie a technická redakce Petr Čížek
Nakladatelství Historický ústav, Praha 2016
Vydání první
132 stran textu a 16 stran obrazové přílohy
Vytiskla tiskárna SERIFA, s. r. o.,
Jinonická 80, Praha 5

ISBN 978-80-7286-294-8

Adresa:

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Prosecká 76, 190 00 Praha 9

Telefon, telefax: +420 – 286 887 513

E-mail – sekretariát: horakova@hiu.cas.cz

Edice zpřístupňuje paměti – zápisky – jednoho z českých vojáků armády bývalého Rakousko-Uherska za první světové války, který nejprve bojoval na východní frontě. Potom prožil zajetí a revoluci v Rusku i návrat zpátky domů do právě vzniklého Československa. Zmíněné druhy pramenů umožňují zachovat „zapomenutou historii“, která není zachycena v „úředních“ nebo dalších druzích „oficiálních“ pramenů v nejrůznějších archívech. A právě v tom spočívá nezastupitelné poslání paměti a vzpomínek „normálních“ lidí pro poznání dějin „každodennosti“, které v konečném důsledku jako nespočetné drobné přítoky nakonec spoluvytvářely hlavní proud „velkých“ dějin.

ISBN 978-80-7286-294-8

9 788072 862948